

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΩ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΟΥ,

Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΙΜΩΝΙΔΟΥ
ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ
ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΕΡΣΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ

«Οὓς νῦν ὑμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὐδαι-
μον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δὲ ἐλεύθερον τὸ ἔμ-
φυχον κρίναντες μὴ περιορᾶσθε τοὺς πο-
λεμικοὺς κινδύνους».

(Ἐπιτάφ. Περικλ. παρὰ Θουκ. II. 43, 4)

Ὁ Ἀριστοφάνης, μεγαλόφρων θαυμαστὴς τῶν χρόνων τῶν Μαραθω-
νομάχων, ἐμφανίζει ἐν τῇ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ: «Σφήκες»¹ τοὺς συνδικαστὰς
τοῦ Ἀθηναίου γέροντος Φιλοκλέους, οἵτινες συγκροτοῦσι τὸν χορόν, ἔ-
χουσι δὲ τὸν τύπον καὶ τὴν μορφήν σφηκῶν, λέγοντας τοῖς θεαταῖς, ὅτι
οὐρὰν ἔχοντες μετὰ κέντρου ἄνδρες εἶναι Ἀττικοί, δικαίως μόνοι αὐτοὶ
εὐγενεῖς, αὐτόχθονες, γένος ἀνδρικότατον· πολὺ τὸ γένος τοῦτο ὠφέλησε
τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἐν μάχαις, ὅτε ἤλθον ἐξ Ἀσίας οἱ βάρβαροι, οἱ
Πέρσαι, καπνοῦ πληροῦντες καὶ πυρπολοῦντες αὐτὴν ἅπασαν, ἔχοντες δὲ
ἐν νῷ, ὅπως ἀναρπάσωσι τὰς φωλεὰς τῶν σφηκῶν τούτων, τὰ σμήνη καὶ
τὰ κηρία αὐτῶν.

Ἐν τῷ ἀρχαίῳ κειμένῳ τῆς κωμῳδίας ταύτης τοῦ Ἀριστοφάνους ἀνα-
γινώσκομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὐταῖς λέξεσι τάδε:

- 1075 «ἔσμεν ἡμεῖς, οἷς πρόσσεσι τοῦτο τοῦρροπύγιον,
Ἀττικοί, μόνοι δικαίως εὐγενεῖς, αὐτόχθονες,
ἀνδρικότατον γένος καὶ πλεῖστα τήνδε τὴν πόλιν
ὠφελῆσαν ἐν μάχαισιν, ἦνίκ' ἤλθ' ὁ βάρβαρος
τῷ καπνῷ τύφων ἅπασαν τὴν πόλιν καὶ πυρπολῶν,
1080 ἐξελεῖν ἡμῶν μενοινῶν πρὸς βίον τ' ἀνθρώγνια».

Ἐνταῦθα παρέχει ἡμῖν προφανῶς ὁ ποιητὴς οὐχὶ ἔκθεσιν ὠρισμένης
τινὸς μάχης, ἀλλὰ μεῖγμα πολλῶ μᾶλλον διαφόρων ἐπεισοδίων καὶ γεγονό-

1. Ἀριστοφ. σφήκ. 1075-1080.

των τῶν Περσικῶν πολέμων συλλήβδην, 490-479 π.Χ. Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν οἰκείας εἰδήσεις καὶ περιγραφὰς τοῦ Ἡροδότου¹:

«... ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῦ Ἰκαρίου πελάγεος προσφερόμενοι (sc. Δαῖτις τε καὶ Ἀρταφρένης) προσέμειξαν τῇ Νάξῳ, ... μεμνημένοι τῶν πρότερον οἱ Νάξιοι πρὸς τὰ ὄρεα οἴχοντο φεύγοντες οὐδὲ ὑπέμειναν, οἱ δὲ Πέρσαι ἀνδραποδισάμενοι, τοὺς κετέλαβον αὐτῶν ἐνέπρησαν καὶ τὰ ἱρὰ καὶ τὴν πόλιν» (VI 96, 1).

«... οἱ δὲ (sc. Πέρσαι) ἐσελθόντες εἰς τὴν πόλιν (sc. τῶν Ἐρετριέων) τοῦτο μὲν τὰ ἱρὰ συλήσαντες ἐνέπρησαν ἀποτινόμενοι τῶν ἐν Σάρδεσι κατακαυθέντων ἱρῶν, τοῦτο δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἡνδραποδίσαντο κατὰ τὰς Δαρείου ἐντολάς» (VI 101, 3).

«... ταῦτα τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου στρατηγῶν ἐπιλεγομένων (sc. ἐν Σαλαμῖνι) ἐληλύθει ἀνὴρ Ἀθηναῖος ἀγγέλλων ἥκειν τὸν βάρβαρον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ πᾶσαν αὐτὴν πυρπολέεσθαι. ὁ γὰρ διὰ Βοιωτῶν τραπόμενος στρατὸς ἅμα Ξέρξῃ, ἐμπρήσας Θεσπιέων τὴν πόλιν αὐτῶν ἐκλελοιπότες ἐς Πελοπόννησον καὶ τὴν Πλαταιέων ὠσαύτως ἥκε τε ἐς τὰς Ἀθήνας καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐδηρίου, ἐνέπρησε δὲ Θέσπειάν τε καὶ Πλάταιαν πυθόμενος Θηβαίων, ὅτι οὐκ ἐμήδιζον» (VIII 50,1-2).

«... οἱ δὲ Πέρσαι ἰζόμενοι ἐπὶ τὸν καταντίον τῆς ἀκροπόλιος ὄχθον, τὸν Ἀθηναῖοι καλέουσι Ἀρήιον πάγον, ἐπολιόρκεον τρόπον τοιόνδε: ὅκως στυππεῖον περὶ τοὺς οἰστοὺς περιθέντες ἄψειαν, ἐτόξευον εἰς τὸ φράγμα, ἐνθαῦτα Ἀθηναίων οἱ πολιορκεόμενοι ὅμως ἡμύνοντο καίπερ ἐς τὸ ἔσχατον κακοῦ ἀπιγμένοι καὶ τοῦ φράγματος προδεδωκότος» (VIII 52, 1).

«... χρόνῳ δ' ἐκ τῶν ἀπόρων ἐφάνη δὴ τις ἔσοδος τοῖσι βαρβάροισι: ἔδεε γὰρ κατὰ τὸ θεοπρόπιον πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν τὴν ἐν τῇ ἡπείρῳ γενέσθαι ὑπὸ Πέρσῃσι, ἔμπροσθεν ὧν τῆς ἀκροπόλιος, ὀπισθεν δὲ τῶν πυλέων καὶ τῆς ἀνόδου, τῇ δὴ οὔτε τις ἐφύλασσε οὔτ' ἂν ἤλπισε, μὴ κοτέ τις κατὰ ταῦτα ἀναβαίῃ ἀνθρώπων, ταύτῃ ἀνέβησάν τινες κατὰ τὸ ἱρὸν τῆς Κέκροπος θυγατρὸς Ἀγλαύρου καίπερ ἀποκρήμνου ἰόντος τοῦ χώρου ὥς δὲ εἶδον αὐτοὺς ἀναβεβηκότας οἱ Ἀθηναῖοι [ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν], οἱ μὲν ἐρρίπτεον ἑωυτοὺς κατὰ τοῦ τείχεος κάτω καὶ διεφθείροντο, οἱ δὲ ἐς τὸ μέγαρον κατέφευγον τῶν δὲ Περσέων οἱ ἀναβεβηκότες πρῶτον μὲν ἐτράποντο πρὸς τὰς πύλας, ταύτας δὲ ἀνοίξαντες τοὺς ἰκέτας ἐφόνευσαν ἐπεὶ δὲ οἱ πάντες κατέστρωντο,

1. Ἡρόδ. VI 94,1-117,3· VIII 49,1-55,1· 143, 2 καὶ IX 12, 1-15,3.

τὸ ἱερὸν συλήσαντες ἐνέπρησαν πᾶσαν τὴν ἀκρόπολιν» (VIII 53, 1-2).

«ταύτην ὦν τὴν ἐλαίην ἅμα τῷ ἄλλῳ ἱερῷ (sc. Ἑρεχθέος) κατέλαβε ἐμπρησθῆναι ὑπὸ τῶν βαρβάρων» (VIII 55,1).

«ἀλλὰ θεοῖσί τε συμμάχοισι πίσυνοί μιν (sc. Ξέρξην) ἐπέξιμεν ἀμυνόμενοι καὶ τοῖσι ἥρωσι, τῶν ἐκεῖνος οὐδεμίαν ὄπιν ἔχων ἐνέπρησε τοὺς τε οἴκους καὶ τὰ ἀγάλματα» (VIII 143,2).

«... ὑπεξεχώρεε (sc. Μαρδόνιος) ἐμπρήσας τε τὰς Ἀθήνας καί, εἰκού τι ὀρθὸν ἦν τῶν τειχέων ἢ τῶν οἰκημάτων ἢ τῶν ἱερῶν, πάντα καταβαλὼν καὶ συγχώσας» (IX 13,2).

Τὸ ἔργον τοῦ Ἡροδότου ἐδημοσιεύθη πρὸ τοῦ 422 π.Χ., τοῦ ἔτους ἐκείνου δηλαδή, καθ' ὃ ἐδιδάχθησαν οἱ «Σφήκες». Ὅπωςδὴποτε λοιπὸν εἶχε τοῦτο πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Ἀριστοφάνης κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς κωμῆς αὐτοῦ ταύτης. Ὁ χορὸς συγκροτεῖται ἐκ συνδικαστῶν τοῦ Φιλοκλέωρος, ἀπάντων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον γερόντων πλέον, 80-90 ἐτῶν, οἵτινες νέοι ποτὲ ὄντες γενναίως ἠγωνίσαντο κατὰ τῶν Περσῶν. Οὕτως ἐν στίχοις 1060-1062 λέγουσιν οἱ γέροντες οὗτοι:

1060 «ὦ πάλαι ποτ' ὄντες ἡμεῖς ἄλκιμοι μὲν ἐν χοροῖς,
ἄλκιμοι δ' ἐν μάχαις
καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο (sc. κατὰ τοὺς χοροὺς καὶ τὰς μάχας) ἄνδρες
ἄλκιμώτατοι».

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημειωτέον ἔτι ἐνταῦθα, ὅτι, ὥς ὁ Ἡρόδοτος λέγει¹, μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος ἀποπλεύσαντες οἱ βάρβαροι ἐκεῖθεν περιέπλεον τὸ Σούνιον ὑπὸ κατεύθυνσιν πρὸς τὰς Ἀθήνας θέλοντες, ὅπως ἔλθωσιν εἰς τὸ ἄστυ πρὸ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι ὁμῶς, μεθ' ὅσης ἡδύναντο ταχύτητος τῶν ποδῶν αὐτῶν, ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων καὶ προλαβόντες ἀφίκοντο ἐκεῖ πρὸ τῶν βαρβάρων, ἐλθόντες δ' ἐκ τοῦ ἐν Μαραθῶνι Ἡρακλείου ἐστρατοπεδεύσαντο νῦν ἐν ἄλλῳ Ἡρακλείῳ, τῷ ἐν Κυνοσάργει. Οἱ βάρβαροι «τῆσι νηυσὶ ὑπεραιωρηθέντες Φαλήρου», μέιναντες δηλαδή χρόνον τινὰ μετὰ τῶν πλοίων αὐτῶν ἔξω ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσῃ τοῦ Φαλήρου, ὅπερ τότε ἦτο ἐπίνειον τῶν Ἀθηναίων, ὥπερ τούτου ἀνακωχεύσαντες τὰς νέας, σαλεύοντες δηλαδή ἐκεῖ, ἀφοῦ συνέστειλαν πρότερον τὰ ἱστία τῶν πλοίων, ἀνέπλεον ὀπίσω εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὡστε οὕτως οὐδεμίαν τότε ἔσχον οἱ βάρβαροι εὐκαιρίαν, ὅπως καπνοῦ πληρώσωσι τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων καὶ πυρπολήσωσιν αὐτήν.

1. Ἡρόδ. VI 115,1-116,1.

Πανταχοῦ ἐνταῦθα οὐδεμία μνεία γίνεται ἐμπρησμοῦ τινος ἐνεργηθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν τοῦ Δάτιδος καὶ τοῦ Ἀρταφρένου ἐν Ἀθήνας ἢ ἐν τῇ Ἀττικῇ καθόλου. Κατὰ ταῦτα οὐχὶ ὀρθῶς ἀναφορικῶς πρὸς τὴν λέξιν: «ὁ βάρβαρος» τοῦ στ. 1078 τῶν «Σφηκῶν» τοῦ Ἀριστοφάνους σημειοῦται ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς¹, ὅτι δῆθεν ὁ ποιητὴς διὰ ταύτης μόνον «τὴν ἐν Μαραθῶνι κατὰ τοῦ Δαρείου νίκην λέγει».

Εὐθέως ἐκδραμόντες οἱ Ἀττικοὶ οὗτοι ἄνδρες, ὥς ὁ Ἀριστοφάνης ἐν ἀμέσῳ συνεχεῖα λέγει, εἰς Μαραθῶνα σὺν δόρασι καὶ ἀσπίσιν ἐμάχοντο τοῖς βαρβάροις πλήρεις δριμέος θυμοῦ, ὀργῆς καὶ ὀξύτητος, στάς ἀνὴρ παρ' ἄνδρα καὶ ὑπ' ὀργῆς δάκνων τὰ χεῖλη αὐτοῦ· ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν τοξευμάτων οὐχὶ εὐκόλον ἦτο, ὅπως ἴδῃ τις τὸν οὐρανόν. Ἀλλ' ὅμως σὺν τῇ βοηθείᾳ τῶν θεῶν ἐξώθησαν περὶ τὴν ἐσπέραν οἱ Ἀττικοὶ οὗτοι ἄνδρες τοὺς βαρβάρους μακρὰν τῆς χώρας αὐτῶν· πρὸ τῆς μάχης γλαῦξ, τὸ ἱερὸν πτηνὸν τῆς Ἀθηνᾶς, διέπτη ἀνὰ τὸν στρατὸν ἀπαγγέλλουσα τοῖς Ἀθηναίοις τὴν νίκην. Εἴτα κατεδίωκον οἱ Ἀττικοὶ «σφήκες» τοὺς Πέρσας κεντοῦντες τὰς εὐρείας ἀναξυρίδας αὐτῶν, οὗτοι δὲ ἔφευγον κεντούμενοι ἀνὰ τὰς γνάθους καὶ τὰς ὀφρῦς. Παρὰ τοῖς βαρβάροις πανταχοῦ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τοῦ ποιητοῦ ἐλέγετο, ὅτι οὐδὲν ἀνδρικώτερον ἦτο «Ἀττικοῦ σφηκός»:

1085 «εὐθέως γὰρ ἐκδραμόντες ἔξ' ὀδοῖ, ξὺν ἀσπίδι
ἐμαχόμεσθ' αὐτοῖσι θυμὸν ὀξύνῃν πεπωκότες,
στάς ἀνὴρ παρ' ἄνδρ', ὑπ' ὀργῆς τὴν χελώνην ἐσθίων·
ὑπὸ δὲ τῶν τοξευμάτων οὐκ ἦν ἰδεῖν τὸν οὐρανόν.
ἀλλ' ὅμως ἐωσάμεσθα ξὺν θεοῖς πρὸς ἐσπέραν·
γλαῦξ γὰρ ἡμῶν πρὶν μάχεσθαι τὸν στρατὸν διέπτατο.
εἴτα δ' εἰπόμεσθα θυννάζοντες εἰς τοὺς θυλάκους,
οἳ δ' ἔφευγον τὰς γνάθους καὶ τὰς ὀφρῦς κεντούμενοι,
ὥστε παρὰ τοῖς βαρβάροις πανταχοῦ καὶ νῦν ἔτι
μηδὲν Ἀττικοῦ καλεῖσθαι σφηκὸς ἀνδρικώτερον».

Ἐνταῦθα αἰνίττεται ὁ ποιητὴς ὅπωςδῆποτε τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος κυρίως. Τοῦτο ἰσχυρῶς βεβαιοῦται δι' ἐκείνων, ἅτινα γράφει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Ἡρόδοτος². Οἱ Ἀθηναῖοι, λέγει ὁ ἱστορικὸς, ὅτε παρετάχθησαν ἐν Μαραθῶνι πρὸς μάχην καὶ τὰ σφάγια καλὰ ἐγίνοντο, δοθέντος τοῦ σημείου τῆς ἐπιθέσεως ὥρμησαν δρομαίως ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Οἱ Πέρσαι βλέποντες αὐτοὺς οὕτως ἐπερχομένους παρεσκευάζοντο πρὸς

1. Σχόλ. εἰς Ἀριστοφ. σφήκ. 1078 (ρ. 159b, 24-25 Dübner [1955]).

2. Ἡρόδ. VI 112, 1-3.

ὑποδοχὴν καὶ ἀντίστασιν, ἐνόμιζον δέ, ὅτι ὑπὸ ὀλεθρίας μανίας κατελήφθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐφ' ὅσον οὗτοι, εἰ καὶ ὀλίγοι ἦσαν καὶ ἑσπεροῦντο ἵππικοῦ καὶ τοξοτῶν, ταχέως ὥρμων κατ' αὐτῶν. Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι προσέμειξαν τοῖς βαρβάροις, ἐμάχοντο ἀξίως λόγου. Πρῶτοι οὗτοι ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων μετὰ ταχύτητος ἐπετέθησαν κατὰ τῶν πολεμίων, πρῶτοι δ' ἠνέσχοντο τὴν μηδικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἄνδρας φέροντας τὴν ἐνδυμασίαν ταύτην· ἕως τότε καὶ ἡ ἀπλὴ ἀκρόασις ἔτι τοῦ ὀνόματος τῶν Μήδων ἐνέπνεε τοῖς Ἑλλήσι φόβον:

«ὥς δὲ σφι διετέτακτο καὶ τὰ σφάγια ἐγίνετο καλά, ἐνθαῦτα, ὥς ἀπείθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, δρόμῳ ἵεντο ἐς τοὺς βαρβάρους... οἱ δὲ Πέρσαι ὁρῶντες δρόμῳ ἐπιόντας παρεσκευάζοντο ὥς δεξόμενοι μανίην τε τοῖσι Ἀθηναίοισι ἐπέφερον καὶ πάγχυ ὀλεθρίην ὁρῶντες αὐτοὺς ἐόντας ὀλίγους καὶ τούτους δρόμῳ ἐπειγομένους οὔτε ἵππου ὑπαρχούσης σφι οὔτε τοξευμάτων... Ἀθηναῖοι δέ, ἐπεὶ τε ἄθροοι προσέμειξαν τοῖσι βαρβάροισι, ἐμάχοντο ἀξίως λόγου. πρῶτοι μὲν γὰρ Ἑλλήνων πάντων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, δρόμῳ ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο, πρῶτοι δὲ ἠνέσχοντο ἐσθῆτά τε Μηδικὴν ὁρῶντες καὶ τοὺς ἄνδρας ταύτην ἐσθημένους· τέως δὲ ἦν τοῖσι Ἑλλήσι καὶ τὸ ὄνομα τῶν Μήδων φόβος ἀκοῦσαι».

Σημειωτέον πάντως, ὅτι τὴν παρεχομένην ἡμῖν ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα τῆς ἔνεκα τῆς πληθύος τῶν τοξευμάτων ἀδυναμίας, ὅπως ἴδῃ τις τὸν οὐρανόν, ἀνέλαβεν οὗτος ἐκ τοῦ Ἡροδότου πάλιν¹, ὅστις ὅμως παρεμβάλλει ταύτην ἐν τοῖς ἐπεισοδίοις τῆς μάχης οὐχὶ τοῦ Μαραθῶνος, ἀλλὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ Σπαρτιάτης Διηνέκης, λέγει ὁ ἱστορικός, μαθὼν πρὸ τῆς μετὰ τῶν Μήδων συμπλοκῆς παρά τινος Τραχινίου, ὅτι, ὅσάκις οὗτοι ἐτόξευον, ἀπέκρυπτον τὸν ἥλιον διὰ τοῦ πλήθους τῶν βελῶν, οὐδαμῶς ἐκπλαγεῖς καὶ καταφρονῶν τοῦ πλήθους αὐτῶν εἶπεν, «ὥς πάντα σφι ἀγαθὰ ὁ Τρηχίνιος ξεῖνος ἀγγέλοι, εἰ ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐτοὺς ἡ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ».

Προσθετέον ἔτι ἐνταῦθα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐπεισόδιον τῆς γλαυκός, ὅτι κατὰ Πλούταρχον² πρὸ τῆς μάχης τῆς Σαλαμῖνος ὤφθη γλαυῆ διαπετομένη ἐπὶ δεξιᾷ τῶν νεῶν καὶ τοῖς ἱστοῖς ἐπικαθίζουσα³.

Παρά πάντα ταῦτα ρητέον ἀνενδοιάστως, ὅτι οἱ ἀνωτέρω στίχοι τῶν «Σφηκῶν» τοῦ Ἀριστοφάνους ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος⁴.

1. Ἡρόδ. VII 226, 1-2.

2. Πλούτ. Θεμιστ. 12,1 (=βίοι, p. 118 α=I [1969⁴] 171, 18-23 Zie.).

3. Πρβλ. Ἡσύχ. s.v.: «γλαυῆ ἔπιτατο (= I[1953]359 ὑπ' ἀριθ. 618 Latte).

4. Πρὸς ἀρτιωτέραν τῶν πραγμάτων τούτων κατανόησιν πρβλ. τὰ εἰς ὅλην τὴν

Ἐν Μαραθῶνι, ὥς ὁ Ἡρόδοτος λέγει¹, ἐδιχάζοντο αἱ γνώμαι τῶν δέκα στρατηγῶν τῶν μὲν ἀποτρεπόντων τὴν συμβολὴν ἅτε τῶν Ἑλλήνων ὀλίγων ὄντων ἔναντι τῆς πολυπληθοῦς στρατιᾶς τῶν Μήδων, τῶν δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Μιλτιάδης, προτρεπόντων εἰς ταύτην. Ἐπειδὴ ἐν τῇ διενέξει ταύτῃ ἐνίκα ἡ χεὶρ τῶν γνωμῶν, ἦλθεν ὁ Μιλτιάδης εἰς τὸν πολέμαρχον Καλλίμαχον τὸν Ἀφιδναῖον, ἐνδέκατον ὑψηλοφύρον, καὶ ἰκέτευσεν αὐτόν, ἵνα γενναίως τε καὶ προθύμως δώσῃ τὴν ψῆφον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀμέσου συμπλοκῆς μετὰ τῶν πολεμίων. Ἐξ αὐτοῦ πλέον ἐξηρτᾶτο, ὅπως ἢ καταδουλώσῃ τὰς Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσας ταύτας μνημόσυνον καταλίπη εἰς τὸν ἅπαντα βίον τῶν ἀνθρώπων. Εἰ τότε μὴ συνεπλέκοντο τοῖς πολεμίοις, στάσις μεγάλη ἐμπεσοῦσα θὰ διέσειε τῶν Ἀθηναίων τὰ φρονήματα, ὥστε νὰ μηδίσωσιν, εἰ δὲ συνεπλέκοντο, πρὶν σαθρόν τι συμβῇ μετὰ τῶν Ἀθηναίων, θὰ ὑπερτέρουν τῶν πολεμίων κατὰ τὴν συμβολήν, «τῶν θεῶν», ὥς ὁ ἱστορικὸς λέγει, «τὰ ἴσα νεμόντων». Τὴν ἰκεσίαν αὐτοῦ κατέκλειεν ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς διὰ τῶνδε τῶν ἀπλῶν μὲν, ὁμῶς μεστῶν φιλοπάτριδος πνοῆς λόγων:

«ἦν γὰρ σὺ γνώμη τῇ ἐμῇ προσθῇ, ἔστι τοι πατρίς τε ἐλευθέρη καὶ πόλις πρώτη τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι· ἦν δὲ τὴν <τῶν> ἀποσπενδόντων τὴν συμβολὴν ἔλη, ὑπάρξει τοι, τῶν ἐγὼ κατέλεξα ἀγαθῶν, τὰ ἔναντία».

Διὰ τούτων προσεκτήσατο ὁ Μιλτιάδης τὸν Καλλίμαχον· προσγενομένης τῆς γνώμης τοῦ πολέμαρχου καὶ κυρωθείσης τῆς συμβολῆς ἐπετεύχθη ἐν τῇ ὁμοφώνῳ συμπράξει καὶ τῇ ὀφειλομένῃ συμπνοίᾳ τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα, ὅπερ ἐνδόξως ἔσωσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἀξία ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως θεωρητέα ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ ἐλληνικὴν ἔποψιν ἐκτίμησις τοῦ εὐκλεοῦς ἐν Μαραθῶνι κατορθώματος, ἡ ἐκτίμησις καὶ καταξίωσις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐν γενεῇ. Τῆς ἐκτιμήσεως ταύτης ἐνθους καὶ ὑψηλόρος ἐρμηνεὺς ἐγένετο Σιμωνίδης ὁ Κεῖος διὰ τοῦ πρὸς τιμὴν πάντων τῶν ἐν Μαραθῶνι ἀγωνισαμένων Ἀθηναίων ποιηθέντος ὑπ' αὐτοῦ ὑπερόχου ἐκείνου «ἐπιτυμβίου» ἢ «ἐπιδεικτικοῦ» ἐπιγράμματος:

*«Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσόφορον Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν»*

περικοπὴν τῶν «Σφηκῶν», στ. 1075-1090 ἀναφερόμενα ἀρχαῖα σχόλια (p. 159b, 25-160a, 2 Dübner [1855]). Πρβλ. ἔτι καὶ τὰς σσ. 320-326 τῆς ὑπὸ τοῦ Starkie γενομένης ἐκδόσεως τῆς κωμῆδος ταύτης τοῦ Ἀριστοφάνους (1968) καὶ τὰς σσ. 270-272 περαιτέρω τῆς ὑπὸ τοῦ Mac Dowell γενομένης ἐκδόσεως πάλιν τῆς αὐτῆς κωμῆδος (1971).

1. Ἡρόδ. VI 109,1-110,1.

Διὰ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου ἐδήλου ὁ ποιητής, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Μαραθῶνι ἐπολέμησαν κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας οὐχὶ μόνον ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ὑπὲρ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ὡς πρόμαχοι πάντων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅτι διὰ τῆς περιλάμπρου αὐτῶν νίκης ἔσωσαν αὐτὴν ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης περσικῆς ἐπιδρομῆς. Τὸν πανελλήνιον χαρακτήρα τῆς πολυδοξάστου ἐκείνης νίκης μαρτυρεῖ καὶ τόδε ἔτι τὸ πρᾶγμα, ὅτι δηλαδή, ὡς ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται¹, ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας δισχίλιοι Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὴν πανσέληνον², οἵτινες τόσῃν σπουδῇν εἶχον, ὥπως προλάβωσι τὰ πράγματα, ὥστε τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν ἐκ Σπάρτης ἀφίκοντο εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἀφικόμενοι ὁμοῦ μετὰ τὴν συμβολὴν ἐπεθύμουν παρὰ ταῦτα ζωηρῶς, ὥπως ἴδωσι τοὺς πεσόντας Μήδους. Τούτου γενομένου ἐπαινοῦντες τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπῆρχοντο οἴκαδε.

Αἱ κατὰ τῶν Περσῶν νῖκαι καθόλου τῶν Ἑλλήνων προσεποίησαν τῇ πόλει τῶν Ἀθηναίων τὴν δόξαν, ὅτι αὕτη κυρίως τε καὶ κατ' ἐξοχὴν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἀπασαν ἐκ τῆς βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτις ἠπεῖλει σὺν τοῖς ἄλλοις ἀφανισμόν τῶν βωμῶν καὶ τῶν ἱερῶν. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο πολλαχοῦ τῶν δραμάτων αὐτοῦ ἐξαίρει καὶ ὁ μεγαλορρήμων Ἀθηναῖος τραγικὸς ποιητής Αἰσχύλος. Ποιοῦμαι ἐνταῦθα μνείαν τῶν λόγων ἐκείνων μόνον τῶν Ἐρινύων, δι' ὧν αὐταὶ ἀποβαλοῦσαι μετὰ τὰς πόλλας καὶ μακρὰς διαλλακτικὰς παραινέσεις τῆς Ἀθηνᾶς τὸν ἄτεγκτον αὐτῶν χόλον διὰ τὴν ἀθώωσιν τοῦ Ὁρέστου δηλοῦσιν ἐπὶ τέλους προφρόνως³, ὅτι δέχονται, ὥπως συνοικήσωσι τῇ θεᾷ ταύτῃ, τῇ πολιούχῃ τῶν Ἀθηναίων· οὕτως οὐδαμῶς ἀτιμάζουσι πόλιν, ἣν ὁ παντοδύναμος Ζεὺς καὶ ὁ Ἄρης φρούριον κατέστησαν τῶν θεῶν· ἡ πόλις αὕτη, κόσμημα καὶ ὑπερήφανος χαρὰ τῶν Ἑλλήνων, σφάζει καὶ διαφυλάτει τοὺς βωμοὺς τῶν θεῶν:

«δέξομαι Παλλάδος ξυνοικίαν
οὐδ' ἀτιμάσω πόλιν,
τὰν καὶ Ζεὺς ὁ παγκρατὴς Ἄρης τε
φρούριον θεῶν νέμει,
920 ὀνοίβωμον, Ἑλλήνων ἄγαλμα, δαιμόνων».

Τὸ ἐν λόγῳ εἰς τοὺς ἐν Μαραθῶνι ἀγωνισαμένους Ἀθηναίους ἀναφε-

1. Ἡρόδ. VI 120,1.

2. Ὁ Ἡρόδοτος, VI 106,3, ἀναφέρει, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι πρότερον ἤδη ἐπεθύμουν, ὥπως σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, ἐκωλύθησαν ὁμοῦ ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὐχὶ πανσέληνος εἰσέτι ἦτο, ὅπερ κατὰ τὸν οἰκεῖον νόμον ἀπαραίτητον ὅρον ἀπετέλει ἐπὶ περιπτώσεων ἐκστρατείας.

3. Αἰσχ. Εὐμ. 916-920.

ρόμενον «ἐπιτύμβιον» καὶ «ἐπιδεικτικόν» ἅμα «ἐπίγραμμα» παρέχεται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ρήτορος Λυκούργου τὸ πρῶτον ¹ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τῶν Θερμοπυλῶν: «ὦ ξεῖν', ἄγγελον . . .», περὶ οὗ γενήσεται λόγος κατωτέρω. Ὁ Λυκούργος γράφει ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὐταῖς λέξεσι τάδε:

«τοιγαροῦν ἐπὶ τοῖς ἡρώεσι μαρτύρια ἔστιν ἰδεῖν τῆς ἀρετῆς αὐτῶν (sc. Λακεδαιμονίων τε καὶ Ἀθηναίων) ἀναγεγραμμένα ἀληθῆ πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, ἐκείνοις μὲν:

ὦ ξεῖν', ἄγγελον . . .',
τοῖς δ' ὑμετέροις προγόνοις:
Ἑλλήνων προμαχοῦντες' . . .».

Ἐν τοῖς χειρογράφοις ἀναγινώσκομεν τὴν γραφήν: «ἐπὶ τοῖς ὀρίοις τοῦ βίου», ἥτις οὐδεμίαν ἔννοιαν παρέχει ἡμῖν. Τούτου ἕνεκα διώρθωσαν τὴν γραφήν ταύτην ὁ Wurm μὲν καὶ ὁ Blass εἰς: «ἐπὶ τοῖς ἡρώεσι», ὁ Rehdantz δὲ εἰς: «ἐκατέροις ἐπιτύμβια μαρτύρια» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν βεβαίως, ὅτι ἡδύνατό τις, ὅπως ἴδῃ καὶ ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῶν τάφων» τῶν τε Λακεδαιμονίων ἐν Θερμοπύλαις καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι «μαρτύρια τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἀναγεγραμμένα ἀληθῆ πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας», τὰ ἐν λόγῳ δηλαδὴ ἐπιγράμματα. Σημειωτέον, ὅτι ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς μνημονευθείσας διορθώσεις τῆς χειρογράφου παραδόσεως θεωροῦνται τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ὡς «ἐπιτύμβια», ἐνῶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μαραθῶνος εἶναι «ἐπιτύμβιον» μόνον ὡς πρὸς τοὺς πεσόντας ἐκεῖ ἐκατὸν ἑνενήκοντα δύο Ἀθηναίους, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους, οἵτινες συνηγωνίσαντο αὐτοῖς καὶ τιμῆς ἕνεκεν περιελήφθησαν καὶ οὗτοι ἐν τῷ ἐπιγράμματι ὡς πρὸς τούτους εἶναι τοῦτο «ἐπιδεικτικόν». Πάντως ἄξιον ἐξάρσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τόδε κυρίως τὸ πρᾶγμα, ὅτι δηλαδὴ τὰ ἐν λόγῳ δύο ἐπιγράμματα ἦσαν ἀληθῆ μαρτύρια τῆς ἀρετῆς Λακεδαιμονίων τε καὶ Ἀθηναίων οὐχὶ τοπικῶς πῶς καὶ περιορισμένως, ἀλλὰ πανελληνίως, «πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας» ².

1. Λυκ. κατὰ Λεωκρ. 109(=p. 163 Steph).

2. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τοῦ Μαραθῶνος παρέχεται ἡμῖν περαιτέρω ὑπὸ τοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου, λόγ. XLIX. περὶ τοῦ παραφθέγμ. 380(643) (=II[1829/1964]511 Dind.= λόγ. XXVIII 63, II[1898]1958]162, 1-2 Keil), ἐν τοῖς ἀρχαίοις σχολίοις εἰς τὸν ρήτορα τοῦτον: Σχόλ. εἰς Αἰλ. Ἀριστ. ὑπὲρ τῶν τεττάρων. Περικλ. p. 169 ἐν τῇ ἐκδόσει: Scholia in Aelii Aristidis sophistae orationes Panathenaicam et Platonicas. Ed. G. Frommel. Francofurti ad Moenum 1829, p. 289) καὶ ἐν τῷ λεγομένῳ λεξικῷ τοῦ Σουῖδα, s.v.: «Ποικίλη στῶα ἐν Ἀθήναις» (= p. 866 b Bekk. [1854]). Πρβλ. ἐτι AP, III 25,12 (=III[1890]291 Cougny) PLG (Bergk), III(1882⁴)1914)449: Simon. fr. 90[149]: AL (Diehl), II5(1940³)114: Simon. epigr. fr. 88. (90) a.b.c.

Ὁ Πausanías ἀναφέρει¹, ὅτι τάφος Ἀθηναίων ἦτο ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Μαραθῶνος, ἐπ' αὐτῷ δὲ στηλῆαι ἔχουσαι τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων κατὰ φυλὰς ἐκάστων, καὶ ἕτεροι τάφοι τῶν Πλαταιέων καὶ δούλων, διότι καὶ δοῦλοι μετέσχον τῆς μάχης τότε τὸ πρῶτον. Καὶ ἀνδρὸς ὑπῆρχε ἐκεῖ μνημα ἰδίᾳ, Μιλτιάδου τοῦ υἱοῦ τοῦ Κίμωνος, εἰ καὶ οὗτος ὕστερον ἀπέθανεν ἀποτυχὼν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς Πάρον καὶ δι' αὐτὸ εἰσαχθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς δίκην. Ἐν Μαραθῶνιᾳ νὰ πᾶσαν νύκτα ἐλάμβανέ τις αἰσθησιν καὶ ἵππων χρεμετιζόντων καὶ ἀνδρῶν μαχομένων ... Ἐσέβοντο οἱ Μαραθῶνιοι καὶ ἐκείνους, οἵτινες κατὰ τὴν μάχην ἀπέθανον, ἥρωας ὀνομάζοντες αὐτοὺς καὶ τὸν Μαραθῶνα, ἐξ οὗ ὁ δῆμος ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. καὶ τὸν Ἡρακλέα, ὅστις, ὥς οὗτοι ἰσχυρίζοντο, ὑπ' αὐτῶν πρῶτων ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐνομίσθη θεός. Παρευρίσκετο δὲ ἐν τῇ μάχῃ, ὥς οἱ Μαραθῶνιοι ἔλεγον, ἀνὴρ ἔχων μορφὴν καὶ ἐνδυμασίαν «ἀγροίκου», ἀγρότου δηλαδή, χωρικοῦ, ὅστις πολλοὺς τῶν βαρβάρων καταφονεύσας διὰ τοῦ ἀρότρου ἐγένετο μετὰ τὸ ἔργον ἀφανής. Ἐποιήθη δὲ ἐκεῖ καὶ «τρόπαιον», μνημεῖον δηλαδή νίκης, ἐκ λίθου λευκοῦ. Τοὺς Μήδους ἔθαψαν, ὥς ἔλεγον, οἱ Ἀθηναῖοι, ὥς πάντως ὅσιον εἶναι, ὅπως κρύψη τις ἐν τῇ γῇ τὸν νεκρὸν ἀνθρώπου, ὃ Πausanías ὁμῶς οὐδένα τάφον τούτων εὗρεν· οὔτε χῶμα οὔτε ἄλλο σημεῖον ἔβλεπέ τις ἐκεῖ, εἰς ὄρυγμα δὲ φέροντες αὐτοὺς εἰσέβαλον, ὥς ἐτύγγανεν. Οὐδεμίαν μνείαν ἐπιγράμματός τινος οἶου-δήποτε ποιεῖται ἐνταῦθα ὁ Πausanías.

Παρά Θουκυδίδην ἀναγινώσκομεν², ὅτι ἐν τῷ χειμῶνι τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, 431-430 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι ποιούμενοι χρῆσιν τοῦ πατρίου νόμου δημοσίᾳ ταφὰς ἐποιήσαντο τῶν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ πρῶτων ἀποθανόντων κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Τὰ μὲν ὅσῃ τῶν πεσόντων ἐξετίθεντο τὴν τρίτην ἡμέραν πρὸ τῆς ἐκκομιδῆς, ἦτοι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, σκηνὴν ποιήσαντες καὶ ἐπέφερε τῷ ἑαυτοῦ ἕκαστος οἶονδήποτε ἐπιτάφιον δῶρον ἤθελεν, ὅτε δὲ ἦτο ἡ ἐκφορὰ, λάρνακας κυπαρισσίνας, —διότι ἄσηπτον ἦτο τὸ ξύλον τῆς κυπαρίσσου, ἀφιεροῦντο δὲ συνήθως αἱ κυπαρίσσοι τοῖς νεκροῖς— ἤγον ἀμάξας φυλῆς ἐκάστης μίαν· ἦσαν δὲ τὰ ὅσῃ ἐκάστου ἐν τῇ λάρνακι τῆς φυλῆς, ἣτινι οὗτος ἀνήκεν. Ἐν δὲ φέρετρον κενὸν ἐφέρετο ἐστρωμένον τῶν ἀφανῶν, οἵτινες τυχὸν μὴ εὗρίσκοντο πρὸς ταφὴν. Συνηκολούθει δὲ ἐν τῇ ἐκφορᾷ ταύτῃ πᾶς ὁ βουλόμενος τῶν τε ἀστῶν καὶ τῶν ξένων καὶ γυναῖκες παρευρίσκοντο οἱ συγγενεῖς ἐπὶ τὸν τάφον ὀλοφυρόμενοι. Ὑστερον ἐτίθεσαν τοὺς νεκροὺς εἰς τὸν δημόσιον τάφον, ὅστις εὗρίσκετο ἐπὶ τοῦ καλλίστου προαστίου τῆς πόλεως, ἐπὶ τοῦ ἔξω δηλαδή Κεραμικοῦ· καὶ πάντοτε ἐν τῷ προαστίῳ

1. Πaus. I 32, 3-5(=II[1903/1959]87, 21-88, 19 Spiro).

2. Θουκ. II 34, 1-5.

τούτῳ ἔθαπτον οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐκ τῶν πολέμων κομιζομένους νεκροὺς πλὴν τῶν ἐν Μαραθῶνι πεσόντων· ἐκείνων πρὸς ἑξαρσιν τῆς ὑπερόχου αὐτῶν ἀρετῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἔπεσον, καὶ τὸν τάφον ἐποίησαν.

Καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐνταῦθα οὐδεμίαν βεβαίως μνείαν ποιεῖται ἐπιγράμματος τινος ἀναφερομένου εἰς τοὺς ἐν Μαραθῶνι πεσόντας, ρητέον ὅμως, ὅτι, ὅσα οὗτος ἐν τέλει τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς τῆς ἱστορίας αὐτοῦ λέγει, ἔχουσιν ὄντως τὸν τύπον ἐπιγράμματος ἐν πεζῷ λόγῳ:

«... καὶ αἰεὶ ἐν αὐτῷ (sc. τῷ καλλίστῳ προαστίῳ τῆς πόλεως) θάπτουσι τοὺς ἐκ τῶν πολέμων πλὴν γε τοὺς ἐν Μαραθῶνι· ἐκείνων δὲ διαπρεπῆ τὴν ἀρετὴν κρίναντες αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἐποίησαν».

Ποιητὴς τοῦ ἐν λόγῳ «ἐπιτυμβίου» ἢ «ἐπιδεικτικοῦ» ἐν Μαραθῶνι «ἐπιγράμματος» εἶναι Σιμωνίδης ὁ Κεῖος. Παρατηρητέον πάντως, ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἀνωτέρω καταγραφείσι γραμματολογικοῖς τόποις οὐδεμία μνεία γίνεται τοῦ ποιητοῦ τούτου ἢ ἄλλου τινὸς οἰοῦδήποτε καὶ οὕτως ὀφείλομεν, ὅπως ἐμμέσως πὼς ἀναζητήσωμεν καὶ ἀνεύρωμεν αὐτόν.

Ὁ παρὰ Λυκούργῳ συνδυασμὸς τοῦ ἐπιγράμματος τούτου μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος τῶν Θερμοπυλῶν: «ὦ ξεῖν', ἄγγελον...» ἀναφερομένων ἀμφοτέρων εἰς τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὧν τὸ κλέος καὶ μεγαλεῖον ἐξ ἐπόψεως τῆς ἥρωικῆς καὶ νικηφόρου ἐν αὐτοῖς δράσεως κατὰ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ἀμυνομένων Ἑλλήνων ὁ Σιμωνίδης κυρίως διὰ θείων λόγων τε καὶ ρυθμῶν ὕμνησεν, ὁ συνδυασμὸς οὗτος ἀνωνόμως μὲν γινόμενος, ὅμως ὑπὸ τὴν δῆλωσιν καὶ τὸν κοινὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῶν ὡς ἀληθῶν μαρτυρίων τῆς ἀρετῆς Λακεδαιμονίων τε καὶ Ἀθηναίων πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, μαρτυρεῖ ὅπωςδῆποτε, ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ Κεῖου ποιητοῦ, ὡς ἀκριβῶς καὶ τὸ ἐπίγραμμα τῶν Θερμοπυλῶν. Τὸ ὕψος περαιτέρω —τῆς λεκτικῆς συνθέσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐν λόγῳ ἐπιγραμμάτων, ἅτινα ἀναντιρρήτως προϊόντα εἶναι τῆς γραφίδος ἐμπειροτάτου καὶ δεξιωτάτου ποιητοῦ ὑπερόχως διακριθέντος ἐν τῷ εἰδικωτέρῳ τούτῳ κλάδῳ τῆς γραμματολογικῆς δημιουργίας, δεόντως, νομίζω, θεμελιοῖ τὴν γνώμην ταύτην ἀναφορικῶς πρὸς τὴν πατρότητα αὐτῶν. Ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης ἄλλως τε ἐπάγεται τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μαραθῶνος ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα ἐπιγράμματα ρητῶς τῷ Σιμωνίδῃ ἀποδιδόμενα¹, ὅπερ πάλιν ἰσχυρῶς ἐνισχύει τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν. Οὐχὶ ὀρθῶς λοιπὸν περιλαμβάνεται τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἐν τῇ Anthologia Palatina (Epigrammata demonstrativa) ὑπὸ τὰ «ἀδέσποτα», ὀρθῶς δὲ τοῦναντίον περιέλαβον

1. Αἴλ. Ἀριστ. λόγ. XLIX. Περὶ τοῦ παραφθέγμ. 380 (643) (= II [1829 1964] 510-513 Dind. = λόγ. XXVIII 63, II [1898/1958] 160-163 Keil).

αὐτὸ ὃ τε Bergk («*Ἐπικήδεια*») καὶ ὁ Diehl (*Epigrammata sepulcralia aetatis Simonideae*) ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σιμωνίδου: Simonides.

Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν *varia lectio* τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιγράμματος παρατηρητέον πάλιν ἐνταῦθα, ὅτι μόνον ὁ πρῶτος μάρτυς αὐτοῦ, ὁ Λυκούργος δηλαδή, παρέχει ἡμῖν τὸν δεῦτερον στίχον αὐτοῦ ὑπὸ τὸν καταγραφέντα ἀνωτέρω τύπον, ἥτοι ὥδε:

«χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν».

Ὁ ὑσιπέτης Κεῖος ποιητὴς ἠθέλεν ἀναντιρρήτως, ὅπως ἐξάρη ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ ψυχικοῦ σθένους τῶν ἀπλῶν, λιτῶν καὶ ἀπερίττων Ἀθηναίων ἐναντι τῆς χαύνου νωχελείας καὶ ἀπολέμου νωθρότητος καὶ ἀδρανείας τῶν χρυσᾶ κοσμήματα ἢ χρυσοποικίλον στολὴν φορούντων Μήδων. Οἱ Ἀθηναῖοι «ἐστόρεσαν», «ἐστρωσαν» δηλαδή, ἐξήπλωσαν καὶ κατέβαλον τὴν δύναμιν τῶν μαλθακῶν τούτων, ἀβροδιαίτων καὶ τρυφηλῶν στρατιωτῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ δεῦτερος οὗτος στίχος τοῦ ἐπιγράμματος παρέχεται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου μὲν καὶ τῆς *Anthologia Palatina* ὑπὸ τὴν παραλλαγὴν:

«ἐκτεῖναν Μήδων ἐννέα μυριάδας»,

ὅφ' ἦν ἐφόνευσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐνενήκοντα χιλιάδας Μήδων, ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου δὲ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστείδου καὶ ὑπὸ τοῦ Σουΐδα ὑπὸ τὴν παραλλαγὴν:

«ἐκτεῖναν Μήδων εἴκοσι μυριάδας»,

ὅφ' ἦν ἐφόνευσαν οἱ Ἀθηναῖοι διακοσίας χιλιάδας Μήδων.

Ὁ Σουΐδας ἐπάγεται τὸ ἐπίγραμμα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν εἶδησιν, ὅτι ἐν τῇ «Ποικίλῃ στοᾷ» «ἐγράφησαν», ἐξωγραφήθησαν δηλαδή, «οἱ ἐν Μαραθῶνι πολεμήσαντες», ὅφ' οὓς νοοῦνται βεβαίως οἱ τε πεσόντες ἐν τῇ μάχῃ καὶ οἱ ἐπιζήσαντες αὐτῆς· εἰς τούτους πάντας ἀνεφέρετο τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ μάλιστα αὐταῖς λέξεσιν ἴσως κατεγράφετο ὑπὸ τὰς εἰκόνας τῶν πολεμιστῶν¹.

Ὁ δεῦτερος στίχος τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιγράμματος παρέχεται ἡμῖν ἐν τῇ *Anthologia Palatina* ὑπὸ τὴν παραλλαγὴν τοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου· ὁ Bergk ἀνέλαβεν αὐτὸν ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ Λυκούργου, ὁ

1. Πρὸβλ. ἐπὶ τοῦ προκειμένου C. Robert, *Die Marathonschlacht in der Poikile und Weiteres über Polygnot. Mit einer Tafel und zwölf Textabbildungen.* Halle a. S., 1895, σσ. 126 (=Achtzehntes Hallisches Winkelmannsprogramm· Ev. B. Harrison. *The South Frieze of the Nike Temple and the Marathon Painting in the Painted stoa* ἐν: *American Journal of Archaeology*, 76(1972)353-378.

Diehl δὲ παρέχει ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ καὶ τὰς τρεῖς παραλλαγὰς αὐτοῦ.

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ¹, ὅτι οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν Δᾶτις καὶ Ἀρταφρένης «ἀπίκοντο τῆς Κιλικίης ἐς τὸ Ἀλήιον πεδῖον ἅμα ἀγόμενοι πεζὸν στρατὸν πολλόν τε καὶ εὖ ἐσκευασμένον» καὶ ὅτι οὗτοι «ἔπλεον ἑξακοσίησι τριήρεσι ἐς τὴν Ἰωνίην». Περαιτέρω λέγει ὁ Ἡρόδοτος ², ὅτι «ἐν ταύτῃ τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἀπέθανον τῶν βαρβάρων κατὰ ἑξακισχιλίους καὶ τετρακοσίους ἄνδρας, Ἀθηναίων δὲ ἑκατὸν καὶ ἑνενήκοντα καὶ δύο».

Ὁ Κορνήλιος Νέπωσ λέγει ³, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον οὐδεμία πολιτεία ἀπέστειλε τοῖς Ἀθηναίοις βοήθειαν πλὴν τῶν Πλαταιέων. Οὗτοι ἀπέστειλαν χιλίους ἄνδρας. Διὰ τῆς ἀφίξεως τούτων συνεπληρώθη δύναμις δέκα χιλιάδων ὀπλιτῶν, ἧτις ὑπὸ θαυμασίου ζήλου πρὸς μάχην ἐφλέγετο:

... horum adventu decem milia armatorum completa sunt, quae manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate.

Ὁ Πausanias λέγει ⁴, ὅτι ἐν Μαραθῶνι «τριάκοντα μυριάδες», ἥτοι «τριακόσiai χιλιάδες», Μήδων ἐφθάρησαν ὑπ' ἀνδρῶν Ἀθηναίων οὐδὲ εἰς «μυρίους», εἰς «δέκα χιλιάδας» δηλαδή, ἀνερχομένων.

Παρ' Ἰουστίνῳ τέλος ἀναγινώσκομεν ⁵, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι συγκροτηθέντες εἰς σῶμα δέκα χιλιάδων πολιτῶν καὶ χιλίων ἐπικούρων Πλαταιέων ἐξῆλθον εἰς ἀγῶνα ἐναντίον ἑξακοσίων χιλιάδων Περσῶν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Μαραθῶνος:

Athenienses ... instructis decem milibus civibus et Plataeensibus auxiliaribus mille adversus sexcenta milia hostium in campis Marathoniiis in proelium egrediuntur.

Διακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν, λέγει περαιτέρω ὁ Ἰουστίνος ⁶, ἀπώλεσαν οἱ Πέρσαι ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαραθῶνος εἴτε ἐν ναυαγίῳ:

ducenta milia Persae eo proelio sive naufragio amisere.

Ὁ Ἡρόδοτος ποιεῖται, ὥς εἶδομεν, λόγον ἀορίστως μόνον περὶ στρατοῦ τῶν Περσῶν «πολλοῦ τε καὶ εὖ ἐσκευασμένου», ὅπερ βεβαίως πράττει οὗτος ἐν τινι ταχείᾳ καὶ σιωπηλῇ συγκρίσει αὐτοῦ πρὸς τὸν μικρὸν ὅπως-δήποτε ἀριθμὸν τῶν Ἀθηναίων ὀπλιτῶν, οἵτινες ἦσαν περὶ τὰς δέκα χι-

1. Ἡρόδ. VI 95, 1-2.

2. Ἡρόδ. VI 117, 1.

3. Nep. Milt. 5,1-4.

4. Πaus. IV 25,5(=I [1903/1959] 386, 24-27 Spiro).

5. M. Iun. Iustini epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi II 9,9(=p.28, 8-11 Seel [1972²]).

6. M. Iun. Iustini epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi II 9,20(=p. 29, 3-4 Seel [1972²]).

λιάδας, καὶ οὕτως ὀφείλομεν, ὅπως μὴ ὑπερβαλλόντως πολὺν, ἀλλ' ὑπὸ μετρίαν τινὰ πολλῷ μᾶλλον καὶ συγκεκρατημένην ἀναλογίαν θεωρήσωμεν τὸν στρατὸν τοῦτον. Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερομένας ἑξακοσίας τριῆρεις οὐχὶ πλείονες τῶν εἴκοσι ἢ τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα τὸ πολὺ χιλιάδων ἀνδρῶν θὰ ἠδύναντο, ὅπως ἐπιβιβασθῶσιν. Ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ὑπερβάλλει συνήθως τὰ πράγματα, λέγει ρητῶς, ὅτι ἕξ χιλιάδες μόνον καὶ τετρακόσιοι τῶν βαρβάρων ἐφονεύθησαν, Ἀθηναίων δὲ ἑκατὸν ἐνενήκοντα δύο. Ἐντεῦθεν συνάγεται τὸ ἀναντίρρητον πόρισμα, ὅτι θεμελιωδῶς πεπλανημένη εἶναι ἡ εἰδησις, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐφόνευσαν δῆθεν ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαραθῶνος ἐνενήκοντα ἢ διακοσίας ἢ τριακοσίας ἢ ἔτι πλείονας ἴσως χιλιάδας Μήδων καὶ δὴ καὶ ὄντες οὗτοι δέκα μόνον ἢ ἑνδεκα χιλιάδες! Εἰ καὶ τὰ κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συντελεσθέντα ἔργα αὐτῶν ἐμεγάλυνον συνήθως οἱ Ἀθηναῖοι διὰ λόγων τε καὶ ἀριθμῶν οὐχὶ κατὰ πάντα ἀνταποκρινομένων τῇ ἀληθείᾳ, παράδοξοι καὶ ἀνήκουστοι θὰ ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι περὶ τῶν ἐν Μαραθῶνι φονευθέντων Μήδων, ὥσεί ὀλόκληρος ὁ στρατὸς αὐτῶν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ κατεστράφη, ὅστις μάλιστα οὐχὶ ἅπαξ τόσον πολὺς ἦτο, ὅσοι οἱ ὑπὸ τῶν ἀριθμῶν τούτων ὀριζόμενοι νεκροί.

Ἡ ἀναξία ὄντως τοῖς Ἀθηναίοις μεγαλαυχία αὕτη, ὅτι δῆθεν τόσον πολλὰς χιλιάδας πολεμίων ἐφόνευσαν οὗτοι ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαραθῶνος, ἡ ἀλαζὼν αὕτη, ματαιόδοξος καὶ πάντως οὐχὶ γενναία οὐδὲ μεγαλόφρων κομπορρημοσύνη, ὁ μεγαληγόρος οὗτος καλλωπισμός, ὅστις ἀνάρμοστος κατὰ πάντα καὶ ἀπρεπὴς θὰ ἦτο τῷ ἐπὶ παιδείᾳ τε καὶ σοφίᾳ πλεῖστον εὐδοκιμοῦντι καὶ πρωτεύοντι λαῷ τῶν Ἀθηνῶν, αἴρεται ἐν τινι μέτρῳ, ἂν γένηται δεκτόν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἠθέλεν, ὅπως δηλώσῃ ἡμῖν παντὶ τρόπῳ τὸ πλῆθος μόνον τῶν ἠττηθέντων καὶ εἰς φυγὴν τραπέντων πολεμίων, εἰ καὶ τὸ πλῆθος τοῦτο οὐδαμῶς βεβαίως θὰ ἀνήρχετο εἰς ἐνενήκοντα, διακοσίας ἢ τριακοσίας χιλιάδας. Καὶ παρ' Ἀριστοφάνει, ὡς εἶδομεν, οἱ συγκροτοῦντες τὸν χορὸν τῶν «Σφηκῶν» Ἀθηναῖοι γέροντες, παλαιοὶ Μαραθωνομάχοι, καυχῶνται, οὐχὶ διότι διὰ τῶν βελῶν αὐτῶν χιλιάδας Μήδων ἐφόνευσάν ποτε ἐν Μαραθῶνι, ἀλλὰ διότι πολλῷ μᾶλλον σὺν τῇ βοηθείᾳ τῶν θεῶν ἐξώθησαν ἀπλῶς ἐκεῖ περὶ τὴν ἐσπέραν τοὺς βαρβάρους μακρὰν τῆς χώρας αὐτῶν. Κατεδίωκον οἱ Ἀττικοὶ «σφήκες» τοὺς Πέρσας κεντούντες τὰς εὐρείας ἀναξυρίδας αὐτῶν, οὗτοι δὲ ἔφευγον κεντούμενοι ἀνὰ τὰς γνάθους καὶ τὰς ὀφρῦς:

«ἀλλ' ὅμως ἐωσάμεσθα (sc. τὸν βάρβαρον) ξὺν θεοῖς πρὸς ἐσπέραν·

.....

εἶτα δ' εἰπόμεσθα θυννάζοντες εἰς τοὺς θυλάκους,

οἱ δ' ἔφευγον τὰς γνάθους καὶ τὰς ὀφρῦς κεντούμενοι».

Κατὰ ταῦτα ὁ ποιητὴς τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιγράμματος θὰ ὤφειλεν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὅπως ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ αὐτοῦ ποιήσῃται χρῆσιν οὐχὶ τοῦ «ἐκτειναν», ἀλλ' ἄλλου τινὸς ρήματος δηλοῦντος τὴν ἥτταν κυρίως καὶ τὴν φυγὴν τῶν Περσῶν. Οὕτως οὐχὶ ἀστόχως ὁ Bergk, ὅστις πάντως ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ παρέχει ἡμῖν τὸν στίχον ὑπὸ τὸν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου παραδοθέντα τύπον, προτείνει διόρθωσιν τοῦ ρήματος τούτου εἰς «ἐκκλιναν». ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἀκριβῶς, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Bergk προτεινομένου ἐνταῦθα ρήματος τούτου μεταγραφομένου ἐν τινι στιγμῇ εἰς «ἐκκλιναν» εὐκόλως ὕστερον θὰ ἠδύνατο, ὅπως προκύψῃ ἡ γραφή: «ἐκτειναν».

Ὁ ρήτωρ Λυκούργος παρεμβάλλων πρὸ τῶν Ἀθηναίων δικαστῶν ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ τῆς κατηγορίας αὐτοῦ κατὰ τοῦ λιποτάκτου Λεωκράτους τὸ ἐν λόγῳ «ἐπιτύμβιον» ἢ «ἐπιδεικτικόν» ἐπίγραμμα τοῦ Μαραθῶνος παρεῖχεν ὅπωςδὴποτε τὸ ἀκριβὲς αὐτοῦ κείμενον καὶ οὐδεὶς θὰ ἐτόλμα, ὅπως ἐπιρρίψῃ τῷ φιλοπάτριδι καὶ ὑψηλόφρονι κατηγόρῳ μομφὴν τινα ἐσκεμμένης τινὸς παραποιήσεως αὐτοῦ ἢ πλάνης καθόλου οἰασδὴποτε. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Λυκούργου εἶναι ὅπωςδὴποτε ἐκεῖνο ἀκριβῶς, ὅπερ ἀνεγράφη ποτὲ ἐν Μαραθῶνι ἐπὶ τινι στήλῃ καὶ ἦτο τοῖς πᾶσιν, ἄρα καὶ τοῖς δικασταῖς, γνωστόν, ἀκέραιον οὕτω πάντοτε παραμένον καὶ ἀδιάφθαρτον, γνήσιον καὶ ἀκίβδηλον. Ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης ἔλαβε τὸν πρῶτον μόνον στίχον τοῦ ἐπιγράμματος τούτου, τὸν δεύτερον δὲ ἔλαβεν οὗτος ἄλλοθεν ποθεν, ἴσως ἐκ τινος ἐπιγραφῆς ἐγκεχαραγμένης ἐπὶ τινος ἰδιωτικοῦ ἀναθήματος, ἐν ἧ οὗτος περιεῖχε τὸ ρῆμα: «ἐκκλιναν» καὶ ἦτο προῖόν τῆς γραφίδος τοῦ Σιμωνίδου ἢ ἄλλου τινὸς ποιητοῦ, ἢ τὸ ρῆμα «ἐκκλιναν», ὅπερ ἀπετέλει πιθανώτατα παραφθορὰν τοῦ «ἐκκλιναν». Καὶ ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης καὶ ὁ ποιήσας τὸν δεύτερον τοῦτον στίχον ἐπίστευον, ὅτι διὰ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἡττηθέντων καὶ εἰς φυγὴν τραπέντων ἢ φονευθέντων ἔτι πολεμίων ἐναργέστερον καὶ λαμπρότερον ἐδηλοῦτο ἡ ἀρετὴ τῶν Ἀθηναίων. Ὁμολογητέον πάντως, ὅτι οὐχὶ νοῦς ἢ χεὶρ τοῦ Σιμωνίδου θὰ ἐποιεῖτο ἐνταῦθα χρῆσιν τοῦ ὦμοῦ καὶ ἀγρίου, τοῦ τραχέος καὶ σκληροῦ, τοῦ χαλεποῦ καὶ ἀπανθρώπου, τοῦ δεινοῦ καὶ ἀποτροπαίου ρήματος: «ἐκτειναν» καὶ δὴ καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς μυριάδας πολεμίων.

Οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἄνευ ὑπολογισμοῦ τῶν ἐν τῷ πολέμῳ κινδύνων, νομίζοντες μόνον, ὅτι ὁ εὐκλεὲς θάνατος ἀθάνατον μνήμην καὶ λόγον καταλείπει περὶ τῶν ἀγαθῶν, οὐδαμῶς ἐφοβήθησαν τὸ πλῆθος τῶν ἐναντίων, ἀλλ' ἐπίστευσαν πολλῷ μᾶλλον τῇ ἑαυτῶν ἀρετῇ. Μιᾶ γνώμη πάντες ἀπῆντων ἐν Μαραθῶνι ὀλίγοι πρὸς πολλούς, ἄνδρες δ' ἀγαθοὶ γενόμενοι καὶ τῶν μὲν σωμάτων ἀφειδήσαντες, ὑπὲρ δὲ τῆς ἀρετῆς οὐδαμᾶς φιλοψυχήσαντες καὶ τοὺς παρ' ἑαυτοῖς νόμους μᾶλλον αἰσχυνόμενοι ἢ τὸν πρὸς τοὺς πολεμίους κίνδυνον φοβούμενοι ἔστησαν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν καὶ δὴ

καὶ παρὰ τὰ ὅρια αὐτῆς τρόπαιον ὑπὲρ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῶν ἐξ Ἀσίας βαρβάρων ἐπιδρομέων, οἵτινες χάριν ἀλλοτρίων χρημάτων εἰς ἀλλοτρίαν γῆν ἐνέβαλον. Ὅθεν οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι τῶν ἔργων τούτων πάσαι γενομένων, ὥσπερ κοινῶν ὄντων ἔτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἐναργῆς καὶ ἐπίζηλος εἶναι ἡ ἀρετὴ τῶν πραξάντων ταῦτα προγόνων. Ἐδίδαξαν οὗτοι πάντας τοὺς Ἕλληνας, ὅτι πᾶν πλῆθος καὶ πᾶς πλοῦτος ὑπεῖκει τῇ ἀρετῇ. Τὸ δίστιχον ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου ἀποτελεῖ ἄφθιτον καὶ ἀμάραντον ἔκφρασιν τῆς μεγάλης καὶ βαθείας εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους.

* * *

Μέγιστα σημεῖα καὶ ἐναργέστατα τεκμήρια ἀρετῆς κατέλιπον ἐν Θερμοπύλαις εἰς αἰῶνας αἰώνων οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἄλλοι Πελοποννησιοὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος· πάντες οὗτοι γενναίως ἐκεῖ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωνίδα συνηγωνίσαντο κατὰ τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπιδραμόντων ἀπειροπληθῶν βαρβάρων· τρόπαιον ἀφθάρτου καὶ αἰδίου δόξης ἔστησαν πάντες οὗτοι ἐν περιλάμπρῳ ἀγῶνι οὐχὶ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ κατὰ τῶν βαρβάρων στιφῶν τῆς Ἀσίας, οὐχὶ ἐν ἐμφυλίῳ πολέμῳ, ἀλλ' ἐν κοινῷ καὶ ἐναμίλλῳ ἀγῶνι κατὰ ξένων ἐπιδρομέων πρὸς σωτηρίαν τῆς ὑπὸ τούτων δεινῶς ἀπειληθείσης ἐνιαίας καὶ ἀδιαιρέτου πατρίδος, τῆς Ἑλλάδος. Γράψαντος τοῦ Ξέρξου τῷ Λεωνίδῃ, λέγει ὁ Πλούταρχος¹, ὅτι ἐπετρέπετο αὐτῷ, ὅπως μὴ θεομαχῇ, τασσόμενος δὲ μετ' αὐτοῦ μοναρχῇ τῆς Ἑλλάδος, ἀντέγραψεν οὗτος αὐτῷ, ὅτι, εἰ τὰ καλὰ τοῦ βίου ἐγίγνωσκε, θὰ ἀφίστατο τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀλλοτρίων, ἑαυτῷ δὲ κρείσσων ἦτο ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος θάνατος τοῦ μοναρχεῖν ὁμοφύλων. Πάλιν δὲ γράψαντος τοῦ Ξέρξου: «πέμψον τὰ ὅπλα» ἀντέγραψεν ὁ Λεωνίδας: «μολὼν λαβέ».

Μετὰ πολλοὺς αἰῶνας τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, τῷ 1453, ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοίως τις διάλογος ἐγένετο μεταξὺ τοῦ Μωάμεθ Β' καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὃν παρέχει ἡμῖν ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ ὁ Δούκας, ὁ ἐγγονος τοῦ Μιχαὴλ Δούκα². Ὅτε, λέγει ὁ Δούκας, τὰ πάντα ἀπῆρτισεν ὁ τύραννος καὶ ἑτοιμος ἦτο πρὸς ἐνέργειαν τῆς τελικῆς καὶ ἀποφασιστικῆς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιθέσεως, σὺν ἄλλοις ἔλεγε τῷ βασιλεῖ δι' ἀπεσταλμένου τάδε:

«τί λέγεις; βούλει καταλείπειν τὴν πόλιν καὶ ἀπελθεῖν, ἔνθα καὶ βούλει

1. Πλούτ. ἀποφθέγμ. λακων. — Λεων. 10-11(=ήθ., p.225 cd=II[1889]148, 12-19 Bern.).

2. Ducae, Michaelis Ducae nepotis, Historia Byzantina 39(=p. 279, 20-280, 20 Bekk.[1884] ἐν τῇ σειρᾷ: Corpus Historiae Byzantinae).

μετὰ καὶ τῶν σῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς καταλιπὼν τὸν, δῆμον ἀζήμιον εἶναι καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρὰ σοῦ ἢ ἀντιστῆναι καὶ σὺν τῇ ζωῇ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἀπολέσεις σὺ τε καὶ οἱ μετὰ σοῦ, ὁ δὲ δῆμος αἰχμαλωτισθεὶς παρὰ τῶν Τούρκων διασπαρῶσιν ἐν πάσῃ τῇ γῇ;»¹.

Ὁ βασιλεὺς σὺν τῇ Συγκλήτῳ ἀπεκρίνατο τάδε:

«εἰ μὲν βούλει, καθὼς καὶ οἱ πατέρες σοῦ ἔζησαν, εἰρηνικῶς σὺν ἡμῖν συζῆσαι καὶ σὺ, τῷ Θεῷ χάρις . . . τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἐστίν οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Ἐπειδὴ ἐν Θερμοπύλαις τὰ δόρατα τῶν πλειόνων Ἑλλήνων ἐθραύσθησαν, λέγει ὁ Ἡρόδοτος², διειργάζοντο οὗτοι τοὺς Πέρσας διὰ τῶν ξιφῶν. Ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ, λέγει περαιτέρω ὁ ἱστορικός, ἔπεσε καὶ ὁ Λεωνίδας ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος καὶ ἕτεροι μετ' αὐτοῦ ὀνομαστοὶ τῶν Σπαρτιατῶν, ὧν ὁ Ἡρόδοτος ὡς ἀνδρῶν ἀξίων γενόμενων ἔμαθε τὰ ὀνόματα· ἔμαθεν οὗτος τὰ ὀνόματα καὶ ἀπάντων τῶν τριακοσίων:

«καὶ Λεωνίδης τε ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ πίπτει ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος καὶ ἕτεροι μετ' αὐτοῦ ὀνομαστοὶ Σπαρτιητέων, τῶν ἐγὼ ὡς ἀνδρῶν ἀξίων γενομένων ἐπυθόμην τὰ ὀνόματα, ἐπυθόμην δὲ καὶ ἀπάντων τῶν τριακοσίων».

Διὰ τῶν ὀλίγων τούτων ἀπλῶν καὶ ἀπερίττων λόγων εὐγλώττως καὶ μεγαληγόρως ὑποῦται πρὸ τῶν εὐλαβῶν καὶ ἐκθάμβων ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὁ μεγαλόφρων καὶ γενναῖος, ὁ ἄξιος καὶ σεμνός, ὁ θεῖος καὶ ἀθάνατος βασιλεὺς τῆς Σπάρτης. Διὰ τῆς λακωνικῆς ταύτης βραχυλογίας τοῦ Δωριέως Ἡροδότου, ἥτις ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὸ συντομώτατον ἐκεῖνο καὶ τοῖς πᾶσι γνωστὸν ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου:

«ὦ ξεῖν», ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι»,

ὑποῦται ἡ μορφή τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου ἥρωος καὶ τῶν εὐγενῶν αὐτοῦ συναγωνιστῶν εἰς τὰς περιοχὰς αἰωνίας αἴγλης καὶ τῆς ἀθανασίας πολὺ

1. Ἀνάγνωθι ἐπὶ τὸ ὀρθότερον ὧδε:

«... καὶ σὺν τῇ ζωῇ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἀπολέσαι (sc. βούλει) σέ τε καὶ τοὺς μετὰ σοῦ, τὸν δὲ δῆμον αἰχμαλωτισθέντα παρὰ τῶν Τούρκων διασπαρῆναι ἐν πάσῃ τῇ γῇ;» ἢ τιθεμένου κόμματος μετὰ τὸ «ἀντιστῆναι», ὀβελιζομένου τοῦ «καί» καὶ τιθεμένου ἀντ' αὐτοῦ τοῦ χρονικοῦ συνδέσμου: «ὅτε»:

«... ὅτε σὺν τῇ ζωῇ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἀπολέσεις σὺ τε καὶ οἱ μετὰ σοῦ, ὁ δὲ δῆμος αἰχμαλωτισθεὶς παρὰ τῶν Τούρκων διασπαρήσεται ἐν πάσῃ τῇ γῇ».

2. Ἡρόδ. VII 224, 1.

εὐστοχώτερον καὶ λαμπρότερον ἢ διὰ τινος οἰασδῆποτε ἄλλης χαλεπῆς καὶ ἐπαχθοῦς, φορτικῆς καὶ ὀχληρᾶς μακρηγορίας ἢ βαρείας καὶ δυσχεροῦς εὐφημίας.

Τὸ εἰς τοὺς ἐν Θερμοπύλαις πεσόντας Λακεδαιμονίους καθόλου καὶ τοὺς Σπαρτιάτας εἰδικώτερον ἀναφερόμενον «ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα», ὅπερ κατεγράφη ἀνωτέρω, παρέχεται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου τὸ πρῶτον¹ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα ἐπιγράμματα ἡρωικοῦ ὁμοίως καὶ φιλοπάτριδος χαρακτῆρος. Περαιτέρω παρέχεται ἡμῖν, ὡς εἶδομεν, τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ὑπὸ τοῦ ρήτορος Λυκούργου², τοῦ Διοδώρου³, τοῦ Στράβωνος⁴, ἐν τῷ λεγομένῳ λεξικῷ τοῦ Σουῖδα⁵ καὶ τέλος ὑπὸ τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰ. ἀκμάσαντος ἐπισκόπου Μονεμβασίας Ἀρσενίου⁶. Ὁ Κικέρων παρέχει τὸ ἐπίγραμμα ἐν μεταφράσει ὧδε⁷:

*Dic, hospes, Spartae nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur*⁸.

Ποιητῆς τοῦ ἐν λόγῳ «ἐπιτυμβίου» ἐν Θερμοπύλαις «ἐπιγράμματος» εἶναι Σιμωνίδης ὁ Κεῖος. Παρατηρητέον πάντως, ὅτι μόνον ὁ Κικέρων ἀποδίδει αὐτὸ ρητῶς τῷ Σιμωνίδῃ:

Pari animo Lacedaemonii in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides: «Dic, hospes».

Ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἀνωτέρω δὲ καταγραφείσι γραμματολογικοῖς τόποις οὐδεμία μνεῖα γίνεται τοῦ ποιητοῦ τούτου ἢ ἄλλου τινὸς οἰουδῆποτε καὶ οὕτως ὀφείλομεν πάλιν, ὅπως ἐμμέσως πῶς ἀναζητήσωμεν καὶ ἀνεύρωμεν αὐτόν.

1. Ἡρόδ. VII 228, 2.

2. Λυκ. κατὰ Λεωκρ. 109(=p.163 Steph.).

3. Διόδ. XI 33,2(=II[1890³/1964]272, 14-15 Vogel).

4. Στράβ. IX 4,16(=p. 656A. =p. 429C. =II[1847]292,9-10 Kramer).

5. Σουῖδ. s.v. «Λεωνίδης» (=III[1933] 249, 25-27 ὅπ' ἀριθ. 271 Adler).

6. Ἀρσένιος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ: «Ἰωνία»: Ἀρσενίου Ἰωνία. Arsenii Violetum, nunc primum edidit, animadvertiones instruxit et alia quaedam inedita adiecit Chr. Walz Stuttgartiae 1823, p. 18.

7. Cic. Tusc. I 42, 101.

8. Πρβλ. ἐτι AP, VII 249, 1-2(=I[1871]321 Dübner=AG, II 1[1899]171 Stadtmueller=GA, II[1953]138 Paton=AG. IV[1960²]163 Waltz=AG, II[1970²]150 Beckby) PLG (Bergk), III(1882⁴/1914)451: Simon. fr. 92.[151]: AL (Diehl), II 5 (1940²)117-118: Simon. epigr. fr. 92.(92) a'b'c.

Ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἐπιγράμματος τούτου λέγει ¹, ὅτι πρὸς τιμὴν τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες ἔπεσον ἐν Θερμοπύλαις κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ ἀγῶνος, τῶν Λακεδαιμονίων δηλαδή, καὶ ἐτάφησαν ἐκεῖ, ἔνθα ἔπεσον, καὶ ἐκείνων ἔτι ἐκ τούτων, οἵτινες πρότερον ἐτελεύτησαν, πρὶν δηλαδή ἐξαιρουμένων τῶν Λακεδαιμονίων ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν οἱ Πελοποννήσιοι ἐν γένει κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἡμέραν ἐντολῇ πιθανώτατα τοῦ Λεωνίδου, ἐπεγράφη τὸ ἐπίγραμμα:

*«Μυριάσιν ποτὲ τῇδε τριηκοσίαις ἐμάχοντο
ἐκ Πελοποννάσου χιλιάδες τέτορες»*,

ἐν ᾧ ἐξαίρεται ἡ ἀνδρεία τῶν Πελοποννησίων κυρίως· εἰκὺς τέσσαρες χιλιάδες μόνον ἦσαν οὗτοι, ἐμάχοντο κατὰ τριῶν ἑκατομμυρίων ἐχθρῶν. Ὁ Ἡρόδοτος οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου, ρητέον ὁμῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ἤδη ἐλέχθη ἀνωτέρω ἀναφορικῶς πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου γινόμενον συνδυασμὸν τοῦ ἐπιγράμματος τῶν Θερμοπυλῶν: «ὦ ξεῖν», ἄγγελον ...» μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Μαραθῶνος: «Ἑλλήνων προμαχοῦντες ...». Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τῶν Θερμοπυλῶν συνδυάζεται νῦν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος τῶν Θερμοπυλῶν πάλιν: «Μυριάσιν ποτὲ ...». Ἀμφότερα τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ἀναφέρονται πάλιν εἰς τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὧν τὸ κλέος καὶ μεγαλεῖον ὁ Σιμωνίδης κυρίως διὰ θείων λόγων τε καὶ ρυθμῶν ὕμνησεν· τὸ ὕψος τῆς λεκτικῆς συνθέσεως καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μαρτυρεῖ, ὅτι ταῦτα εἶναι πάλιν προϊόντα τῆς γραφίδος τοῦ μεγάλου τούτου ποιητοῦ.

Ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης ἐπάγεται ² τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο: «Μυριάσιν ποτὲ ...» ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα ἐπιγράμματα ρητῶς τῷ Σιμωνίδῃ ἀποδιδόμενα ³, ὅπερ πάλιν μεγάλως ἐνισχύει τὴν ἀνωτέρω γνώμην, ὅτι καὶ τοῦτο ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Κεῖου τούτου ποιητοῦ.

Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἐπάγεται ⁴ τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ἐν συνδυασμῷ δηλαδή πρὸς τὸ «ὦ ξεῖν», ἀγγέλλειν ...», καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦτον ἰσχύουσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Ἡρόδοτον. Ὁρθῶς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο περιλαμβάνεται ἐν τῇ Anthologia Pa-

1. Ἡρόδ. VII 228, 1.

2. Αἴλ. Ἀριστ. λόγ. XLIX. Περὶ τοῦ παραφθέγμ. 380(647)=II[1829/1964] 512 Dind. = λόγ. XXVIII 65, II[1898/1958] 162, 23-24 Keil).

3. Αἴλ. Ἀριστ. λόγ. XLIX. Περὶ τοῦ παραφθέγμ. 380 (647)=II[1829/1964] 510-513 Dind. = λόγ. XXVIII 65, II[1898/1958] 160-163 Keil).

4. Διόδ. XI 33,2 (=II[1890³/1964] 11-15 Vogel).

latina¹ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ «Σιμωνίδου» καὶ ὀρθῶς πάλιν περιέλαβον αὐτὸ ὃ τε Bergk² καὶ ὁ Diehl³ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σιμωνίδου πάλιν: Simonides. Παρατηρητέον μόνον, ὅτι πανταχοῦ ἐνταῦθα κακῶς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο θεωρεῖται sepulcralium, «ἐπιτύμβιον», «ἐπικήδειον». Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἶναι «ἐπιτύμβιον» μόνον ὥς πρὸς τοὺς πεσόντας ἐν Θερμοπύλαις Πελοποννησίους, ἐν οἷς περιλαμβάνονται πάντες μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐλάχιστοι δὲ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων, ὅσοι δηλαδὴ τούτων ἔπεσον ἐκεῖ πρὸ τῆς τρίτης ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ πολλοὶ τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες ἐπέζησαν τῆς μικρᾶς ἄλλως τε καὶ ἀσημάντου φθορᾶς τῶν δύο πρώτων ἡμερῶν τοῦ ἀγῶνος, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν τὴν τρίτην ἡμέραν ὀρθρου ἔτι βαθέος εἴτε οἰκεία βουλήσει εἴτε κατ' ἐντολὴν τοῦ Λεωνίδου καὶ ἀφίκοντο σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς εἰς Ἴσθμόν, Τὸ ρῆμα ἄλλως τε: «ἐμάχοντο» οὐδαμῶς ἔχει κατ' ἀδήριτόν τινα ἀνάγκην καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἀπέθανον». Σημειωτέον ἔτι ἐνταῦθα, ὅτι πρὸς ἄμυναν ἐναντίον τῶν ἀπειροπληθῶν ἐξ Ἀνατολῆς ἐπιδρομέων προσῆλθον εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν οὐ μόνον τέσσαρες χιλιάδες Πελοποννησίων, ὧν προφρόνως ποιεῖται μνείαν ὁ δωρικῆς καταγωγῆς Ἡρόδοτος, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ χιλιάδες Ἑλλήνων τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, Θεσπιεῖς τε καὶ Θηβαῖοι, Λοκροὶ τε καὶ Φωκεῖς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀνώνυμοι ἥρωες, περὶ ὧν ἡ ἀναξίαν σιγὴν τηρεῖ ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας ἢ ἐσκεμμένως σφαλερὰς καὶ ψευδεῖς εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν⁴.

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἐπίγραμμα τῶν Θερμοπυλῶν: «ὦ ξεῖν', ἀγγέλοις...» ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου, ἐνισχύει περαιτέρω τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εὐθύς μετ' αὐτὸ⁵ παρέχει ἡμῖν τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάντεως Μεγιστίου χάριν ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως τῆς γενναιότητος αὐτοῦ ἀναγραφὴν ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ἐπίγραμμα. Οἱ Μῆδοι διαβάντες τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν ἐφόνευσαν τὸν μάντιν τοῦτον, ὅστις, εἰ καὶ ἐγίνωσκεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐκερχομένην καταστροφὴν, ὅμως παρέμεινεν ἐκεῖ πλησίον τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης:

1. AP, VII 248,1-2(=I[1871]321 Dübner=AG, II I[1829]170 Stadtmueller=GA, II(1953)138 Paton=AG, IV[1960²]163 Waltz=AG, II[1970²]150 Beckby) (Epigrammata sepulcralia).

2. Bergk, PLG, III(1882⁴/1914)450: Simon. fr. 91.[150], («Ἐπικήδεια»).

3. Diehl, AL, II 5(1940²)117: Simon. epigr. fr. 91(91) (Epigrammata sepulcralia aetatis Simonideae).

4. Πρβλ. Ἡρόδ. VII 219, 1-222, 1 καὶ τὴν ἐργασίαν μου: «Ὁ μῦθος τῆς προδοσίας τοῦ Ἐφιάλτου» ἐν τῇ κλασσικῇ γραμματείᾳ ἐν: «Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», Περίοδος Β', 18 (1967-1968) 110-217 (=ἀνάτ., ἐν Ἀθήναις 1968, σσ. 114)· πρβλ. ἰδίᾳ τὰς σσ. 169-208 (=ἀνάτ., σσ. 64-103).

5. Ἡρόδ. VII 228, 3-4.

*«Μνήμα τόδε κλεινοῖο Μεγιστία, ὃν ποτε Μῆδοι
Σπερχειὸν ποταμὸν κτεῖναι ἀμειψάμενοι,
μάντιος, ὅς τότε Κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἰδὼς
οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνα προλιπεῖν».*

Οἱ Ἀμφικτύονες, λέγει ἐνταῦθα ὁ Ἡρόδοτος, ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες δι' ἐπιγραμμάτων καὶ στηλῶν ἐξαιρουμένου τοῦ ἐπιγράμματος τούτου τοῦ Μεγιστίου ἐπεκόσμησαν τοὺς ἐν Θερμοπύλαις πεσόντας ἥρωας· τὸ ἐπίγραμμα τοῦ μάντεως Μεγιστίου ἐπέγραψεν ὁ υἱὸς τοῦ Λεωπρέπου Σιμωνίδης ἔνεκα τῆς ἰδιαιτέρας φιλίας, ἣν κατὰ φιλοξενίαν εἶχεν ὁ ποιητῆς πρὸς τὸν μάντιν τοῦτον:

«ἐπιγράμμασι μὲν νῦν καὶ στήλῃσι ἔξω ἢ τὸ τοῦ μάντιος ἐπίγραμμα Ἀμφικτύονές εἰσι σφεας οἱ ἐπικοσμήσαντες· τὸ δὲ τοῦ μάντιος Μεγιστίεω Σιμωνίδης ὁ Λεωπρέπιός ἐστι κατὰ ξεινίαν ὁ ἐπιγράψας».

Ἡ φράσις τοῦ Ἡροδότου: «ἔξω ἢ τὸ τοῦ μάντιος ἐπίγραμμα οὐδαμῶς ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὅτι δῆθεν ὁ Σιμωνίδης τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μεγιστίου μόνον συνέθηκε, τὰ δ' ἄλλα ἐπιγράμματα ἔργον ἀποτελοῦσιν ἄλλου τινὸς ποιητοῦ, Διὰ τῆς δι' «ἐπιγραμμάτων» καὶ «στηλῶν» «ἐπικοσμήσεως» ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων οὐδαμῶς νοεῖται, ὅτι αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἀμφικτύονες συνέταξαν τὰ «ἐπιγράμματα» ἢ ἰδίαις χερσὶν ἀπειργάσαντο τὰς «στήλας», ἀλλ' ὅτε κατόπιν ἀποφάσεως αὐτῶν ἀναλαβόντων βεβαίως καὶ τὴν οἰκείαν δαπάνην συνετελέσθησαν ταῦτα ὑπ' ἀνδρῶν ἐπισταμένων τὰ πράγματα καὶ ἐμπείρων, ὑπ' ἀνδρῶν εἰδικῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπιτήδευμα ἀσκούντων παιδεύσεως καὶ μαθήσεως, σοφίας καὶ τέχνης. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μεγιστίου ἐπέγραψεν ὁ Σιμωνίδης ἄνευ βεβαίως ἐπιστήμου τινὸς ἐντολῆς, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν προαίρεσιν, ἔμπνευσιν καὶ ἐνέργειαν· αὐτὸς οὗτος συνέταξε τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο καὶ κατέβαλεν ἐνδεχομένως τὸ ζήτημα τῆς ἀνεγέρσεως τῆς οἰκείας στήλης· τοῦτο ὁμῶς οὐδαμῶς αἶρει τὴν εὐλογον καὶ πιθανὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Σιμωνίδης πάλιν κατ' ἐντολήν τῶν Ἀμφικτυόνων, ὀνομαστὸς τότε καὶ ἐπιφανὴς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα λυρικὸς ποιητῆς, ἐποίησε καὶ τὰ ἄλλα ἐπιγράμματα¹.

Τὸ ἐν λόγῳ ἐπίγραμμα τῶν Θερμοπυλῶν: «ὦ ξεῖν' ἀγγέλλειν...» ἐπάγεται, ὡς εἶδομεν, πλὴν τοῦ Ἡροδότου καὶ ὁ Λυκοῦργος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μαραθῶνος, ἐλέχθησαν δὲ ἤδη ἀνωτέρω τὰ δέοντα

1. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τοῦ Μεγιστίου πρβλ. AP, VII 677, 1-4 (=I[1871] 403 Dübner=AG, II 1 [1899] 467 Stadtmueller=GA, II (1953) 360 Paton = AG, V[1960²] 141 Waltz=AG, II(1970³) 396 Beckby). PLG(Bergk), III(1882⁴/1914) 452: 24. [152] AL (Diehl), II 5(1940²) 112: Simon. epigr. 83.(94).

περὶ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου μαρτυροῦντος ἐμμέσως τὴν ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Σιμωνίδου προέλευσιν ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων.

Ὁ Διόδωρος ἐπάγεται πάλιν, ὡς εἶδομεν, τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἕτερον ἐπίγραμμα τῶν Θερμοπυλῶν: «Μυριάσιν ποτὲ . . .» καὶ οὕτως, ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ἰσχύουσιν ἐπ' αὐτοῦ, ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Ἡρόδοτον.

Ὁ Στράβων, ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Ἀρσένιος καταγράφουσι τὸ ἐπίγραμμα ἀνωνύμως! Καὶ ὁποῖον ἐπίγραμμα!

Ὁρθῶς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο περιλαμβάνεται ἐν τῇ Anthologia Palatina ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ «Σιμωνίδου» καὶ ὀρθῶς πάλιν περιέλαβεν αὐτὸ ὁ τε Bergk καὶ ὁ Diehl ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ τούτου.

Ὅτι ὁ Σιμωνίδης κυρίως τε καὶ κατ' ἐξοχὴν εἶναι ὁ ποιητὴς τῶν εἰς τὴν θυσίαν τῶν Θερμοπυλῶν ἀναφερομένων ἐπιγραμμάτων μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθὲν ὑψηλὸν ἐκεῖνο ἐγκώμιον πάντων τῶν ἐν τῇ ἐνδόξῳ ἐκείνῃ περιοχῇ πεσόντων ἡρώων, ὅπερ διέσωσεν ἡμῖν ὁ Διόδωρος¹. Καθόλου, λέγει ὁ ἱστορικὸς οὗτος, μόνοι οἱ ἐν Θερμοπύλαις πεσόντες ἐκ τῶν πρὸ αὐτῶν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς εἰς ἀθανασίαν μετήλλαξαν. Διὰ τοῦτο βεβαίως οὐχὶ μόνον οἱ τῶν ἱστοριῶν συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν ποιητῶν πολλοὶ καθύμνησαν τὰς ἀνδραγαθίας αὐτῶν· τούτων εἰς ἐγένετο καὶ Σιμωνίδης, ὅστις ἄξιον τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἐγκώμιον ἐποίησεν. Εὐκλεῆς, λέγει ὁ Σιμωνίδης ἐν τῷ ἐγκωμίῳ τούτῳ, εἶναι ἡ τύχη τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων, ὥραϊος ὁ θάνατος, ὁ τάφος βωμός! Οὐχὶ ἀπέλπιδες κραυγαὶ γόων καὶ θρήνων σπαρακτικῶν οὐδὲ σιωπὴ συντριβῆς καὶ ἀφώνου οἴκτου δεσπόζει τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου χώρου, ἐνθα τῆς ζωῆς ἡ θυσία περιβάλλεται τὴν εὐγενεστέραν καὶ λαμπροτέραν αἴγλην τῆς φιλοτιμίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἀθάνατοι ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις ἀνυψοῦνται ἀπὸ τῆς περιοχῆς ἐκείνης, οἱ δ' ἔπαινοι τῶν μεταγενεστέρων συντίθενται ἐκάστοτε διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὸ ἀκοίμητον ἄσμα ἀπεριγράπτων εἰκόνων ἐλευθρόφρονος φιλοπατρίας καὶ αὐτοθυσίας γενναίας. Τοιοῦτον ἐντάφιον οὐτ' εὐρὼς οὐτ' ὁ πανδαμάτωρ χρόνος δύναται, ὅπως ἀμαυρώσῃ. Ὑπὸ τοὺς σκοτεινοὺς τάφους ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἀθανάτων προμάχων τῆς ἐλευθερίας συγκρύπτεται μόνιμος καὶ ἀχώριστος οἰκέτης τῆς Ἑλλάδος ἡ εὐδοξία, συγκατασκηνοῦσι δὲ τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ ἀδιάσειστα καὶ ἀκατάλυτα σύμβολα εὐκλεοῦς παραδόσεως καὶ ἀναμνήσεων ἀπεριγράπτων. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωνίδας, ὅστις μέγαν κόσμον ἀρετῆς καὶ ἀέναον κλέος κατέλιπεν. Τὸ κάλλος καὶ ἡ ἀρμονία τῶν θείων ρυθμῶν καὶ ἰδεῶν τοῦ Σιμωνίδου ὑπερόχως λάμπει καὶ ἀκτινοβολεῖ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κυρίως κειμένῳ:

1. Διόδ. XI 11,1-6(=Π[1890³/1964]238, 25-241,2 Vogel). Πρβλ. PLG (Bergk), III (1882⁴/1914)383-384: Simon. fr. 4.[9.], 1-9· AL (Diehl), II 5(1940⁶)82: Simon carm. 5.(4), 1-9.

«Τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων
 εὐκλεῆς μὲν ἂ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
 βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόνων δὲ μνᾶστις, ὁ δ' οἶκτος ἔπαινος.
 ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὐτ' εὐρὼς
 5 οὐθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμανρώσει χρόνος.
 ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὅδε σηκὸς οἰκέταν εὐδοξίαν
 Ἑλλάδος εἴλετο. μαρτυρεῖ δὲ καὶ Λεωνίδας,
 Σπάρτας βασιλεύς, ἀρετᾶς μέγαν λελοιπῶς
 κόσμον ἀέναν κλέος τε»¹.

Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν varia lectio τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιγράμματος τῶν Θερμοπυλῶν: «ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν . . . » παρατηρητέον ἐνταῦθα, ὅτι ὁ πρῶτος μάρτυς αὐτοῦ, ὁ Ἡρόδοτος δηλαδή, παρέχει ἡμῖν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ τὴν γραφὴν: «ἀγγέλλειν». Οἱ λοιποὶ παρέχουσιν ἡμῖν τὰς γραφάς: «ἀγγελ-
 λε» (Σουΐδας), «ἀγγειλον» (Λυκοῦργος, Διόδωρος, Ἀρσένιος) καὶ «ἀπάγγειλον» (Στράβων). Ἐν τῇ Anthologia Palatina ἔχομεν τὴν γραφὴν: «ἀγγειλον». Ὁ Bergk ὀρθῶς ποιῶν ἀνέλαβε τὴν γραφὴν τοῦ Ἡροδότου: «ἀγγέλλειν», ὁ δὲ Diehl παρέχει ἡμῖν τρεῖς παραλλαγὰς τοῦ ἐπιγράμματος τούτου μετὰ τῶν γραφῶν: «ἀγγέλλειν» μὲν ἐν τῇ πρώτῃ ταύτων, «ἀγγειλον» δὲ ἐν ταῖς ἄλλαις δυσίν.

Διὰ τῶν ρηματικῶν τύπων τῆς λεγομένης «προστακτικῆς ἐγκλίσεως» δηλοῦται οὐχὶ «προσταγὴ» τις μόνον τοῦ ὁμιλοῦντος, ἀλλ' «ἐπιθυμία» τις καθόλου αὐτοῦ ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς βαθμίδας, ἀποχρώσεις καὶ παραλλαγὰς. Διὰ τῶν τύπων τούτων δηλοῦται ἀμέσως καὶ κατευθὺ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ὁμιλοῦντος· ἡ βούλησις αὐτοῦ ὑπὸ τὴν χροιάν καὶ ὕψην παραινέσεως, συμβουλῆς, προτροπῆς, ἐντολῆς, προσταγῆς, ἱκεσίας, δεήσεως, εὐχῆς καὶ τῶν τοιούτων, οἷον: «λέγε δὴ»² «σὺ δ' εἶπέ, ἐν δικαστηρίοις οἱ ἀντίδικοι τί δρῶσιν»³ «τοὺς μὲν θεοὺς φοβοῦ, τοὺς δὲ γονεῖς τίμα, τοὺς δὲ φίλους αἰσχύνου, τοῖς δὲ νόμοις πείθου»⁴ «ἀξιῶσατε οὖν καὶ ὑμεῖς . . . διττοὺς μου τοὺς κατηγοροὺς γεγονέναι . . . καὶ οἰήθητε δεῖν πρὸς ἐκείνους πρῶτόν με ἀπολογήσασθαι»⁵ «Ζεῦ, σῶσον ἡμᾶς, δὸς δὲ σύμβασιν τέκνοις»⁶.

Ἐξ ἐπόψεως τρόπου ἐμφανίσεως τῆς ρηματικῆς ἐννοίας δηλοῦται διὰ

1. Πρβλ. τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐργασίαν μου: «Ὁ μῦθος τῆς ἑποδοσίας τοῦ Ἐφιάλτου» . . . », σσ. 208-210 (= ἀνάτ. σσ. 103-105).

2. Πλάτ. Φαῖδρ. p. 271 c.

3. Πλάτ. Φαῖδρ. p. 261 c.

4. Ἰσοκρ. λόγ. I. πρὸς Δημόν. 16.

5. Πλάτ. ἀπολ. p. 18 c.

6. Εὐριπ. Φοίν. 85.

τῶν τύπων μὲν τοῦ λεγομένου «ἐνεστῶτος τῆς προστακτικῆς» ἢ ἐν τῷ ἀμέσῳ ἢ καὶ ἀπωτέρῳ ἔτι μέλλοντι παρατατικῇ αὐτῆς διάρκεια, ἐξέλιξις καὶ ροὴ ἄνευ ὀριστικοῦ καὶ σταθεροῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ ἐλευσομένου πραγματικοῦ πέρατος καὶ τέλους αὐτῆς, διὰ τῶν τύπων δὲ τοῦ λεγομένου «ἀορίστου τῆς προστακτικῆς» ἢ ἐν τῷ ἀμέσῳ πάλιν ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι συνοπτικῇ καὶ ἐνιαία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους θεώρησις αὐτῆς, τὸ συντελικὸν καὶ στατικὸν πλεον τέρμα αὐτῆς ἄνευ νῦν ὑπολογιστοῦ τῆς προηγηθείσης παρατατικῆς αὐτῆς καὶ ἐξελικτικῆς ροῆς καὶ πορείας. Ὅταν ὁ Ἰσοκράτης ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ παρέχῃ τῷ Δημονίκῳ τὴν παραίνεσιν: «τίμα τοὺς γονεῖς», θεωρεῖ τὴν πρᾶξιν ἀρχομένην εὐθὺς ἀμέσως, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ' ἣν οὗτος θὰ ἀνεγίνωσκε ταύτην, ἢ καὶ βραδύτερον ἔτι τῆς στιγμῆς ταύτης, πάντως ὅμως ἐξελισσομένην εἴτα παρατατικῶς ἐν τῷ μέλλοντι ἄνευ τέλους, ὅσον χρόνον τοῦλάχιστον θὰ ἔζη ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ Ἰππονίκου, τοῦ Κυπρίου φίλου τοῦ Ἀθηναίου ρήτορος. Ὅταν τοῦναντίον ὁ Σωκράτης λέγῃ τοῖς δικασταῖς: «ἀξιῶσατε διττοὺς μου τοὺς κατηγοροὺς γεγενῆναι», ἐννοεῖ, ὅτι οὗτοι παρακαλοῦνται ὑπ' αὐτοῦ, ὅπως συντελικῶς τε καὶ ὀριστικῶς, κατόπιν δηλαδὴ δισδικασίας τινὸς ἡγμένης πλεον εἰς ὀριστικὸν πέρας, θεωρήσωσιν ἀληθῆ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, ὅτι διττοὺς κατηγοροὺς ἔχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐχὶ ἀναγκαῖος εἶναι ὁ ὑπολογισμὸς τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς διαδικασίας ταύτης. Οὕτω σαφῆς πλεον εἶναι ἡ χρονικὴ ὑφή καὶ χροιά τῶν ρηματικῶν τύπων: «ἄγγελλε» καὶ «ἄγγειλον». Διὰ τοῦ «ἄγγελλε» ζητοῦσιν οἱ ἐν Θερμοπύλαις πεσόντες καὶ ἐκεῖ πάλιν ταφέντες Λακεδαιμόνιοι πολεμισταὶ παρὰ τοῦ «ξένου», τοῦ διερχομένου δηλαδὴ ἐκεῖθεν ὁδοιπόρου, ὅπως οὗτος ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀκριβῶς, καθ' ἣν ἀνέγνω τὴν ἐπιγραφὴν, μέχρι πέρατος τοῦ βίου αὐτοῦ παρατατικῶς τε καὶ ἐξελικτικῶς, διαρκῶς τε καὶ ἄνευ οἰασδῆποτε διακοπῆς «ἄγγελλῃ» τοῖς Λακεδαιμονίοις πανταχοῦ, ὅπου ἀπαντᾷ αὐτοῖς, ὅτι οὗτοι κεῖνται ἐκεῖ πειθόμενοι τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ἐντολαῖς αὐτῶν· ἡ «ἄγγελία» αὕτη πρέπει, ὅπως ἀποτελῇ διαρκὲς καὶ ἀδιάκοπον μέλημα τοῦ φιλόφρονος «ξένου». Διὰ τοῦ «ἄγγειλον» ἢ τοῦ «ἀπάγγειλον» δηλοῦται, ὅτι ὁ «ξένος» παρακαλεῖται, ὅπως τὸ ζητούμενον παρ' αὐτοῦ ἔργον ἐπιτελέσῃ ποτὲ οὗτος ἐν τῷ μέλλοντι, ἀγάγῃ ποτὲ τοῦτο καιροῦ παραπεσόντος εἰς τελεσίδικον καὶ ἀμετάκλητον πέρας, ὅτε εὐλόγως θὰ παύσῃται πλεον μεριμνῶν περὶ τούτου. Κατὰ ταῦτα εἶναι φανερόν, ὅτι ἐνταῦθα εὐστοχωτέρα θὰ ἦτο ἡ χρῆσις οὐχὶ τοῦ ἀορίστου τῆς προστακτικῆς: «ἄγγειλον», ἀλλὰ τοῦ ἐνεστῶτος τῆς ἐγκλίσεως ταύτης: «ἄγγελλε». Τὸ μέγα ἐν Θερμοπύλαις ἔργον τῶν Λακεδαιμονίων πολεμιστῶν ἔδει, ὅπως διαλαλῇται ἐν τῷ μέλλοντι συνεχᾶς τε καὶ ἀδιακόπως, εἰς αἰῶνας αἰώνων!

Τὰ λεγόμενα «τελικά ἀπαρέμφата» συμπληροῦσι τὴν ἐννοιαν ρημάτων δηλούντων ἔφεσιν καὶ ἐπιθυμίαν, οἷον: «μήτε σύ, Πηλεΐδη, θέλ' ἐριζέμε-

ναι βασιλῇι . . . »¹. « . . . τοῖς τε ἄλλοις πᾶσι παρήγγελλεν (sc. ὁ Κῦρος) ἐξοπλίζεσθαι καὶ καθίστασθαι εἰς τὴν ἑαυτοῦ τάξιν ἕκαστον »². « οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν (sc. τῶν Ἑρετριέων) ἐβουλεύοντο ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν . . . »³. « . . . προείλετο (sc. ὁ Σωκράτης) μᾶλλον τοῖς νόμοις ἐμμένων ἀποθανεῖν ἢ παρανομῶν ζῆν »⁴. Οὐχὶ σπανίως παραλείπεται τὸ ρῆμα, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται τὸ ἀπαρέμφατον, ὅπερ τότε ἐκφέρεται ἀπολύτως, οἷον: « θαρσῶν νῦν, Διόμηδες, ἐπὶ Τρώεσσι μάχεσθαι »⁵, ἔνθα τὸ « μάχεσθαι » ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ νοουμένου ρήματος: « κελεύω » (sc. « ἐγὼ ἡ Αθηνᾶ ») ἢ ἄλλου τινὸς δηλοῦντος παραίνεσιν, προτροπὴν, ἐπιθάρρυνσιν καὶ τὰ ὅμοια καὶ ἰσοδυναμεῖ οὕτω τῷ προστακτικῷ τύπῳ « μάχου »· « βάσκ', ἴθι, Ἴρι ταχεῖα, Ποσειδάωνι ἄνακτι | πάντα τάδ' ἀγγεῖλαι μηδὲ ψευδάγγελος εἶναι »⁶, ἔνθα τὰ ἀπαρέμφατα ἐξαρτῶνται οὐχὶ ἐκ τοῦ « ἴθι », ἀλλ' ἐκ τινος νοουμένου ἐφετικοῦ πάλιν ρήματος, οἷον, ὥς καὶ ἀνωτέρω, τοῦ « κελεύω » (sc. « ἐγὼ » ὁ Ζεὺς), καὶ ἰσοδυναμοῦσιν οὕτω τοῖς προστακτικοῖς τύποις: « ἀγγεῖλον », « μηδὲ ἴσθι »· ὑποκείμενον τοῦ ἀπολύτως ἐκφερομένου ἀπαρεμφάτου εἶναι τὸ ἐκάστοτε προσφωνούμενον πρόσωπον.

Καὶ τὸ ἀπαρέμφατον: « ἀγγέλλειν » λοιπὸν τοῦ πρώτου στίχου τοῦ ἐπιγράμματος ἡμῶν, ὅπερ παρέχει ἡμῖν ὁ Ἡρόδοτος πρῶτος, ἐτέθη ἀπολύτως καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τινος νοουμένου ἐφετικοῦ ρήματος; οἷον: « θέλε » (sc. « σὺ ὁ ξένος ») ἢ « αἰτούμεθα », « δεόμεθα », « ἀξιούμεν », « κελεύομεν » (sc. « ἡμεῖς οἱ ἐνταῦθα κείμενοι Λακεδαιμόνιοι »). Ἰσοδυναμεῖ οὕτω τὸ « ἀγγέλλειν » τῷ « ἀγγέλλε »· ἐξ ἐπόψεως τρόπου ἐμφανίσεως τῆς οἰκείας ρηματικῆς ἐννοίας δηλοῦται δι' ἀμφοτέρων τῶν τύπων τούτων τοῦ ἐνεστώτος χρόνου ἢ ἐν τῷ ἀμέσῳ ἢ καὶ ἀπωτέρῳ ἔτι μέλλοντι παρατατικῇ αὐτῆς διάρκειᾳ, ἐξέλιξις καὶ ροή ἄνευ ὀριστικοῦ καὶ σταθεροῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ ἐλευσομένου πραγματικοῦ πέρατος καὶ τέλους αὐτῆς. Διαφορὰ τις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τούτων ρηματικῶν τύπων ἐν τῷδε κυρίως τῷ σημείῳ, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ὁμιλοῦντος ἐκφέρεται διὰ τοῦ προστακτικοῦ μὲν τύπου ἀμέσως τε καὶ εὐθέως, δι' εὐθείας καὶ ἄνευ ἐπιφυλάξεων καὶ ἐνδοιασμῶν κλήσεως τοῦ προσφωνούμενου προσώπου, διὰ τοῦ ἀπαρεμφατικοῦ δὲ ἐμμέσως, ὅπερ παρέχει τῷ λόγῳ, τῇ παρακλήσει ἐνταῦθα ἢ ἀξιώσει τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων καὶ ταφέντων Λακεδαιμονίων πολεμιστῶν.

1. Ὅμ. Ἰλ. Α 277.

2. Ξενοφ. ἀνάβ. Ι 8,3.

3. Ἡρόδ. VI 100, 2.

4. Ξενοφ. ἀπομν. IV 4, 4.

5. Ὅμ. Ἰλ. Ε 124.

6. Ὅμ. Ἰλ. Ο 158-159.

χροιάν τινα ἀριστοκρατικῆς μονώσεως καὶ εὐπρεπείας, αἰδήμονος σεμνότητος καὶ ἥρωικοῦ μεγαλείου. Τὴν διαφορὰν ταύτην παρατηροῦμεν ἐπὶ παραδείγματος ἐν ταῖς φράσεσιν τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσης: «τί θέλετε, κύριε;» — «τί θέλει ὁ κύριος;». Νομίζω, ὅτι ὁ Σιμωνίδης, ὁ ἀριστοτέχνης δημιουργὸς τοῦ ὑπερόχου τούτου ἐπιγράμματος, ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ ἀπαρεμφάτου: «ἀγγέλλειν», ὅπερ παραδίδει ἡμῖν ὁ Ἡρόδοτος¹.

Τὸν δεῦτερον στίχον τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιγράμματος παρέχει ἡμῖν ὁ πρῶτος μάρτυς αὐτοῦ, ὁ Ἡρόδοτος δηλαδή, ὑπὸ τὸν καταγραφέντα ἀνωτέρω τύπον, ἥτοι ὧδε:

«κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι».

Ὑπὸ τὸν αὐτὸν τύπον παρέχεται ἡμῖν ὁ δεῦτερος στίχος τοῦ ἐπιγράμματος ὑπὸ τοῦ Σουῖδα καὶ τοῦ Ἀρσενίου.

Ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἀνωτέρῳ δὲ καταγραφεῖσι γραμματολογικοῖς τύποις, παρέχεται ἡμῖν ὁ στίχος οὗτος ὑπὸ τὴν παραλλαγὴν:

«κείμεθα τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις».

Ἐν τῇ Anthologia Palatina παρέχεται ἡμῖν ὁ στίχος οὗτος ὑπὸ τὸν τύπον, ὃν πρῶτος παραδίδει ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ H. Grottius μεταφράζει τὸ ἐπίγραμμα λατινιστὶ ὧδε:

*O hospes, nuntia Lacedaemoniis nos hic
iacere eorum legibus parentes.*

Ὁ τε Grottius καὶ ὁ Κικέρων ἐν τῇ λατινικῇ αὐτῶν μεταφράσει ἀποδίδουσιν ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος διὰ τοῦ legibus τὰ «νόμιμα» μᾶλλον τῶν Ἑλλήνων καθόλου, οὐχὶ τὰ «ρήματα» εἰδικώτερον τῶν Λακεδαιμονίων, τοὺς ἀγράφους νόμους αὐτῶν, τὰς «ρήτρας».

Παρά Πλουτάρχῳ ἀναγινώσκομεν²:

«Νόμους δὲ γεγραμμένους ὁ Λυκοῦργος οὐκ ἔθηκεν, ἀλλὰ μία τῶν καλουμένων ῥητρῶν ἐστὶν αὕτη . . ».

Ὁ Bergk ἀνέλαβεν ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ τὸ ἐπίγραμμα, ὑφ' ὃν τύπον παρέδωκεν αὐτὸ ὁ Ἡρόδοτος· ὁ Diehl παρέχει ἐν τῷ κειμένῳ αὐτοῦ τρεῖς, ὡς ἐλέχθη, παραλλαγὰς αὐτοῦ.

1. Ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρῳ προβλήματα συντακτικῆς ὕφης καὶ πλοκῆς τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ λόγου πρβλ. προχειρῶς K. Kühner - B. Gerth, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache. II: Satzlehre. I. Hannover-Leipzig 1883³/1966, σσ. 189-192(=§ 389)· 236-239(=§ 397)· II 2 (1904³/1966) 3-24(= §§ 472-474).

2. Πλούτ. Λυκ. 13, 1(=βίοι, p.47a=III 2 [1926]20, 16-17 Li.-Zi).

Κυκλωθέντες ἐν Θερμοπύλαις οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀνεχώρουν, γράφει ὁ Ἡρόδοτος ¹, εἰς τὸν «Κολωνόν», εἰς τὸν λόφον ἐκεῖνον τῆς τελευταίας καὶ μεγαλειώδους ἅμα ἐπιθανατίου πάλης. Ἐκεῖτο ὁ «Κολωνός» ἐν τῷ αὐχένι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ κατὰ τὰ ἔσω τοῦ τείχους τῶν Φωκέων. Ἐπὶ τοῦ «Κολωνοῦ» τούτου αἵζοντο», λέγει ὁ Ἡρόδοτος, οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι. Διὰ τοῦ ρήματος τούτου δηλοῦται ἡ ἐν μέσῳ ἀφάτου θλίψεως καὶ πένθους ληφθεῖσα ἀναγκαία πλέον ἀπόφασις πρὸς ὑποχώρησιν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς ἀδιαλείπτου καὶ ἀκαμάτου κινήσεως, τῆς γενναίας ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης καὶ ἥρωικῆς δράσεως εἰς τὸν χῶρον πλέον τῆς ὀφειλομένης ἀπράκτου ἀκινήσιος καὶ τῆς ἐν ἀμετακινήτῳ καὶ σταθερᾷ θέσει ἀπεγνωσμένης ἀμύνης καὶ πάλης μέχρι τοῦ μοιραίου καὶ ἀναποτρέπτου θανάτου: αἵζοντο». Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν τῆς γῆς ὑποῦται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τοιαύτη τις εἰκὼν γενναϊόφρονος καὶ μεγαλειώδους ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθῆκον τῆς ἀμύνης τῆς πατρίου γῆς καὶ τῆς ὁμοθύμου θυσίας χάριν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς. Τοιαύτη εἰκὼν ἀνεφίκτου ὄντως πάθους καὶ φιλοπάτριδος ζήλου, ἀκάμπτου ἐπιμονῆς καὶ σεμνῆς ἐγκαρτερίας, εὐπρεποῦς γενναιότητος καὶ ὑπερηφάνου τέλους χάριν τῆς γενετείρας ἀπαρνήσεως τοῦ βίου καὶ πάντων τῶν συμπαρομαρτούντων αὐτῷ ἀγαθῶν ἀποτελεῖ ἐπίσημον καὶ ἐξαίρετον κόσμημα τῆς ἑλληνικῆς μόνον ἱστορίας.

Ἐν τῷ ἐνδόξῳ ἐκείνῳ χώρῳ τοῦ «Κολωνοῦ» ἀμυνομένους τοὺς Ἕλληνας μαχαίραις, εἴ τισιν ἔτι ὑπελείποντο ², καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν οἱ βάρβαροι διὰ τῶν πάντοθεν ριπτομένων βελῶν αὐτῶν· πάντοθεν ἔβαλλον οὗτοι τοὺς Ἕλληνας, ἐκεῖνοί τε τούτων, οἵτινες ἐπὶ μετώπου ἐδίωκον αὐτοὺς ὑποχωροῦντας καὶ τὸ ἔρυμα τοῦ τείχους συνέχωσαν, καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐκύκλωσαν αὐτοὺς μετὰ τοῦ Ὑδάρνους ἐκ τῶν νότων:

«ἐν τούτῳ σφέας τῷ χώρῳ ἀλεξομένους μαχαίρησι, τοῖσι αὐτῶν ἐτύγγαρον ἔτι περιεοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν οἱ βάρβαροι βάλλοντες, οἱ μὲν ἐξ ἐναντίας ἐπισπόμενοι καὶ τὸ ἔρυμα τοῦ τείχεος συγχώσαντες, οἱ δὲ περιελθόντες πάντοθεν περιστάδον».

Μετ' ἐπιγραμματικῆς συντομίας καὶ ἀπαραμίλλου ἀπλότητος, ὑπὸ τὸ κράτος δ' ἅμα ἐκδήλου συναισθηματικῆς συγκινήσεως καὶ ταραχῆς, ὀδυνηροῦ πόνου καὶ βαθυτάτου πένθους παρέχει ἡμῖν ὁ Ἡρόδοτος τὴν τραγικωτάτην ταύτην εἰκόνα τοῦ τέλους τοῦ δράματος τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς θυσίας ἐν τῇ περιοχῇ τῶν θείων ἐκείνων καὶ ἐνδόξων

1. Ἡρόδ. VII 225,2.

2. Ἡρόδ. VII 225,3.

στενῶν τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Μαραθῶνι κατέβαλον τοὺς πολεμίους καὶ ἐδίωξαν αὐτοὺς μακρὰν τῶν ὁρίων τῆς χώρας αὐτῶν· οἱ ἐν Θερμοπύλαις παραταξάμενοι Ἕλληνες οὐχὶ βεβαίως ὁμοίαν αὐτοῖς τύχην ἔσχον, ὅμως οὗτοι πολὺ ὑπερέβαλον πάντας διὰ τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν ἤθους καὶ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν εἰς τὴν πατρίδα ἀφοσιώσεως, ἣν λαμπρῶς ἔσπεφάνωσε πρόθυμος καὶ γενναία θυσία. Εὐδαιμονέστατοι εἶναι πάντες οὗτοι, οἵτινες ὑπὲρ μεγίστων καὶ καλλίστων κινδυνεύσαντες οὕτω τὸν βίον ἐτελεύτησαν, οὐχὶ ἀναμείναντες τὸν αὐτόματον θάνατον, ἀλλ' ἐκλεξάμενοι τὸν κάλλιστον. Ἀγήρατοι εἶναι αἱ μνήμαι αὐτῶν, ζηλωταὶ δὲ ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων αἱ τιμαί· πενθοῦνται μὲν οὗτοι διὰ τὴν φύσιν ὡς θνητοί, ὕμνοῦνται δὲ ὡς ἀθάνατοι διὰ τὴν ἀρετὴν· θνητῶν μὲν σωμάτων ἔτυχον, ἀθάνατον ὅμως μνήμην διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν κατέλιπον. Οἱ λόγοι τοῦ Ἡροδότου καὶ οἱ ρυθμοὶ τοῦ Σιμωνίδου φέρουσι μέχρις ἡμῶν μετὰ θείας μαγείας τὸν εὐῆχον ἀντίλαλον τῆς ἀσυγκρίτου δόξης τῆς ἀρχαίας ζωῆς.

Ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ, λέγει ὁ Πλούταρχος ¹, ἐδιδάχθησαν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν κατὰ τοὺς κινδύνους συντελεσθέντων ὑπ' αὐτῶν ἔργων καὶ κατορθωμάτων, ὅτι οὔτε πλήθη νεῶν οὔτε κόσμος καὶ λαμπρότητες «ἐπισήμων», διακριτικῶν δηλαδὴ σημείων καὶ συμβόλων τῶν πλοίων, οὔτε κραυγαὶ κομπῶδεις ἢ βάρβαροι παιᾶνες ἔχουσί τι δεινὸν παρὰ τοῖς ἀνδράσιν, οἵτινες γινώσκουσιν, ὅπως ἔρχονται εἰς χεῖρας, καὶ τολμῶσιν, ὅπως μάχωνται, ἀλλ' ὅτι πρέπει, ὅπως οὗτοι καταφρονοῦντες τῶν τοιούτων ἐπ' αὐτὰ τὰ σώματα φέρωνται καὶ πρὸς ἐκεῖνα συμπλακέντες διαγωνίζονται· τοῦτο ἀκριβῶς κατενόησε καὶ ὁ Πίνδαρος, ὅστις εὐστόχως κρίνων εἶπεν ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρτεμισίῳ μάχης:

*«ὄθι παῖδες Ἀθηναίων ἐβάλοντο φαεινὰν
κρηπιδ' ἐλευθερίας»* ².

Ἀρχὴ τῆς νίκης τὸ θάρρος εἶναι κυρίως· θεμελιοῦται αὕτη ἐπὶ τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς συμποίας.

Ὁ Πλούταρχος πάλιν λέγει ³, ὅτι ὁ Πίνδαρος «ἔρεισμα τῆς Ἑλλάδος» προσεῖπε τὰς Ἀθήνας, οὐχὶ διότι αὐταὶ διὰ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Φρυνίχου καὶ τοῦ Θέσπιδος ὥρθουν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ διότι πρῶτον, ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει, ἐπ' Ἀρτεμισίῳ

*«παῖδες Ἀθηναίων ἐβάλοντο φαεινὰν
κρηπιδ' ἐλευθερίας»*.

1. Πλούτ. Θεμ. 8,1-2 (=βίοι, p. 1105 ef=I 1[169⁴] 166, 4-18 Zie.).

2. Πρβλ. Πινδ. ἀπ. 83(77) (=p. 302 Turyn [1952]).

3. Πλούτ. πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι 7(=ἡθ., p. 350 ab = II [1889] 467, 16-23 Bern. = II 2 [1935] 132, 22-134, 6 Na. -Si. -Ti.).

Ἐπὶ τε Σαλαμῖνι καὶ Μυκάλη καὶ Πλαταιαῖς ὥσπερ ἀδαμαντίνους κίοσι στηρίζαντες οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος παρέδοσαν ταύτην τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.

* * *

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν θυσίαν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὴν συγχρονον ταύτη ναυμαχίαν τοῦ Ἀρτεμισίου ἐκύκλου ὁ Ξέρξης διὰ τοῦ πολυπληθοῦς αὐτοῦ στόλου τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἐν Σαλαμῖνι¹ παραχθείς ἴσως εἰς τὸ ἄστοχον τοῦτο στρατηγικὸν ἐγχείρημα μυστικῶς ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἐπιθυμοῦντος, ὅπως τοὺς ἀποχώρησιν ἐκεῖθεν καὶ φυγὴν ἀπειλοῦντας Πελοποννησίους ἐξαναγκάσῃ εἰς ναυμαχίαν ἐν τῷ στενῷ ἐκείνῳ χώρῳ, ὅστις ἐπιτήδειος καὶ κατάλληλος ἐφαίνετο πρὸς νικηφόρον δρᾶσιν τοῦ στόλου τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ἐνταῦθα εἰδικώτερον², ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδὴ ἐν τῷ συλλόγῳ τῶν στρατηγῶν ἐν Σαλαμῖνι ἀσθενέστερος ἦτο τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες ἤθελον, ὅπως ἀποπλεύσωσιν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ περὶ ἐκείνης κινδυνεύωσιν, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Μεγαρεῖς ἤθελον, ὅπως αὐτοῦ μένοντες ἀμύνωνται, ἔπεμψε διὰ πλοίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ξέρξου ἄνδρα τινὰ Σίκιννον καλούμενον, ὅστις οἰκέτης αὐτοῦ ἦτο καὶ παιδαγωγὸς τῶν τέκνων αὐτοῦ, ἵνα δι' ἀπατηλῶν λόγων παραπλανήσῃ τοὺς στρατηγοὺς τῶν βαρβάρων καὶ παρασύρῃ αὐτοὺς εἰς ἄμεσον ἀγῶνα ἐν τῷ στενῷ χώρῳ τῆς Σαλαμῖνος. Ἐλεγε λοιπὸν τούτοις ὁ Σίκιννος, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς φίλα φρονῶν ἔναντι τοῦ βασιλέως ἔπεμψεν αὐτὸν ἐκεῖσε λάθρα, ἵνα εἴπῃ αὐτοῖς, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔνεκα φόβου προυτίθεντο, ὅπως δραπετεύσωσιν. Ἡδύναντο λοιπὸν οὗτοι, ὅπως κάλλιστον ἔργον ἐπιτελέσωσιν, εἰ ἐκώλυον τοὺς Ἕλληνας τοῦ μελετωμένου τούτου δρασμοῦ. Οὕτε ἀλλήλοις ὁμόφρονες ἦσαν οἱ Ἕλληνες οὕτε θὰ ἀνθίσταντο τοῖς Πέρσiais· θὰ ἔβλεπον οἱ Πέρσαι τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἑαυτοὺς ναυμαχοῦντας, τοὺς τε τὰ τῶν Περσῶν φρονοῦντας καὶ τοὺς μή, τοὺς τε φίλους δηλαδὴ καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν.

Πολὺς ὠθισμὸς λόγων, λέγει περαιτέρω ὁ Ἡρόδοτος³, ἐγίνετο μετὰ τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν ἐν Σαλαμῖνι. Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου, ἀνὴρ Ἀθηναῖος, ἐξωστρακισμένος δὲ ὑπὸ τοῦ δήμου, ἀνὴρ ἄριστος καὶ δικαίω-
 τος, ἀγνοῶν τὰ στρατηγικὰ σχέδια τοῦ Θεμιστοκλέους διέβη ἐξ Αἰγίνης εἰς Σαλαμῖνα. Οὗτος ὁ ἀνὴρ λοιπὸν στάς ἐπὶ ταῖς θύραις τοῦ συνεδρίου ἐξεκαλεῖτο τὸν Θεμιστοκλέα οὐχὶ φίλον, ἀλλ' ἐχθρὸν ὄντα αὐτοῦ τὰ μά-

1. Ἡρόδ. VIII 66 1-82, 2.

2. Ἡρόδ. VIII 75, 1-3.

3. Ἡρόδ. VIII 78, 1-82, 2.

λιστα· ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῶν παρόντων κακῶν λήθην ποιούμενος τῆς παλαιᾶς ἔχθρας ἐξεκαλεῖτο ὁ Ἀριστείδης τὸν Θεμιστοκλέα θέλων, ὅπως συμπράξῃ αὐτῷ ἐν τῷ κινδύνῳ ἐκείνῳ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος. Εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἔλεγεν αὐτῷ, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ κατ' ἐξοχὴν ὀφείλον οὔτοι, ὅπως ἐρίζωσιν ἀλλήλοις, ὁπότερος αὐτῶν πλείονα ἀγαθὰ θὰ πράξῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος:

«Ἡμέας στασιάζειν χρεόν ἐστι ἐν τε τῷ ἄλλῳ καιρῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷδε, περὶ τοῦ ὁκότερος ἡμέων πλέω ἀγαθὰ τὴν πατρίδα ἐργάσεται».

Οὐδαμῶς πλέον ἠδύναντο, ὅπως ἀποπλεύσωσιν ἐκεῖθεν, διότι, ὥς ὁ Ἀριστείδης ἔλεγεν αὐτόπτης γενόμενος, περιείχοντο κύκλῳ ὑπὸ τῶν πολεμίων.

Ἀποκρινόμενος ὁ Θεμιστοκλῆς τῷ Ἀριστείδῃ ἔλεγεν αὐτῷ, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Περσῶν γενομένη κύκλωσις τῶν Ἑλλήνων ἐν Σαλαμῖνι ἀπετέλει ἔργον αὐτοῦ· ἦτο ἀνάγκη, ὅπως ἐξαναγκάσῃ οὕτω τοὺς Ἕλληνας εἰς μάχην. Ἐν συνεχείᾳ ἐζήτει ὁ Θεμιστοκλῆς παρὰ τοῦ Ἀριστείδου, ἵνα αὐτὸς οὗτος ἀγγείλῃ τὸ πρᾶγμα τοῖς στρατηγοῖς, διότι αὐτὸς οὐδαμῶς θὰ ἐπειθὲν αὐτούς, ἀλλὰ θὰ ἐνομίζετο, ὅτι ἔπλασε ταῦτα.

Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἱστορικὸν γεγονός, ὅπερ τὰ μάλιστα ὠφέλησεν ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, παρέχει ἡμῖν ἐν ὑστέροις χρόνοις καὶ δὴ καὶ διαζωηροτάτων χρωμάτων ὑψηλῆς φιλοπατρίας καὶ συναισθηματικῆς χάριτος καὶ περιπαθείας ὁ Πλούταρχος κύριως¹. Ὅτε ὁ Ξέρξης, λέγει ὁ ἐκ Χαιρωνείας φιλόσοφος, ἤλαυνε διὰ Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν, λύσαντες οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πρότασιν τοῦ Θεμιστοκλέους τὸν περὶ ἐξοστρακισμοῦ νόμον ἐψηφίσαντο τοῖς μεθεστίῳσι κάθοδον, ἵνα οὔτοι κατελθόντες πράττωσι καὶ λέγωσι τὰ βέλτιστα τῇ Ἑλλάδι μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν· τοῦτο ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι φοβούμενοι μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐξορίστων τὸν Ἀριστείδην, μὴ οὗτος προσθέμενος τοῖς πολεμίοις διαφθείρῃ καὶ μεταστήσῃ πολλοὺς τῶν πολιτῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους· πάντως ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐχὶ ὀρθῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐστοχάζοντο τοῦ ἀνδρός, ὅστις καὶ πρὸ τοῦ δόγματος τούτου διαρκῶς προέτρεπε καὶ παρώξυνε τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ μετὰ τὸ δόγμα, Θεμιστοκλέους στρατηγοῦντος αὐτοκράτορος, πάντα συνέπραττε καὶ συνεβούλευεν ἐνδοξότατον οὕτω ποιῶν τὸν ἐχθιστον ἐπὶ κοινῇ σωτηρίᾳ. Ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ περὶ τὸν Εὐρυβιάδην ἐβουλεύοντο, ὅπως ἀπολίπωσι τὴν Σαλαμῖνα, αἱ δὲ βαρβαρικαὶ τριῆρεις ἀναχθεῖσαι ἐν καιρῷ νυκτός καὶ περιβαλοῦσαι τὸν τε πόρον ἐν κύκλῳ καὶ τὰς νήσους κατεῖχον, οὐδενὸς προειδότος τὴν κύκλωσιν ἦλθεν ὁ

71. Πλούτ. Ἀριστ. 8, 1-6 (=βίοι, p. 323 b-e =I 1 [1969⁴] 259, 16-260, 31 Zie).

Ἀριστείδης ἀπὸ τῆς Αἰγίνης παραβόλως διὰ μέσου τῶν πλοίων τῶν πολεμίων διεκπλεύσας· ἔλθων ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ καλέσας αὐτὸν ἔξω μόνον εἶπεν ὁ Ἀριστείδης αὐτῷ, ὅτι οὗτοι ἀμφοτέρω ὤφειλον, ὅπως, εἰ ἔσωφρόνουν, ἀφέντες ἤδη τὴν κενὴν καὶ μειρακιώδη στάσιν ἄρξωνται σωτηρίου καὶ καλῆς φιλονικίας πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλώμενοι ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς ἄρχων καὶ στρατηγῶν, ὁ δὲ Ἀριστείδης ὑπουργῶν καὶ συμβουλεύων· μόνον ὁ Θεμιστοκλῆς, ὡς ὁ Ἀριστείδης ἔλεγεν αὐτῷ περαιτέρω, ἤπτετο τῶν ἀρίστων λογισμῶν παρέχων τὴν ἐντολήν, ὅπως ὡς τάχιστα διαναυμαχῶσιν ἐν τοῖς στενοῖς, ἐν ᾧ χρόνῳ, καθὰ ἐφαίνετο, οἱ μὲν σύμμαχοι συνέπραττον, οἱ δὲ πολέμιοι συνήργουν αὐτῷ· τὸ ἐν κύκλῳ καὶ τὸ ὀπισθεν πέλαγος ἐπλήσθη ἤδη ἐχθρικῶν πλοίων, ὥστε καὶ τοὺς μὴ θέλοντας ἀνάγκη κατέλαβεν, ὅπως ἄνδρες ἀγαθοὶ γένωνται καὶ μάχωνται· φυγῆς ὁδὸς οὐδαμῶς ἐλείπετο. Ἀποκρινόμενος ὁ Θεμιστοκλῆς τούτοις εἶπεν, ὅτι οὐδαμῶς θὰ ἠθέλεν, ὅπως ὁ Ἀριστείδης κατὰ τοῦτο κρείσσων αὐτοῦ γένηται, θὰ ἐπειρᾶτο δέ, ὅπως πρὸς καλὴν ἀρχὴν ἀμιλλώμενος ὑπερβάλληται αὐτὸν διὰ τῶν ἔργων. Σὺν τούτοις ἀπεκάλυπτεν ὁ Θεμιστοκλῆς τῷ Ἀριστείδῃ, ὅτι ἢ ὑπὸ τῶν πολεμίων γενομένη κύκλωσις ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς βαρβάρους κατασκευασθείσης ἀπάτης, καὶ παρεκάλει, ὅπως οὗτος πείθῃ τὸν Εὐρυβιάδην καὶ διδάσκῃ, ὅτι ἀμήχανον ἦτο, ὅπως σωθῶσιν, εἰ μὴ ἐναυμάχουν ἐκεῖ ἐν τοῖς στενοῖς· μείζονα πίστιν εἶχεν ὁ Εὐρυβιάδης αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ Θεμιστοκλεῖ. Ἐν τῷ συλλόγῳ τῶν στρατηγῶν εἰπόντος Κλεοκρίτου τοῦ Κορινθίου πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, ὅτι οὐδὲ τῷ Ἀριστείδῃ ἤρεσκεν ἡ γνώμη αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον οὗτος παρὼν ἐσιώπα, ἀντεῖπεν ὁ Ἀριστείδης, ὅτι οὐδαμῶς θὰ ἐσιώπα, εἰ ὁ Θεμιστοκλῆς μὴ τὰ ἄριστα ἔλεγε, τότε δὲ ἡσυχίαν εἶχεν οὐχὶ δι' εὐνοίαν τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἐπαινῶν ¹.

Παρ' Αἰλίῳ Ἀριστείδῃ ἀναγινώσκομεν περὶ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου μόχθων τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸς συμφιλίωσιν τῶν Ἑλλήνων τάδε ²:

«Τὰ μὲν δὴ προοίμια τοιαῦτα τῆς Θεμιστοκλέους πολιτείας καὶ τοῦ περὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνος, οὐδὲν τοῖς Μέλῃτος εἰκότα τοῦ κιθαρωδοῦ οὐδ' οἷς ἐκεῖνον ᾔδειν φησὶ Πλάτων, ἀλλ' ἀπειναντίον μᾶλλον· τό τε γὰρ βέλτιστον ἔνεστι καὶ τὸ ἥδιστον πρόσεστιν ἀκοῦσαι παντὶ γενναίῳ καὶ ἐλευθέρῳ· ὥστε ἔμοι γε δοκεῖ τῆς Τερπάνδρου μᾶλλον ἂν εἶναι μουσικῆς εἰκάσαι, πλὴν γ' ὅτι καὶ παρελήλυθεν. ὁ μὲν γε μίαν πόλιν, τὴν Λακεδαιμονίων, εἰς

1. Πρβλ. Πλουτ. Θεμιστ. 11,1-12,8(=βίοι, p. 117 c-118e=I 1[1969⁴] 170,10-173, Zie)· Ἡροδ. VIII 78, 1-81,1· Ἀνδοκ. λόγ. I. περὶ τῶν μυστ. 77(=p. 32 Blass-Fuhr [1913⁴/1966])· Ἀριστοτ. Ἀθην. πολιτ. 22, 7-8.

2. Αἰλ. Ἀριστείδ. λόγ. XIVΙ. ὑπὲρ τῶν τεττ. 185(305) (=Π[1829/1964]248 Dind.).

ταῦτόν ἤγαγεν, ὁ δὲ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἤρμοσε καὶ συνέστησεν — λέγω γὰρ οὖν Ἑλλάδα τοὺς τῇ Ἑλλάδι πάσῃ βοηθῆσαι δυνηθέντας — τοσοῦτω μείζονος καὶ κοινοτέρας καὶ ἐπὶ πλεόν φερούσης ὁμονοίας ἡγεμῶν ἐγένετο· πρῶτον μὲν γε τοὺς πολέμους τοὺς συνεσιῶτας τότε ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς καὶ στάσεις ἔπαυσεν ἀπάντων καὶ ἓνα μὲν πόλεμον, τὸν πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἑαυτοὺς δὲ φίλους καὶ συγγενεῖς ἔπεισεν ἡγήσασθαι. ἔπειθ', ὅσοι τῶν πολιτῶν μεθιστήκεσαν, τούτους καταγαγεῖν συνεβούλευσεν Ἀθηναίοις, ἐν οἷς καὶ τῶν διαφόρων τινὲς ἦσαν αὐτῶ, τὴν αὐτὴν γνώμην ἐν τε τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ τοῖς κατὰ τὴν πόλιν σφύζων· αὕτη δ' ἦν τὰ κοινῇ βέλτιστον σκοπεῖν ἅπασαν μικροψυχίαν ἀνελόντας»¹.

Ποίαν γνώμην εἶχεν ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ δὴ καὶ μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ ἀξίας ἐν Ἑλλάδι τῆς ἐν παντὶ πολιτικῇ ἢ ἐθνικῇ ἔργῳ ὁμόφρονος καὶ εἰλικρινεῦς συμπράξεως καὶ συνεργασίας τῶν πόλεων εἰδικώτερον αὐτῆς, διδάσκει ἡμᾶς ὁ Πλούταρχος πάλιν². Ἐν τοῖς Ἀμφικτυονικοῖς συνεδρίοις εἰσηγουμένων τῶν Λακεδαιμονίων, ὅπως ἀπείργωνται τῆς Ἀμφικτυονίας αἱ μὴ συμμαχήσασαι κατὰ τῶν Μήδων πόλεις, φοβηθεῖς ὁ Θεμιστοκλῆς, μὴ οὗτοι ἐκβαλόντες τοῦ συνεδρίου Θεσσαλοὺς τε καὶ Ἀργεῖους καὶ Θηβαίους παντελῶς ἐπικρατήσωσι τῶν ψήφων καὶ γένηται τὸ ἐκείνοις δίκαιον καὶ ὀρθὸν φαινόμενον, συνηγόρησεν ὑπὲρ τῶν πόλεων καὶ μετέθηκε τὰς γνώμας τῶν πυλαγόρων, τῶν ἀντιπροσώπων δηλαδή, διδάξας, ὅτι τριάκοντα καὶ μία μόνον πόλεις ἦσαν αἱ τοῦ πολέμου μετασχοῦσαι καὶ τούτων αἱ πλείονες παντάπασι μικραὶ· δεινὸν λοιπὸν θὰ ἦτο, εἰ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐκσπόνδου γενομένης περιήρχετο τὸ συνέδριον εἰς χεῖρας τῶν δύο ἢ τριῶν μεγίστων πόλεων. Τούτου

1. Ὁ Σωκράτης λέγει τῷ Καλλικλεῖ παρὰ Πλάτωνι, Γοργ. 502A:

«τί δέ; ὁ πατήρ αὐτοῦ (sc. τοῦ Κινησίου) Μέλης ἢ πρὸς τὸ βέλτιστον βλέπων ἐδόκει σοι κιθαρωδεῖν; ἢ ἐκεῖνος μὲν οὐδὲ πρὸς τὸ ἡδιστον· ἡνία γὰρ ἄδων τοὺς θεατάς· ἀλλὰ δὴ σκόπει· οὐχὶ ἢ τε κιθαρωδικὴ δοκεῖ σοι πᾶσα καὶ ἢ τῶν διθυράμβων κοίησις ἡδονῆς χάριν εὐρῆσθαι;».

Ἐννοεῖται ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Κινησίας καὶ ὁ Μέλης καὶ καθόλου οἱ κιθαρωδοὶ οὐχὶ εἰς τὸ βέλτιστον, ἀλλ' εἰς τὴν ἡδονὴν ἀπέβλεπον.

Περὶ τοῦ κιθαρωδοῦ Τερπάνδρου τοῦ Μηθυμναίου, τοῦ βίου καὶ τοῦ μουσικοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰδικώτερον περὶ τῆς εἰδήσεως, ὅτι οὗτος κληθεῖς ὑπὸ τῶν Ἰστασιασάντων ποτὲ Λακεδαιμονίων μέλος ἐντέχνως κιθαρίσας αὐτοὺς πάλιν συνήρμοσεν, ὅτι οὗτοι μετατραπέντες τῇ ψῆθι τῆς ἀρμονίας περιέβαλλον ἀλλήλους καὶ ἠσπάζοντο δακρύοις πρβλ. W. Vetter ἄρθρον: Terpanndros ἐν: RE, VA 1(1934)785, 60-786, 59. W. Schmid, Geschichte der griechischen Literatur. I: Die klassische Periode der griechische Literatur. 1: Die griechische Literatur vor der attischen Hegemonie. München 1929/1959, σσ. 404-406 (= Handbuch der Altertumswissenschaft. VII, I 1).

75. Πλούτ. Θεμιστ. 20, 3-4 (= βίοι, p. 122 bc = I 1 [1969⁴] 181, 18-182, 3 Zie.).

ἐνεκα μάλιστα ὁ Θεμιστοκλῆς προσέκρουσε τοῖς Λακεδαιμονίοις· οὗτοι διὰ τοῦτο προῆγον πλέον διὰ τιμῶν τὸν Κίμωνα, ἀντίπαλόν ἐν τῇ πολιτείᾳ καθιστάντες αὐτὸν τῷ Θεμιστοκλεῖ¹.

Παρ' Αἰλίῳ Ἀριστείδῃ ἀναγινώσκομεν περὶ τῶν μετὰ τὸν πόλεμον μόχθων τοῦ Θεμιστοκλέους πάλιν πρὸς συμφιλίωσιν τῶν Ἑλλήνων τάδε²:

«Τριῶν τοίνυν ὄντων καιρῶν, ἀφ' ὧν τις ἐξετάσειεν (ἂν) Θεμιστοκλέα, κατὰ πάντα ἀνὴρ ἄριστος καὶ πρῶτος φανήσεται· πρὶν μὲν γὰρ ἦκειν τοὺς βαρβάρους τὰς τε πόλεις διήλλαξε (sc. ὁ Θεμιστοκλῆς) καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς πόλεως πολίταις ἀνῆκε τὰ ἐγκλήματα· συμβάντων δὲ τῶν ἀγώνων Λακεδαιμονίοις μὲν οὐ διηνέχθη, τοὺς πολεμίους δὲ ἐξέωσε φόνος· καταστάντων δὲ τῶν πραγμάτων καὶ Λακεδαιμονίων ἐθελόντων ἐκσπόνδους τὰς πόλεις ποιεῖν, ὅσαι μετὰ τῶν ἐναντίων ἐγένοντο, ἀντεῖπε καὶ διεκώλυσε νομίζων ὁμοίον τι συμβήσεσθαι τῷ τὴν Ἑλλάδα ἐκσπονδὸν αὐτὴν ὑφ' αὐτῆς ἀποφανθῆναι· πλέον γὰρ ἢ τριάκοντα πόλεις ἔδει τῇ συμφορᾷ ταύτῃ περιπεσεῖν· οὐκ οὐν ἡγεῖτο προσήκειν εὐτυχηκεῖαν τὴν Ἑλλάδα λαμπρῶς οὕτω καὶ τῶν ἐχθρῶν κρείττω γεγονυῖαν τοσοῦτον ἐλάττω· ἢ πρότερον γενέσθαι. πῶς ἂν κρείττων ἀνὴρ ἐγένετο ἢ πῶς δεξιώτερος τὰ πολιτικά;».

Ἡ ἐν λόγῳ πολυθρύλητος διαλλαγὴ δύο μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ ἡγεμόνων, τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστείδου, γενομένη ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ναυμαχίας ἐν Σαλαμῖνι συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν νικηφόρον καὶ περίδοξον ἔκβασιν ταύτης. Ὁμονοήσαντες οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες καὶ προφρόνως συμπράξαντες ἐν Σαλαμῖνι, λαμπρὸν ἔλεγχον δόντες τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς ἐν τῷ μεγίστῳ ἐκείνῳ κινδύνῳ πλεῖστα καὶ κάλλιστα συνεβάλοντο ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐλευθερίας πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ὅποιον λαμπρὸν ὄντως καὶ ἐξοχὸν παράδειγμα πρὸς μίμησιν ἐν παντί τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐπ' ἀγαθῷ πάντοτε τῆς φιλτάτης πατρίδος!

Ὁ πανελλήνιος χαρακτήρ τῆς πολυδοξάστου ταύτης ἐν Σαλαμῖνι νίκης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν ἐξαίρεται πολλαχοῦ τῆς ἀρχαίας γραμματείας. Ποιούμεθα ἐνταῦθα μνηῖαν ἐπιγράμματός τινος τοῦ Σιμωνίδου πρὸς δῆλωσιν, ὅτι οἱ ἐν Σαλαμῖνι κατὰ τῶν βαρβάρων κοινῇ διανοίᾳ ἀγωνισάμενοι Ἕλληνες εἶχον τὴν αἴσθησιν, ὅτι διεξῆγον ἀγῶνα οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἑκάστος πόλεως, ἀλλ' ὑπὲρ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ τοῦ Κείου ποιητοῦ οἱ ἐν Σαλαμῖνι πεσόντες καὶ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ταφέντες Κορίνθιοι διακηρύττουσιν ὑπερηφάνως ἐκ τῶν τάφων αὐτῶν τῷ ἐκεῖθεν διερχομένῳ ὁδοιπόρῳ, ὅτι κατ' ὅκον ποτὲ τὸ εὐυδρον

1. Πρβλ. Πλουτ. Κίμ. 16, 2-3 (= βίοι, p. 488 c-c = I 1[1969⁴]352, 24-353, 13 Zi).

2. Αἰλ. Ἀριστείδ., λόγ. XLVI, ὑπὲρ τῶν τεττ. 220(361) (= II[1829/1964]290 Dind).

ἄστυ τῆς Κορίνθου, τότε δὲ εἶχεν αὐτοὺς ἡ νῆσος τοῦ Αἴαντος Σαλαμῖς. Ἐκεῖ τὰς ναῦς τῶν Φοινίκων καὶ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Μήδους καταβαλόντες καὶ συντρίψαντες ἔσωσαν τὴν ἱερὰν Ἑλλάδα:

«ὦ ξεῖν', εὐνδρόν ποτ' ἐναίομεν ἄστυ Κορίνθου,
νῦν δ' ἅμ' Αἴαντος νᾶσος ἔχει Σαλαμῖς·
ἐνθάδε Φοινίσσας νῆας καὶ Πέρσας ἐλόντες
καὶ Μήδους ἱερὰν Ἑλλάδα ῥυσάμεθα».

Τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο «ἐπίγραμμα», ὅπερ ἐποίησεν ὁ Σιμωνίδης πρὸς ἑξαρσιν τῆς ἀρετῆς τῶν ἐν Σαλαμῖνι ἀγωνισαμένων καὶ ἐκεῖ πεσόντων Κορινθίων, παρέχεται ἡμῖν ὑπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσόστομου (ἢ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Φαβωρίνου) ¹.

Ποιούμενος λόγον ὁ Δίων ὀλίγον πρότερον ² περὶ τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν, ἃς ὑπὲρ πάσης τῆς Ἑλλάδος παρέσχον οἱ Κορίνθιοι, λέγει σὺν ἄλλοις, ὅτι οὗτοι ὑπὲρ τῶν κοινῶν δικαίων τῆς Ἑλλάδος ἠναντιώθησαν τοῖς Λακεδαιμονίοις μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Ἡλείων· κατέδειξαν οὗτοι διὰ τούτου, ὅτι οὐχὶ φιλολάκωνες ἦσαν, ἀλλ' ἀπλῶς φιλέλληνες καὶ φιλοδίκαιοι καὶ φιλελεύθεροι καὶ μισοπόνηροί καὶ μισοτύραννοι. Τόσον πολὺ πάλιν μισοβάρβαροι ἦσαν οὗτοι, ὥστε εἰς Θερμοπύλας τετρακοσίους ἀφ' ἑαυτῶν ἄνδρας ἀπέστειλαν, ὅτε βεβαίως καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι τριακοσίους ἀπέστειλαν. Ἐν Σαλαμῖνι ἠρίστευσαν οἱ Κορίνθιοι καὶ αἵτιοι τῆς νίκης κατέστησαν. Λέγων ταῦτα ὁ Δίων οὐδαμῶς προσεῖχεν ἐκείνοις, ἅτινα περὶ τοῦ πράγματος τούτου ἔγραψεν ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ τῷ τάφῳ πολλῷ μᾶλλον καὶ τῷ Σιμωνίδῃ, ὅστις ἐπὶ τοῖς ἐν Σαλαμῖνι τεθαμμένοις νεκροῖς ἐπέγραψε τὸ ἐν λόγῳ «ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα».

Μετὰ τὴν καταγραφὴν τούτου ἐπάγεται ὁ Δίων ³ καὶ ἕτερον ἐξαίρετον «ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα», ὅπερ ἐποίησεν ὁ Σιμωνίδης πάλιν, ἵνα δι' αὐτοῦ κοσμήσῃ νῦν τὸν τάφον τοῦ Κορινθίου στρατηγοῦ Ἀδειμάντου· διὰ τῆς γνώμης καὶ τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ στέφανον ἐλευθερίας περιεβάλετο ἡ Ἑλλάς:

«Οὗτος Ἀδειμάντου κείνου τάφος, οὗ διὰ βουλὰς
Ἑλλὰς ἐλευθερίας ἀμφέθετο στέφανον».

Ἠλευθέρωσαν δὲ οἱ Κορίνθιοι καὶ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων,

1. Δίων Χρυσόστ. λόγ. XXXVΠ. Κορινθ. 18 (=Π[1918]28, 12-15 Budé).

2. Δίων Χρυσόστ. λόγ. XXXVII. Κορινθ. 17-18 (=Π[1918]28, 1-11 Budé).

3. Δίων Χρυσόστ. λόγ. XXVII, Κορινθ. 19 (=Π[1918]28, 16-24 Budé).

τάς δὲ Συρακούσας ἀπὸ τῶν τυράννων. Ἦτο δὲ δυνατόν, ὅπως ἴδῃ τις ἐν Κορίνθῳ καὶ τὸν Διονύσιον, θέαμα κάλλιστον, οὐδενὸς κύριον· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτον οὐδεὶς ἠδίκηει οὐδὲ ἐξέβαλλεν οὐδὲ ἐξήλαυνεν.

Καθ' Ἡρόδοτον¹ ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ Κορίνθιος στρατηγὸς Ἀδεΐμαντος εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς νευμαχίας ἐν Σαλαμῖνι καταληφθεὶς ὑπ' ἀγωνίας καὶ φόβου, ὑψώσας τὰ ἱστία τοῦ πλοίου αὐτοῦ ἔφευγεν ἐκεῖθεν ταχέως, ἰδόντες δὲ οἱ Κορίνθιοι τὴν ναυαρχίδα φεύγουσαν ἔφευγον ὡσαύτως καὶ αὐτοί. Ὡς δὲ φεύγοντες ἀφίκοντο οἱ Κορίνθιοι κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς ἐν Σαλαμῖνι, περιέπιπτεν αὐτοῖς «κέλης», πλοιάριον δηλαδὴ ταχύπλουν μετὰ μιᾶς μόνον κώπης κατὰ θεῖαν πομπήν· ὁ πέμψας τὸ πλοιάριον τοῦτο οὐδέποτε ἐγένετο γνωστός, ἐφέρετο δὲ τοῦτο πρὸς τοὺς Κορινθίους, οἵτινες οὐδὲν ἐγίγνωσκον περὶ τῆς τύχης τοῦ στόλου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον, ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο θείας προελεύσεως. Ὡς τὸ πλοιάριον ἐγγὺς ἦλθε τῶν πλοίων τῶν Κορινθίων, ἔλεγον τῷ Ἀδεϊμάντῳ οἱ ἐπ' αὐτοῦ εὐρισκόμενοι ἄνθρωποι, ὅτι οὗτος ἀποστρέψας τὰς ναῦς ἐτράπη εἰς φυγὴν καταπροδοὺς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ὅμως ἐνίκων ἐπικρατήσαντες τῶν ἐχθρῶν τόσον πολὺ, ὅσον αὐτοὶ ἠύχοντο. Ἐπειδὴ ἠπίσται ὁ Ἀδεΐμαντος τοῖς λεγομένοις, πάλιν ἔλεγον αὐτῷ οἱ ἐπὶ τοῦ πλοιαρίου εὐρισκόμενοι, ὅτι πρόθυμοι ἦσαν, ὅπως ἀποθνήσκωσιν ἀγόμενοι ὑπὸ τῶν Κορινθίων ὥς ὁμηροί, εἰ μὴ πράγματι λαμπρῶς οἱ Ἕλληνες ἐνίκων. Οὕτω λοιπὸν ὁ τε Ἀδεΐμαντος καὶ οἱ ἄλλοι ἐπανῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον ἀχθείσης ἤδη τῆς ναυμαχίας εἰς νικηφόρον πέρας. Οὕτως ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅμως οὐδαμῶς συνεφώνουν αὐτοῖς οἱ Κορίνθιοι, ἀλλ' ἰσχυρίζοντο, ὅτι πρῶτοι αὐτοὶ ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἐγένοντο· ἐμαρτύρει δὲ περὶ τούτου καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς.

Πάντα, ὅσα ἀνωτέρω περὶ τοῦ Ἀδεϊμάντου καὶ τῶν Κορινθίων λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἀποτελοῦσι μῦθον, ὃν ἀσμένως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀνέλαβεν ὁ ἱστορικός, ὅστις ἄλλως τε οὐχὶ σπανίως ἐθήρευε περιπτώσεις διχονοίας τῶν Ἑλλήνων, ἐρίδων μεταξὺ αὐτῶν καὶ διαφωνιῶν. Ἐχων τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς συνάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Κορίνθιοι φεύγοντες ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς μάχης ἐχώρησαν νοτίως τῆς Σαλαμῖνος καὶ πέριξ αὐτῆς, ἐνθα ὅμως, καθὰ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος λέγει², ἦσαν τὰ πλοῖα τῶν Περσῶν καὶ οὕτως ἀδύνατος θὰ ἦτο οἰοσδήποτε μυστικὸς ἢ βίαιος διέκπλους τῶν Κορινθίων. Ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν οἰκείων χωρίων τοῦ Ἡροδότου ὀλίγον πρὸ τῆς ναυμαχίας λέγει ὁ Ἀριστείδης τῷ Θεμιστοκλεῖ ρητῶς σὺν ἄλλοις καὶ τάδε:

1. Ἡρόδ. VIII 94, 1-4.

2. Ἡρόδ. VIII 76,1· 79,4.

«ἐγὼ γὰρ αὐτόπτης τοι λέγω γενόμενος, ὅτι νῦν, οὐδ' ἦν θέλωσι Κορίνθιοί τε καὶ αὐτὸς Εὐρυβιάδης οἰοί τε ἔσονται ἐκπλῶσαι· περιεχόμεθα γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων κύκλῳ».

Τὴν ἐξενεχθεῖσαν κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ συνεδρίῳ γνώμην τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, ὅπως ἀποπλεύσωσιν ἐκεῖθεν εἰς Πελοπόννησον καὶ περὶ ἐκείνης κινδυνεύωσι μηδὲ ἐκεῖ μένοντες μάχωνται περὶ χώρας δοριαλώτου, τῆς Ἀττικῆς δηλαδὴ καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐνθα τὰ πάντα κατέκαιεν ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου, θεωρεῖ ὁ ἱστορικὸς ὡς ἔργον ὄντως γενόμενον, εἰ μὴ ὑπὸ πάντων τούτων, ὅπωςδῆποτε ὅμως ὑπὸ τῶν Κορινθίων καὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν. Ὅρθῳς λοιπὸν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τιμῆς αὐτῶν ἐπάγεται ὁ Δίων ἐν τῷ «Κορινθιακῷ» αὐτοῦ τὰ ἐν λόγῳ δύο ἐπιγράμματα τοῦ Σιμωνίδου ἐλέγχων πῶς τὸν Ἡρόδοτον διὰ τὴν οὐχὶ ἀκριβῆ οὐδὲ δικαίαν εἶδησιν αὐτοῦ.

Τὰ ἐν λόγῳ δύο ἐπιγράμματα τοῦ Σιμωνίδου, ἅτινα ἀνέλαβεν ὁ Δίων ἐν τῷ «Κορινθιακῷ» αὐτοῦ, ἐπάγεται σὺν ἄλλοις τρισὶν ἐπιγράμμασι τοῦ Σιμωνίδου καὶ ὁ Πλούταρχος¹ ἐλέγχων καὶ οὗτος καὶ δὴ καὶ δριμύτερόν πῶς ἦ ὁ Δίων τὸν Ἡρόδοτον διὰ τὰς οὐχὶ ἀκριβεῖς εἰδήσεις καὶ τὰ ψεύδη αὐτοῦ. Γράφει λοιπὸν ὁ Πλούταρχος ἐνταῦθα, ὅτι καθ' Ἡρόδοτον ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ Ἀδεΐμαντος, ὁ στρατηγὸς τῶν Κορινθίων, ἐν χερσὶ τῶν πολεμίων γενομένων καταληφθεὶς ὑπὸ πολλῆς ἀγωνίας καὶ φόβου ἔφευγεν οὐχὶ «πρύμναν κρουσάμενος», ὀπισθοχωρῶν δηλαδὴ, οὐδὲ ἀθอรύβως καὶ ἀπαρατηρήτως διαφυγὼν διὰ μέσου τῶν μαχομένων, ἀλλ' ἐμφανῶς ὑψώσας τὰ ἱστία καὶ ἀποστρέψας ἀπάσας τὰς ναῦς· εἶτα ὅμως πλοιάριον ταχύπλουν μετὰ μιᾶς μόνον κώπης πλέον ἀπῆντησεν αὐτῷ περὶ τὰ ἄκρα τῆς Σαλαμίως, ἐκ δὲ τοῦ πλοιαρίου εἶπέ τις αὐτῷ, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔφευγε καταπροδοὺς τοὺς Ἕλληνας, οὗτοι δὲ ἐνίκων, ὡς βεβαίως ἠύχοντο, ὅπως ἐπικρατήσωσι τῶν ἐχθρῶν. Τὸ δὲ πλοιάριον τοῦτο ἦτο, ὡς φαίνεται, οὐρανοπετές· οὐδεμίαν κατὰ Πλούταρχον χρεῖαν εἶχεν ὁ Ἡρόδοτος, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν τραγικὴν μηχανὴν τοῦ θεάτρου, ἐφ' ὅσον οὗτος πανταχοῦ ἀλλαχοῦ ὑπερβάλλει τοὺς τραγωδοὺς ἐξ ἐπόψεως ἀλαζονείας. Πιστεύσας λοιπὸν ὁ Ἀδεΐμαντος ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον ἀχθείσης ἤδη τῆς ναυμαχίας εἰς νικηφόρον πέρας. Οὕτως ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅμως οὐδαμῶς συνεφώνουν αὐτοῖς οἱ Κορίνθιοι, ἀλλ' ἰσχυρίζοντο, ὅτι πρῶτοι αὐτοὶ ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἐγένοντο· ἐμαρτύρει δὲ τοῦτο ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς.

Τοιοῦτος εἶναι ἐν πολλοῖς ὁ ἄνθρωπος, λέγει ἐν συνεχείᾳ περὶ τοῦ Ἡροδότου ὁ Πλούταρχος. Κατατίθησιν ὁ Ἡρόδοτος ἑτέρας καθ' ἑτέρων

1. Πλούτ. περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας 39(=ἡθ., p. 870b-871c =V [1893] 251, 10-225,2 Bern.).

διαβολᾶς καὶ κατηγορίας, ὥστε νὰ μὴ ἀποτύχη τοῦδε τοῦ πράγματος, ὅπως δηλαδὴ φανῇ τις πάντως πονηρὸς ὢν. Οὕτως ἐνταῦθα ἔχει ὁ Ἡρόδοτος τὸ πλεονέκτημα, ὅπως πιστευομένης μὲν τῆς διαβολῆς οἱ Κορίνθιοι, ἀπιστουμένης δὲ αὐτῆς οἱ Ἀθηναῖοι περιπίπτωσιν εἰς ἀδοξίαν· νομίζει ὁμοῦς ὁ Πλούταρχος, ὅτι οὐχὶ οἱ Ἀθηναῖοι τῶν Κορινθίων, ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀμφοτέρων ὁμοῦ καταψεύδεται. Ὁ Θουκυδίδης τοῦλάχιστον ¹ ποιῶν τὸν Ἀθηναῖον ἀντιλέγοντα ἐν Λακεδαιμόνι τῷ Κορινθίῳ καλοῦντι τοὺς Λακεδαιμονίους, ὅπως βοηθήσωσι τοῖς τε ἄλλοις συμμάχοις καὶ τοῖς Πότειδαιάταις κατὰ τάχος εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ πολὺ λαμπρυνόμενοι καὶ ἐπαιρόμενοι ἔνεκα τῶν Μηδικῶν ἔργων καὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας οὐδεμίαν διὰ στόματος αὐτοῦ αἰτίαν προδοσίας ἢ λιποταξίας ἐπήνεγκε τοῖς Κορινθίοις. Οὔτε εὐλογον ἄλλως τε ἦτο, ὅπως ταῦτα βλασφημῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τῆς πόλεως τῶν Κορινθίων, ἥς τρίτης τὸ ὄνομα ἔβλεπον μετὰ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ μετ' αὐτοὺς ἐγχαραττόμενον τοῖς ἀπὸ τῶν περσικῶν λαφύρων ἀφιερουμένοις τοῖς θεοῖς ἀναθήμασιν. Ἐν Σαλαμῖνι παρὰ τὴν πόλιν ἐπέτρεψαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς Κορινθίοις, ὅπως θάψωσι τοὺς ἀποθανόντας ὡς ἄνδρας ἀγαθοὺς γενομένους καὶ ἐπιγράψωσι τόδε τὸ ἐλεγεῖον:

«ὦ ξένε, εὐνδρόν ποτ' ἐναίομεν ἄστυ Κορίνθου, . . . ».

Τὸ ἐν Ἰσθμῷ κενοτάφιον εἶχεν ἐπιγραφὴν, ἐν ἣ ἐλέγετο ἐκ μέρους τῶν πεσόντων κατὰ τὸν ἀγῶνα Κορινθίων, ὅτι οὗτοι τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἱσταμένην σώσαντες διὰ τῆς θυσίας τῆς ζωῆς αὐτῶν ἔκειντο ἐκεῖ ἐν τοῖς τάφοις:

*«Ἀκμᾶς ἐστακνῖαν ἐπὶ ξυροῦ Ἑλλάδα πᾶσαν
ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς κείμεθα ὄνσάμενοι».*

Ἐν ἀναθήμασι Διοδώρου τινός, Κορινθίου τριηράρχου, κειμένοις ἐν ἱερῷ τῆς Λητοῦς ἐπεγράφη, ὅτι τὰ ὅπλα ταῦτα ἀπὸ τῶν δυσμενῶν Μήδων ἀνέθεντο τῇ Λητοῖ οἱ ναῦται τοῦ Διοδώρου, μνημεῖα τῆς ναυμαχίας:

*«Ταῦτ' ἀπὸ δυσμενέων Μήδων ναῦται Διοδώρου
ὅπλα ἀνέθεν Λατοῖ, μνήματα ναυμαχίας».*

Αὐτὸς ὁ Ἀδείμαντος, ὅτινι πλεῖστα λαιδορεῖται ὁ Ἡρόδοτος λέγων ², ὅτι μόνος οὗτος ἐκ τῶν στρατηγῶν ἀνθίστατο ἐν Ἀρτεμισίῳ ἀπειλῶν,

1. Θουκ. I 73, 1-78,4.

2. Ἡρόδ. VIII 5,1.

ὅτι θὰ ἀπέπλεεν ἐκεῖθεν καὶ οὐδαμῶς θὰ παρέμενεν ἐκεῖ, ἔσχε μεγάλην δόξαν ἐν τῷδε τῷ ἐπιγράμματι:

«Οὗτος Ἀδαιμάντου κείνου τάφος, . . .».

Εὐλογον ἦτο, ὅπως μήτε δειλῷ καὶ προδότῃ ἀνδρὶ τοιαύτη τιμὴ γένηται μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ μήτε οὗτος τολμήσῃ, ὥς δὲ καὶ ἐτόλμησεν, ὅπως ὀνομάσῃ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ τὴν μὲν Ναυσινίκην, τὴν δὲ Ἀκροθίνιον, τὴν δὲ Ἀλεξιβίαν, Ἀριστέα δὲ καλέσῃ τὸν υἱόν, εἰ μὴ ἐπιφάνειά τις καὶ λαμπρότης περιέβαλλεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων ἐκείνων.

Καὶ βεβαίως, λέγει ἐν τέλει ὁ Πλούταρχος κατακλείων τὴν οἰκείαν ἔκθεσιν αὐτοῦ, ὅτι μόναι τῶν Ἑλληνίδων αἱ Κορίνθιαι γυναῖκες ἠὔξαντο τὴν καλὴν ἐκείνην καὶ δαιμόνιον εὐχὴν, ὅπως δηλαδὴ ἡ θεὰ Ἀφροδίτη ἐμβάλῃ τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν ἔρωτα τῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους μάχης, οὐδαμῶς ἦτο πιθανόν, ὅπως ἀγνοήσωσιν οὐ μόνον οἱ περὶ τὸν Ἡρόδοτον, ἀλλ' οὐδ' ὁ ἔσχατος τῶν Καρῶν. Διεβοήθη τὸ πρᾶγμα καὶ ὁ Σιμωνίδης ἐποίησεν ἐπίγραμμα χαλκῶν εἰκόνων ὑψωθείσων ἐν τῷ ἐν Ἀκροκορίνθῳ ναῷ τῆς Ἀφροδίτης, ὃν λέγουσιν, ὅτι ἰδρύσατο ἡ Μήδεια, διότι κατ' ἄλλους μὲν ἠλευθέρωσεν ἡ θεὰ αὐτὴν τοῦ ἔρωτος πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς, κατ' ἄλλους δὲ ἔπαυσεν αὐτὴ τὸν Ἰάσονα ἐρῶντα τῆς Θέτιδος ἢ ἐπὶ τὸ ὀρθότερον τῆς Γλαύκης, θυγατρὸς τοῦ Κρέοντος. Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ λέγεται, ὅτι αἱ χαλκαῖ αὗται εἰκόνες ἀνετέθησαν ὡς ἀφιερώματα τῇ Κύπριδι, παραστάσεις μετὰ τῶν οἰκείων ὀνομάτων σεμνῶν καὶ ἀξίων γυναικῶν δαιμόνιον εὐχὴν εὐξαμένων τῇ θεᾷ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν δικαίως τε καὶ εἰλικρινῶς ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ μαχομένων πολιτῶν. Ἡ Ἀφροδίτη οὐδέποτε ἐν τῷ λογισμῷ αὐτῆς ἀνεκίνησε τὴν προαίρεσιν, ὅπως προδώσῃ τοῖς τοξοφόροις Μήδοις τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἑλλήνων:

«Αἰδ' ὑπὲρ Ἑλλήνων τε καὶ ἰθυμάχων πολιητῶν
ἑστάθεν εὐξάμεναι Κύπριδι δαιμόνια.
οὐ γὰρ τοξοφόροισιν ἐφήσατο δι' Ἀφροδίτα
Μήδοις Ἑλλάνων ἀκρόπολιν προδόμεν»¹.

1. Ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω καταγραφέντα ἐπιγράμματα πρβλ. ἔτι κατὰ σειράν:

«Ὡ ξεῖν', εὐδρόν ποτ' ἐναίομεν ἄστν Κορίνθου, . . .» AP, II 4, 1-4 (=III[1890]94 Cougny) PLG (Bergk), III (1882⁴/1914) 454: Simon, fr. 96.(157.) AL(Diehl), III(1940²) 116-117: Simon, epigr. fr. 90. (96) a' b' c.

«Οὗτος Ἀδαιμάντου κείνου τάφος, . . .» AP, VII 347, 1-2 (=I[1871]197 Dübner = AG, I 1[1899]234 Stadtmueller=GA, II[1953] 186 Paton=AG, IV[1960²] 202 Waltz = AG, II[1970²]204 Beckby) PLG (Bergk), III(1882⁴/1914)455: Simon, fr. 99. [160] AL (Diehl), I 5(1940²) 118: Simon, epigr. fr. 94. (98).

«Ἀκμᾶς ἑσπεκυῖαν ἐπὶ ξυροῦ Ἑλλάδα πᾶσαν . . .» Ail. Ἀριστ. λόγ. LXIX. Περὶ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεγάλων ἀγώνων κυρίως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν τοῦ Ξέρξου ἐγνώσθη εὐκρινῶς ἡ πολυτίμητος ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ἀξία τοῦ πνεύματος τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς καθαρᾶς συνειδήσεως τῆς ἐνό- τητος τῆς φυλῆς. Ἐκ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὠραίας γραμματείας τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων, πολυχεύμονος ὄντως ταύτης καὶ ἀενάου ποταμοῦ πολυτι-

τοῦ παραφθέγμ. 380(648) (=Π[1829/1964]512 Dind. = λόγ. XXVIII. 66, Π[1898/1958] 163, 4-9 Keil). Ἐνταῦθα παρέχεται τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἐν ἑξ στίχοις. Ἐν τῇ συνεχείᾳ αὐτοῦ λέγουσιν οἱ ἀποθανόντες Κορίνθιοι, ὅτι ταῖς καρδίαις τῶν Περσῶν προσήψαν πάντα τὰ πάθη, βασάνους καὶ ταλαιπωρίας, πόνους καὶ μόχθους, ἀλγηδόνας καὶ λύπην πικρὰς πάντα ταῦτα ἀναμνήσεις τῆς δεινῆς ναυμαχίας. Τὰ ὅσα αὐτῶν ἔχει ἡ Σαλαμίς, ἡ πατρίς Κόρινθος ὅμως ἀντὶ τῆς εὐεργεσίας ὕψωσε πρὸς τιμὴν αὐτῶν τὸ μνημα ἐκεῖνο:

«Ἀκμῆς ἐστηκυῖαν ἐπὶ ξυροῦ Ἑλλάδα πᾶσαν
ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς κείμεθα ῥυσάμενοι
δουλοσύνης· Πέρσας δὲ περὶ φρεσὶ πῆματα πάντα
ἤραμεν, ἀργαλέης μνήματα ναυμαχίης.
ὅστέα δ' ἡμῖν ἔχει Σαλαμίς· πατρίς δὲ Κόρινθος
ἀντ' εὐεργεσίης μνημ' ἐπέθηκε τόδε».

Σχόλ. εἰς Αἴλ. Ἀριστ. παναθ. 126(218) (=p.52 Frommel [1826]=III[1829/1964]136, 23-26 Dind.). Ἐνταῦθα παρέχεται τὸ ἐπίγραμμα ἐν τέσσαρσι στίχοις, ἐν τῇ συνεχείᾳ ταύτῃ ὅμως αὐτοῦ οὐχὶ Κορίνθιοι, ἀλλ' Ἀθηναῖοι νεκροὶ λέγουσιν, ὅτι ἐξολοθρεύσαντες τὸν στρατὸν τῶν Περσῶν προεφύλαξαν τὴν πατρίδα καὶ ἔσωσαν αὐτὴν ἀπὸ τῆς δεινῆς δουλείας:

«Ἀκμᾶς ἐστακυῖαν ἐπὶ ξυροῦ Ἑλλάδα πᾶσαν
ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς κείμεθα ῥυσώμενοι.
παῖδες Ἀθηναίων Περσῶν στρατῶν ἐξολέσαντες
ἤραμεν ἀργαλέην πατρίδα δουλοσύνην».

AP, VII 250, 1-2· 257, 1-2(=I[1871]321, 323 Dübner=AG, II 1[1899]172, 276 Stadtmueller=GA, II[1953]140, 142 Paton = AG, IV [1960²]164, 167 Waltz = AG, II[1970²]152, 154 Beckby)· PLG (Bergk), III[1882⁴/1914] 454-455; Simon, fr. 97.(158)· 458; fr.101.[159]· AL(Diehl), II 5(1940²) 118-119; Simon epigr. fr. 95.(97)a,b· p. 131; fr. 119(101).

«Ταῦτ' ἀπὸ δυσμενέων Μήδων...» AP, VI 215, 1-2(=I[1871]197 Dübner=AG, I[1894]338 Stadtmueller =GA, II[1953]410 Paton· AG, III[1960²]112 Waltz=AG, I[1970²] 552 Beckby)· PLG (Bergk), III(1832⁴/1914)480; Simon, fr.134. [190.]· AL (Diehl), II 5(1940²) 127; Simon, epigr. fr. 108.(134).

«Αἰδ' ὑπὲρ Ἑλλάνων τε...» Ἀθήν. XIII 32 (=p. 573 cd=III [1890/1962]364,4-22 Kaibel=F Gr. Hist., II B(1929) 597, 10-23; 115. Theop. v. Chios F 285 (170)a· Σχόλ. εἰς Πινδ. Ὀλυμπ. XIII 32b(= I[1903/1964]364,21-356, 6 Drachmann) =F Gr. Hist., II B (1929)597, 24-33; Theop. v. Chios F 285(170)b· Πανσ. II 5,1(=I[1903/1959] 136, 8-18 Spiro)· PLG(Bergk), III(1882⁴/1914)481-482; Simon, fr. 137. [114]·AL (Diehl), II 5(1940²) 124-125; Simon, epigr. fr. 104.(137) a· b· c.

Περὶ τοῦ Σιμωνίδου καὶ τῶν ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ πρβλ. Ullr. v. Wilamowitz-Moellendorff, Sappho und Simonides. Untersuchungen über griechische Lyriker. Berlin 1913/1966², σσ. 117-232· Geffcken, ἀρθρον: 2) Simonides aus Keos, Lyriker ἐν: RE, III A 1(1927)186, 22-197, 30· W. Schmid, ἑ. ἀ., I 1(1929/1959) 506-523.

μήτου χρυσοῦ ἀπαύσως ρέοντος ἐν τῷ διηνεκεῖ χρόνῳ τῆς ἀτέρμονος αἰωνιότητος, ἐπάγομαι ἔτι ἐνταῦθα τρεῖς μόνον συντόμους περικοπὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ἥτοι πρῶτον μὲν ἔκ τινος δράματος τοῦ Αἰσχύλου, εἶτα δὲ ἔκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου καὶ τρίτον ἔκ τινος ᾠδῆς τοῦ Πινδάρου. Ἐν ταῖς περικοπαῖς ταύταις ἀντηχεῖ μεγαληγόρως ἡ ἄπαυστος κλῆσις τῶν Ἑλλήνων εἰς ὁμόνοιαν καὶ σύμπνοιαν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀμετρήτου ἀξίας διδαχὴν τῆς ἐνότητος τῆς φυλῆς ἐν πάσῃ περιοχῇ τοῦ βίου.

*

Σεμνὸν παιᾶνα, λέγει ὁ Αἰσχύλος ἐν τοῖς «Πέρσαις» αὐτοῦ¹, ἐξύμνουν ποτὲ οἱ Ἕλληνες ἐν Σαλαμῖνι μετ' εὐψύχου τόλμης ὁρμῶντες κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀνατολῆς· κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ναυμαχίας ὑπὸ τοὺς ἥχους φλογερῶν σαλπισμάτων ἀπηύθυνον οἱ πανέλληνες πρὸς ἀλλήλους λόγους παρακελευστικούς ἐπ' ἀρετὴν καὶ ἐπὶ τὴν ὑπερτάτην ὑπὲρ τῆς πατρίδος θυσίαν· κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν παρώτρυνον οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἀλλήλους διὰ λόγων μεγαλοπρεποῦς ὑψηγορίας καὶ βαθυτάτης ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἵνα πάντες ὑπὸ τοὺς παλμοὺς τοῦ ὑπερηφάνου λογισμοῦ, ὅτι πρόκειται περὶ δικαίου ἀγῶνος ἀμύνης καὶ σωτηρίας τῆς πατρίου γῆς, θαρρούντως καὶ μετ' εὐτάκτου κόσμου χωρήσωσι κατὰ τῶν Περσῶν, οἵτινες οὐδαμῶς ἀρκούμενοι τῷ ἀπεράντῳ αὐτῶν πλούτῳ ἐξεστράτευσαν ἀναρίθμητοι καὶ μετὰ σπανίας πολεμικῆς παρασκευῆς πρὸς χεῖρῳσιν καὶ ὑποταγὴν τοῦ πτωχοῦ μὲν, ἀλλ' ἐλευθερόφρονος λαοῦ τῶν Ἑλλήνων:

*«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας θεῶν τε πατρῶων ἔδη
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών».*

Ἐν τοῖς στ. 858-866 τῶν «Εὐμενίδων» τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ τρίτου δηλαδὴ δράματος τῆς τετραλογίας: «Ὀρέστεια», ἥτις ἐδιδάχθη 14 ἔτη μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν «Περσῶν», ἥτοι τῷ 458, ἰκετεύει ἡ Ἀθηνᾶ τὰς Ἐρινύς, ὅπως αὐταὶ μὴ βάλῳσιν ἐν τοῖς τόποις αὐτῆς ζῆλον καὶ ἔξαψιν πρὸς αἵματοχυσίαν, ὅπερ βλάπτει καὶ ἀφανίζει τὰς τρυφεράς ψυχὰς τῶν νέων καὶ ἐμμανεῖς καθίστησιν αὐτὰς οὐχὶ ἀπλῶς ἔκ μέθης, ἀλλ' ἔκ διαρκοῦς πολλῷ μᾶλλον καὶ ἀσβέστου μίσους· ὀφείλουσιν αἱ Ἐρινύες, ὅπως μὴ δίκην ἀλεκτόρων μέχρι ζέσεως διαθερμάνωσι τὴν καρδίαν τῶν πολιτῶν

1. Αἰσχ. Πέρσ. 392-405. Οἱ «Πέρσαι» ἐδιδάχθησαν ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, ἥτοι τῷ 472.

τῆς Ἀθηνᾶς καὶ βάλωσιν ἐν αὐτοῖς ἐμφύλιον πόλεμον, πόλεμον πρὸς ἀλλήλους ἀπηνῆ καὶ ἀμείλικτον· ὁ πόλεμος δέον, ὅπως διεξάγεται ἔξω τῆς χώρας, ὃν εὐκόλως εὐρίσκει πᾶς, ὄντινα συνέχει ἰσχυρὸς ἔρως δόξης. Ὁ τῶν ἐνοικούντων πολιτῶν, ὁ ὁμόφυλος δηλαδή, πόλεμος φευκτέος:

860 «σὺ δ' ἐν τόποισι τοῖς ἐμοῖσι μὴ βάλης
μήθ' αἵματηρὰς θηγάνας σπλάγχχνων βλάβας
νέων, αἰόνοις ἐμμανεῖς θυμώμασιν.
μήτ' ἐκζέουσ' ὥς καρδίαν ἀλεκτόρων
ἐν τοῖς ἐμοῖς ἀστοῖσιν ἰδρύσης Ἄρη
ἐμφύλιόν τε καὶ πρὸς ἀλλήλους θρασύν.
865 θυραῖος ἔστω πόλεμος, οὐ μόλις παρών,
ἐν ᾧ τις ἔσται δεινὸς εὐκλείας ἔρως.
ἐνοικίου δ' ὄρνιθος οὐ λέγω μάχην».

Μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν κατάστασιν τῆς εὐδαίμονος διαλλαγῆς μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Ἐρινύων εἶχονται οὗτοι σὺν ἄλλοις καὶ τάδε, στ. 976-987, ὅπως δηλαδή ἡ ἀπληστος στάσις μηδέποτε ἀναταράξῃ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ προκαλέσῃ ἐν αὐτῇ θόρυβον καὶ βοήν, τάραχον καὶ σάλον μηδὲ τὸ χῶμα πῖη μέλαν αἷμα τῶν πολιτῶν καὶ μετ' ὀργῆς ἐκδικήσεως ἐκζητήσῃ καὶ ἀρπάσῃ ἐν τῇ πόλει ἀντὶ γενομένου φόνου ὀλεθρίας παρ' ἄλλων ποινᾶς. Εἶχονται αἱ Ἐρινύες, ὅπως οἱ πολῖται τῶν Ἀθηνῶν παρέχωσιν ἀλλήλοις χαρὰν καὶ εὐφροσύνην μετὰ διανοίας ἀπὸ κοινοῦ ἀγαπώσης καὶ ὁμονοούσης, μισῶσι δὲ μετὰ τῆς αὐτῆς καρδίας. Ἀποτελεῖ τοῦτο ἐν τοῖς ἀνθρώποις πολλῶν πραγμάτων ἴασιν:

980 «τὰν δ' ἀπληστον κακῶν μήποτ' ἐν πόλει στάσιν
τᾷδ' ἐπεύχομαι βρέμειν,
μηδὲ πιοῦσα κόνις μέλαν αἷμα πολιτῶν
δι' ὀργὰν ποινᾶς ἀντιφόνους ἄτας
ἀρπαγίσαι πόλεως.
χάσματα ἀντιδιδόϊεν
κοινοφιλεῖ διανοία
985 καὶ στυγεῖν μιᾷ φρενί.
πολλῶν γὰρ τόδ' ἐμ βροτοῖς ἄκος».

Ὁ σύγχρονος ἀναγνώστης τῶν τραγυδιῶν τοῦ Αἰσχύλου θαυμάζει ἐν αὐταῖς τὸ μεγαληγόρον κυρίως καὶ εὐσεβὲς πνεῦμα τοῦ φιλοπάτριδος ποιητοῦ, τοῦ ἥρωος τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος· μεθ' ὑπερόχου φιλοσοφικῆς διανοίας καὶ ἀνεφίκτου λεκτικοῦ μεγαλείου καὶ κάλλους κηρύττει οὗτος τοῖς Ἑλλήσι παντοιοτρόπως τὸ ὀφειλόμενον καθῆκον τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς συμπνοίας καὶ ἐναργῶς παρ' αὐτοῖς θεμελιοῖ καὶ ὑποῖ

τὴν εὐχάριστον συνείδησιν τῆς ἐνότητος τῆς φυλῆς, τοῦ ὑπερόχου αὐτῆς προορισμοῦ ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ ἠθικῷ βίῳ ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

*

Ἐν τινι εὐδαίμονι στιγμῇ ἐκτάκτως ἐλληνοπρεποὺς νηφαλιότητος ὑψοῦται πάλιν ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὴν ἀκτινοβόλον καὶ λαμπρὰν ἐκείνην σφαῖραν, ὁπόθεν χαίρων τις καὶ ἀγαλλόμενος ἠνωμένους καὶ ἀδιασπάτους καθορᾷ τοὺς Πανέλληνας καὶ ἀποθαυμάζει αὐτοὺς ἐν εὐλαβεῖ καὶ ὑπερηφάνῳ σιγῇ εὐτόλμως χωροῦντας τὴν ὁδὸν τῶν μεγάλων ἀγώνων τῆς δόξης καὶ τῆς ἀρετῆς, ἔμπλεως ὄντας ὑγιεινότητος ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ ἀμέμπτων συναισθημάτων ὁμονοίας καὶ ὁμοφροσύνης, ἀλληλεγγύης καὶ ἀφοσιώσεως. Ἐννοᾷ τὴν περικοπὴν ἐκείνην τοῦ ἔργου τοῦ Ἡροδότου, ἐν ᾗ οὗτος ἐμφανίζει τοὺς Ἀθηναίους ὑπερόχως ἀποκρινομένους ἐκ μέρους πάντων οἶονεῖ τῶν Ἑλλήνων τοῦτο μὲν τῷ Μαρδονίῳ δι' Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνο, ὅστις διεβίβασεν αὐτοῖς τὰς περὶ εἰρήνης καὶ ὁμολογίας προτάσεις τοῦ Πέρσου στρατηγοῦ¹, τοῦτο δὲ τοῖς Λακεδαιμονίοις διὰ τῶν ἀγγέλων αὐτῶν, οὓς οὗτοι μαθόντες τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ φοβηθέντες ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπέστειλαν ἐκεῖσε ἐσπευσμένως, ἵνα ἀποτρέψωσιν αὐτοὺς τοιαύτης τινὸς ἀποφάσεως, ἥτις ἄδικος θὰ ἦτο καὶ οὐδένα κόσμον θὰ ἔφερε τοῖς Ἑλλήσιν, ἥκιστα δὲ πάντων τοῖς Ἀθηναίοις².

Τῷ Μαρδονίῳ ἀπεκρίναντο οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τάδε³, ὅτι δηλαδὴ οὗτοι διακαῶς ποθοῦντες τὴν ἐλευθερίαν θὰ ἠμύνοντο κατ' αὐτοῦ παντὶ σθένει. Ἐως οὗτο ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν, ὥς πάντοτε τροχίαν ἐχώρει, οὐδέποτε οἱ Ἀθηναῖοι θὰ συνῆπτον τῷ Ξέρξῃ συνθήκην καὶ συμφωνίαν· θὰ ἠμύνοντο οὗτοι κατ' αὐτοῦ σὺν τῇ βοηθείᾳ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, ὧν ἐκεῖνος ἄνευ ἐνδοιασμοῦ τινος καὶ σεβασμοῦ ἐνέπρησε τοὺς τε ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα:

«... ἀλλ' ὅμως ἐλευθερίας γλιχόμενοι ἀμυνούμεθα οὕτως, ὅπως ἂν καὶ δυνώμεθα... νῦν τε ἀπάγγελλε Μαρδονίῳ, ὥς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴη τῇ περ καὶ νῦν ἔρχεται, μήποτε ὁμολογήσῃν ἡμέας Ξέρξῃ· ἀλλὰ θεοῖσί τε συμμάχοισι πύσυνοί μιν ἐπέξιμεν καὶ τοῖσι ἥρωσι, τῶν ἐκεῖνος οὐδεμίαν ὄπιν ἔχων ἐνέπρησε τοὺς τε οἴκους καὶ τὰ ἀγάλματα».

Τοῖς Λακεδαιμονίοις ἀπεκρίναντο οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῶν ἀγγέλων αὐ-

1. Ἡρόδ. VIII 140 α1-β4.

2. Ἡρόδ. VIII 141,1-142,5.

3. Ἡρόδ. VIII 143, 1-3.

τῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τάδε ¹, ὅτι δηλαδὴ οὔτε χρυσὸς ὑπῆρχεν οὐδαμοῦ τῆς γῆς τοσοῦτος οὔτε χώρα κάλλει καὶ ἀρετῇ μεγάλως ὑπερέχουσα, ἅτινα οὗτοι δεξάμενοι θὰ ἤθελον, ὅπως μηδίσαντες δουλώσωσι τὴν Ἑλλάδα. Πολλὰ καὶ μεγάλα ἦσαν τὰ διακωλύοντα τοὺς Ἀθηναίους τοῦ ἔργου τούτου, καὶ εἰ ἔτι ἤθελον οὗτοι, ὅπως πράξωσι τοῦτο· πρῶτα μὲν καὶ μέγιστα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ οἰκήματα, ἅτινα ἐνεπρήσθησαν καὶ συνεχώσθησαν, ὧν ἔνεκα ὠφείλον οὗτοι, ὅπως μεγίστην ἐκδίκησιν λάβωσι μᾶλλον ἢ συνθήκην καὶ συμφωνίαν συνάψωσι τῷ ταῦτα ἐργασαμένῳ· ὕστερον τὸ γεγονός, ὅτι ὁμαιμοὶ καὶ ὁμόγλωσσοι ἦσαν πάντες οἱ Ἕλληνες, κοινὰ δὲ περαιτέρω ἦσαν παρ' αὐτοῖς τὰ ἱδρύματα τῶν θεῶν, αἱ θυσίαι καὶ τὰ ὁμότροπα ἦθη. Οὐδυσμῶς ἤρμοζε τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως προδόται γένωνται τούτων:

«... οὔτε χρυσὸς ἐστὶ γῆς οὐδαμόθι τοσοῦτος οὔτε χώρα κάλλει καὶ ἀρετῇ μέγα ὑπερφέρουσα, τὰ ἡμεῖς δεξάμενοι ἐθέλομεν ἂν μηδίσαντες καταδουλώσωσι τὴν Ἑλλάδα· πολλά τε γὰρ καὶ μεγάλα ἐστὶ τὰ διακωλύοντα ταῦτα μὴ ποιεῖν, μηδ' ἦν ἐθέλωμεν· πρῶτα μὲν καὶ μέγιστα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ οἰκήματα ἐμπεποιημένα τε καὶ συγκεχωσμένα, τοῖσι ἡμέας ἀναγκαίως ἔχει τιμωρέειν ἐς τὰ μέγιστα μᾶλλον ἢ περ ὁμολογέειν τῷ ταῦτα ἐργασαμένῳ, αὐτὶς δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἐὼν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον καὶ θεῶν ἱδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεὰ τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι».

Κατὰ Πλούταρχον² ὁ Ἀριστείδης κυρίως ἦτο ὁ συντάκτης ἀμφοτέρων τῶν ἐν λόγῳ ἀποκρίσεων:

«καὶ τοὺς πρέσβεις (sc. Μαρδονίου τε καὶ Λακεδαιμονίων) εἰς ἐκκλησίαν παραγαγὼν (sc. ὁ Ἀριστείδης) Λακεδαιμονίοις μὲν ἐκέλευσε φράζειν, ὡς οὐκ ἐστὶ χρυσοῦ τοσοῦτον πλῆθος οὔθ' ὑπὲρ γῆν οὔθ' ὑπὸ γῆν, ὅσον Ἀθηναῖοι δέξαιντο ἂν πρὸ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας· τοῖς δὲ παρὰ Μαρδονίου τὸν ἥλιον δείξας, ἄχρι ἂν οὗτος», ἔφη, «ταύτην πορεύηται τὴν πορείαν, Ἀθηναῖοι πολεμήσουσι Πέρσας ὑπὲρ τῆς δεδηωμένης χώρας καὶ τῶν ἡσεβημένων καὶ κατακεκαυμένων ἱερῶν».

Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας ποιεῖται ἐνταῦθα τοὺς λόγους αὐτοῦ οὐχὶ ὡς ἐκπρόσωπος ὠρισμένης τινὸς ἐλληνικῆς πολιτείας ἢ πολιτικῆς παρατάξεως, ἀλλ' ὡς κῆρυξ πολλῷ μᾶλλον τῆς ὁμολογημένης καὶ ἀναμφισβητήτου ἐνότητος τῆς φυλῆς, τοῦ ἐνιαίου ἐλληνικοῦ φρονήματος, τοῦ ἑλλη-

1. Ἡρόδ. VIII 144, 1-5.

2. Πλούτ. Ἀριστ. 10,5-6(=βίοι, p.324 e=I 1[1969]263, 3-11 Zie).

νικοῦ πνεύματος καθόλου καὶ τῆς ἀκαταλύτου ἀρετῆς τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀδιαιρέτου λαοῦ. Τοιοῦτοι τόνοι ὑψοῦνται ἐκ τῶν βαθυτάτων βαθέων ἐλληνικῆς μόνον ψυχῆς· ὑπὸ τὸν θεῖον αὐτῶν καὶ ἄσπιλον ἐθνικὸν χαρακτῆρα ἀποτελοῦσιν οὗτοι τὸ μυστικὸν καὶ πολύζηλον δράμα, τὸν ὑψηλὸν καὶ μεστὸν μεγαλείου σκοπὸν καὶ στόχον τῆς ἡνωμένης πάντοτε καὶ συνεχοῦς, τῆς ἀδιασπάστου καὶ αἰωνίας Ἑλλάδος· ἀποτελοῦσιν οἱ τόνοι οὗτοι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ γραμματείᾳ φωτεινάς ἐκρήξεις τῶν εὐγενεστέρων παλμῶν τῆς καρδίας καὶ τῶν ἱερωτέρων συγκινήσεων τοῦ πνεύματος τῶν δημιουργῶν τῆς γραμματείας ταύτης· περιάγουσιν οὗτοι τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐν-εργῶς εἰς εὐφρόσυνον νοερὰν θεὰν τῆς φιλτάτης πατρίδος ἀπὸ τῆς Ροδό-πης καὶ τοῦ Ἑβρου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῶν ὠραίων καὶ περιλαλήτων νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ πέρα τούτων μέχρι τῆς ἥρωικωτάτης καὶ πολυπαθοῦς, τῆς ἐλληνικωτάτης καὶ πολυδοξάστου, τῆς εὐστεφάνου καὶ περικαλλοῦς νήσου Κύπρου.

*

Ἐν τῇ εἰς Ἱέρωνα τέλος τὸν Αἰτναῖον ἄρματι ἐν Πυθίοις νικήσαντα ἀναφερομένη ᾠδῇ¹, ἐπαινεῖ ὁ Πίνδαρος τὸν τύραννον τοῦτον τῶν Συρακουσῶν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γέλωνα καὶ τοὺς ἄλλους Δεινομενίδας, διότι οὗτοι ἐν Κύμῃ καὶ παρὰ τὴν εὐδρον ἀκτὴν τοῦ Ἰμέρα ποταμοῦ λαμπρῶς ἐνίκησαν Καρχηδονίους τε καὶ Τυρσηνοὺς ἐξέλκοντες οὕτω τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἐκ βαρείας δουλείας. Ἐν ὑπερόχῳ ἐξάρσει τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ φρονήματος καὶ τῆς εἰλικρινεστάτης αὐτοῦ ἐλληνικῆς συνειδήσεως καὶ διανοίας ὕμνει ἑνταῦθα ὁ Θηβαῖος ποιητὴς παραλλήλως τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας, διότι οὗτοι γενναίως ἐκινδύνευσαν ὑπὲρ πάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τῆς νίκης αὐτῶν ἀπειργάσαντο τὴν σωτηρίαν αὐτῆς οἱ μὲν ἐν Σαλαμῖνι, οἱ δὲ ἐν Πλαταιαῖς. Τὴν σπουδαιότητα τῶν παρὰ τὴν Κύμην καὶ τὸν Ἰμέραν ποταμὸν γενομένων μαχῶν ἐπιτηδείως ὁ ποιητὴς ἐξαίρει διὰ τῆς παραλλήλου καὶ συγχρόνου μνείας τῶν ἐν Σαλαμῖνι καὶ Πλαταιαῖς μαχῶν· κατὰ τινὰ μεγαλοπρεπῆ τρόπον καὶ μεστὸν ὄντως σεμνοῦ καὶ φιλοπάτριδος λογισμοῦ συνάπτει ἀλλήλαις ὁ Πίνδαρος ἑνταῦθα τὰς ἐνδοξοτέρας ταύτας μάχας τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Πανταχοῦ ἐνταῦθα συνετρίβησαν οἱ βάρβαροι, Πέρσαι τε καὶ Καρχηδόνιοι καὶ Ἑτροῦσκοι, πρὸ τῆς ὑπερτέρας ἰσχύος τῆς ἐλληνικῆς ἀρετῆς:

«λίσσομαι, νεῦσον, Κρονίων, ἱμερον

ὄφρα κατ' οἶκον ὁ Φοῖνιξ ὁ Τυρσανῶν τ' ἀλαλατὸς ἔχῃ

140

1. Πίνδ. Πυθ. I 71-80b (=139-156) (=p. 78 Turyn [1852]).

- ναυσίστονον ὕβριν ἰδὼν τὰν πρὸ Κύμας,
 οἷα Συρακοσίων ἀρχῶ δαμασθέντες πάθον,
 ὠκυπόρων ἀπὸ ναῶν, ὃ σφιν ἐν πόντῳ βάλεθ' ἀλικίαν. 145
 75 Ἑλλάδ' ἐξέλκων βαρείας δουλίας, ἀρέομαι
 παρ μὲν Σαλαμῖνος Ἀθηναίων χάριν
 μισθόν, ἐν Σπάρτῃ δ' ἐρέω τὰν πρὸ Κιθαιρώνος μαχῶν, 150
 ταῖσι Μήδαιοι κάμον ἀγκυλότοξοι,
 παρὰ δὲ τὰν εὐνδρον ἄκταν
 79b Ἰμέρα παίδεσσιν ὕμνον Δεινομένεος τελέσσαις, 155
 80 τὸν ἐδέξαντ' ἀμφ' ἀρετῇ
 80b πολεμίων ἀνδρῶν καμόντων».

Ὡς ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Ἡρόδοτος, οὕτω καὶ ὁ Πίνδαρος ἐν κατανυκτικῷ τινι μετεωρισμῷ πνεύματος καὶ ψυχῆς θεᾶται ἀπὸ ὑψηλῆς καὶ ἀκτινοβόλου σκοπιᾶς χαίρων τε καὶ ἀγαλλόμενος τοὺς Πανέλληνες ἠνωμένους καὶ ἀδιασπάστους ὄντας καὶ ἐν ἀπολύτῳ πρὸς ἀλλήλους συμπνοίᾳ διεξάγοντας ὑπὲρ τῆς μεγάλης αὐτῶν καὶ κοινῆς πατρίδος, τῆς Ἑλλάδος, ὠραίους ἀγῶνας καὶ ἄθλους· ἀποθαυμάζει ἐνταῦθα ὁ Πίνδαρος τοὺς Πανέλληνες εὐτόλμως χωροῦντας τὴν ὁδὸν τῶν εὐγενῶν πόνων, τοῦ τιμίου μόχθου καὶ τῆς πολυζήλου δόξης καὶ διὰ τῶν συνήθων αὐτῷ ἐλαφρῶν πτήσεων σεμνῆς καὶ εὐπρεποῦς μεγαληγορίας συνανυψοῖ αὐτοὺς ἀμώμους τε καὶ εὐκλεεῖς εἰς οὐρανίας περιοχὰς θείας χάριτος καὶ εὐφροσύνης· θεᾶται ἐνταῦθα ὁ Θηβαῖος κύκνος μετὰ μυστικῆς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως τοὺς Πανέλληνες ἐμπλεως ὄντας ὑγιεινότητος ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ ἀμέμπτων συναισθημάτων ὁμονοίας καὶ ὁμοφροσύνης, ἀλληλεγγύης καὶ ἀφοσιώσεως, δαιμονίους καὶ ἀνυπερβλήτους τέκτονας καὶ δημιουργοὺς τοῦ αἰωνίου καὶ ἀθανάτου μεγαλείου τῆς ἀρχαίας ἀρετῆς.

Ὅποῖον ὄντως ὑψηλὸν καὶ ὠφελιμώτατον ἐθνικὸν δίδαγμα παρέχουσιν ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν οἱ τρεῖς οὗτοι μεγάλοι ἄνδρες τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος!

Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀντίθεσιν καὶ πάλιν τοῦ ἀσιατικοῦ καὶ ἐλληνικοῦ κόσμου γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος τάδε¹.

«Δύο πόλεις τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, μάλιστα ἡ Σπάρτη, εἶχον ἤδη ἀπορῆ πολὺ τῶν λοιπῶν ἰσχυρότεραι καὶ εἶχον συγκροτήσει κράτη ὅπως οὖν λόγου ἄξια· περὶ ταῦτα δὲ συμπυκνούμεναι αἱ ἄλλαι τοῦ ἔθνους δυνάμεις ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἀποκρούσωσι πάντα ἐξωτερικὸν πόλεμον. Καὶ ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἐκτεθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς φοβεράν κατὰ τοῦτο

94. Κ. Παπαρρηγόπουλου: Ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. ΙΙ: Ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν Μηδικῶν πολέμων. Ἐν Ἀθήναις 1925⁵/1970⁸. (Μετὰ προσθηκῶν . . . Π. Καρολίδου), σσ. 314-315.

δοκιμασίαν· διότι τὸ μέγα περσικὸν κράτος ἐπετέθη κατ' αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Τὸ περσικὸν τοῦτο κράτος, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐνιαυτῶν εἶχε κυριαρχήσει ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς Κῦρον, Καμβύσην καὶ Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπου ἀπάσης τῆς δυτικο-μεσημβρινῆς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου θαλάσσης, καὶ πρὸς τούτοις τῆς Αἰγύπτου διέφερε τοῦ ἐλληνικοῦ τοσοῦτον, ὥστε, ἐνῶ συνώρεον πρὸς ἄλληλα, ἐνόμιζε τις ὅτι κεῖνται εἰς τοὺς δύο ἀντιθέτους τῆς γῆς πόλους. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν ἅπασα ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἦτο συμπεπυκνωμένη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἐνός, ἀλλὰ τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν ἐπικράτειαν διάφορα φύλα καὶ τμήματα δὲν συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα δι' οὐδενὸς ἠθικοῦ δεσμοῦ· ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἐναντίας οὐδεμία μὲν ὑπῆρχε κυβερνητικὴ ἐνότης, ἀλλ' αἱ ἀπαρτίζουσαι αὐτὴν φυλαὶ καὶ πόλεις διὰ πλείστων ὅσων συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας ἠθικῶν δεσμῶν. Ἐν Ἀσίᾳ ἡ ἀνεξέλεγκτος τοῦ μονάρχου δεσποτεία παρήγαγε φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν τυφλὴν ὑπακοήν, ἡ τυφλὴ ὑπακοὴ τὴν ταπείνωσιν τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος, ἡ δὲ ταπείνωσις τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος φρονήματα εὐτελέστατα καὶ ἀγενέστατα· ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἐναντίας τὰ κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα παρήγαγον τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα, τὸ δ' ἐθνικὸν αἶσθημα τὴν φιλοπατρίαν, ἡ δὲ φιλοπατρία πάλιν τὰ ὑψηλότατα καὶ εὐγενέστατα τῶν φρονημάτων. Ἐντεῦθεν ὁ ἐπελθὼν ἀγὼν ὑπῆρξεν ἀγὼν οὐχὶ δύο ἐπικρατειῶν, ἀλλὰ δύο ἀντιθέτων κόσμων· διὰ δὲ τοῦτο ἀπέβη μὲν τὰ μάλιστα ἀξιωματικὸς νευτος, ἀπέβη δὲ καὶ τὰ μάλιστα διαρκής. Τῷ ὄντι ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀπέκρουσε τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ ὁμῶς κατέλυσε τὸ πρῶτον τοῦτο περσικὸν κράτος· ἀλλὰ βραδύτερον ἡγήθη νέον ἐν Ἀσίᾳ περσικὸν βασίλειον καὶ νέα προέκυψε πάλιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ ἤδη τότε ἑλληνισμοῦ, μέχρις οὗ ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστὸν ὁ Ἡράκλειτος κατέβαλεν ὁλοσχερῶς τὸ δεύτερον τοῦτο περσικὸν κράτος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ πρῶτον· ἀλλ' αὖθις, μετ' οὐ πολὺ, διεμορφώθη ἐν Ἀσίᾳ ἕτερον, διὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, κράτος καὶ ἐπῆλθεν ἕτερος μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγὼν, ὅστις, ποικίλας λαβὼν τύχας καὶ τροπὰς ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος. Ἐκτοτε μετέσχον αὐτοῦ καὶ ἕτερα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, ἀλλ' ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἔπαυσε μετ' αὐτῶν συναγωνιζόμενος ἐν τῷ μέτρῳ τῶν μειωθεισῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Οἱ Μηδικοὶ πόλεμοι ἄρα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ προοίμιον πάλης μακρᾶς μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, μεταξὺ τῆς ὑλικῆς βίας καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, πάλης, ἣτις διαρκεῖ δις χίλια καὶ τετρακόσια ἤδη ἔτη καὶ ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτέρων ἀρμῶν τῆς θαυμασίας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος»⁸.

1. Περὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων καθόλου πρβλ. Κ. Παπορρηγόπουλον, ἔ. ἀ., I 2: Ἀπὸ τῶν Μηδικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐν Ἀθήναις 1925⁵/1970⁸,

Ἐκεῖ, ἔνθα ἀκμαῖον ἐκυριάρχησε τὸ πνεῦμα τῆς ὁμονοίας καὶ ἐναργῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑποῦτο ἡ εἰκὼν τῆς ἐνότητος τῆς φυλῆς, ἐπετέλει ὁ λαὸς ἡμῶν κατὰ τὴν μακραίωνα διαδρομὴν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου ἔργα καὶ κατορθώματα σπουδαῖά τε καὶ θαυμαστά, ἡγείρε τρόπαια ἀείμνηστα καὶ μεγάλα, ἅτινα ἐγένοντο φωτεινὰ παραδείγματα πρὸς σταθερὰν ἐκάστοτε καὶ ἀδιάσειστον διατήρησιν τοῦ κοινωνικοῦ, ἠθικοῦ, πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ καθόλου κλέους τοῦ βίου τούτου μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι πάντοτε ἄξιοι ἰδιαιτέρας μνείας, οἵτινες γνώριμοι εἶναι ἡμῖν ἀπὸ τῶν θρανίων ἔτι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὥς τοῦτο συνέβαινε καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους:

Μαραθῶν, Θερμοπύλαι, Ἀρτεμίσιον, Σαλαμίς, Πλαταιαί.

Ἐν ἀρχῇ παντὸς ἐπιταφίου ἢ πανηγυρικοῦ καθόλου λόγου μετ' ἰδιαιτέρου ζήλου καὶ ὑψηλῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανίας ὕμνει ὁ ἀρχαῖος ρήτωρ τοὺς πολέμους τούτους κυρίως, οὓς νικηφόρως διεξήγαγον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐναντίον τῶν ἐξ Ἀσίας κατὰ τῆς χώρας ἡμῶν ἐπιδραμόντων βαρβάρων, τῶν Περσῶν δηλαδὴ καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἐν τοῖς Περσικοῖς πολέμοις ἀποθαυμάζει διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐν εὐλαβεῖ σιγῇ σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης τὸν εὐγενῆ καὶ ὑπέροχον ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ· ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ταύτης εὐδαιμονίζει τοὺς Ἕλληνας ὁ βασιλόπαις Κῦρος ἐν τῇ «Κύρου ἀναβάσει» τοῦ Ξενοφῶντος¹. Συγκαλέσας ὁ Κῦρος, λέγει ὁ Ξενοφῶν, τοὺς στρατηγοὺς καὶ λοχαγοὺς τῶν Ἑλλήνων τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς μάχης τῶν Κουνάξων συνεβουλεύετό τε, πῶς θὰ ἦδύνατο, ὅπως ἐπιτυχέστερον συνάψῃ αὐτήν, καὶ αὐτὸς παρήνει ἐμπνέων διὰ καταλλήλων λόγων θάρρος καὶ τόλμην. Οὐχὶ ἀνθρώπων ἀπορῶν βαρβάρων συμμάχους αὐτοὺς ἤγεν, ἔλεγεν ὁ Κῦρος τοῖς στρατηγοῖς καὶ λοχαγοῖς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ νομίζων, ὅτι οὗτοι ἀμείνονες καὶ κρείττονες ἦσαν πολλῶν βαρβάρων, Ὡφειλον οὗτοι, ὅπως ἐν τῇ μάχῃ καταδείξωσιν, ὅτι ἄξιοι ἦσαν τῆς ἐλευθερίας, ἣν εἶχον καὶ δι' ἣν οὗτος εὐδαιμόνας ἐθεώρει αὐτούς. Τὴν ἐλευθερίαν θὰ προϋτίμα ὁ Κῦρος πάντων, ὅσα εἶχε, καὶ ἄλλων πολλαπλασίων. Πολὺ ἦτο τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν καὶ μετὰ πολλῆς κραυγῆς ἐπήρχοντο οὗτοι· εἰ ταῦτα εὐθαρσῶς οἱ Ἕλληνες ἠνείχοντο, θὰ ἡσχύνετο ὕστερον ὁ Κῦρος, ὅτε οὗτοι θὰ ἐμάνθανον, ὅποιοί τινες ἦσαν οἱ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ ζῶντες ἄνθρωποι:

σσ. 1-130· Ἰ. Στ. Παπασταύρου: Ἀρχαία ἱστορία. Ἀνατολή — Ἀρχαία Ἑλλάς — Ῥώμη. Ἀθήναι 1961³, σσ. 234-272. Ἡ ἔκθεσις τοῦ κ. Παπασταύρου παρέχει εὐσυνόπτως καὶ ἅμα λίαν ἐμβριθῶς τὰ σπουδαιότερα πορίσματα τῶν νεωτέρων ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἱστορικῶν ἐρευνῶν.

1. Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. I 7,3-4.

«ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐκ ἀνθρώπων ἀπορῶν βαρβάρων συμμάχους ὑμᾶς ἄγω, ἀλλὰ νομίζων ἀμείνονας καὶ κρείττους πολλῶν βαρβάρων ὑμᾶς εἶναι, διὰ τοῦτο προσέλαβον· ὅπως οὖν ἔσεσθε ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας, ἧς κέκτησθε καὶ ἧς ὑμᾶς ἐγὼ εὐδαιμονίζω· εὖ γὰρ ἴστε, ὅτι τὴν ἐλευθερίαν ἐλόιμην ἂν ἀντὶ ὧν ἔχω πάντων καὶ ἄλλων πολλαπλασίων· ὅπως δὲ καὶ εἰδῆτε, εἰς οἷον ἔρχεσθε ἀγῶνα, ὑμᾶς εἰδὼς διδάξω· τὸ μὲν γὰρ πλῆθος πολὺ καὶ κραυγῇ πολλῇ ἐπίασιν· ἂν δὲ ταῦτα ἀνάσχησθε, τὰ ἄλλα καὶ αἰσχυνεῖσθαι μοι δοκῶ, οἷους ἡμῖν γνώσεσθε τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ ὄντας ἀνθρώπους».

Ἱστορικοὶ τε καὶ ποιηταὶ ὕμνησαν τὰς ἀνδραγαθίας τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐπεδείξαντο οὗτοι κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Εἰς τῶν ποιητῶν τούτων ἦτο καὶ ὁ Σιμωνίδης, ὅστις ἐν τοῖς ἐπιγράμμασιν αὐτοῦ μετὰ θείας ἐμπνεύσεως καὶ ἀνεφίκτου ἐθνικοῦ πάθους ἐξῆρε τὴν ἀρετὴν τῶν ἡρώων τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τοὺς τάφους αὐτῶν μεγαλοφυῶς μετεποίησεν εἰς ἱεροὺς βωμοὺς ἀξίους πάσης τιμῆς καὶ λατρείας. Ἀσβεστον κλέος ὥς τινα πολυανθῇ καὶ εὖοσμον στέφανον περιθέντες οἱ ἥρωες οὗτοι τῶν Περσικῶν πολέμων τῇ φίλῃ πατρίδι ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ μέλανος νέφους τοῦ θανάτου, ὅμως ἀποθανόντες οὐδαμῶς ἀπέθανον· ἢ εὐγνώμων καὶ ἀκατάλυτος μνήμη λαμπρύνουσα ἄνωθεν δι' ἀμαράντου δόξης καὶ ἀπαραγράπτου τιμῆς τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν φιλοστόργως καὶ ἐπιμελῶς εἰς τύπον βωμῶν ὑψωθέντας τάφους αὐτῶν, αἶδια καὶ ἄφθαρτα μαρτύρια μεγάλης καὶ ἱερᾶς θυσίας, ἀνάγει αὐτοὺς ἐναργῶς ἐκ τῶν σκοτεινῶν δωμάτων τοῦ Ἄδου εἰς τὸ ἀκτινοβόλον καὶ φαιδρὸν φῶς τῆς ζωῆς.

Τὸ πολυτιμότερον ἐντάφιον τῶν Ἑλλήνων ἡρώων τῶν χρόνων τῶν Περσικῶν πολέμων διύφανε μετ' ἀνεφίκτου τέχνης ὁ μέγας ποιητὴς τῆς Κέας, ὁ Σιμωνίδης· τὸ ἐντάφιον τοῦτο οὔτε εὐρὺς οὔτε ὁ πανδαμάτωρ χρόνος θὰ ἀμαυρώσῃ ποτὲ ὑπὸ τὴν ἐλαφρὰν καὶ μεμυρωμένην γῆν τῆς πατρίδος. Διὰ τῶν θείων ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ ὕψωσεν ὁ Σιμωνίδης τοὺς ἥρωας τούτους εἰς τὰς πλησιφαεῖς σφαῖρας τῆς ὀφειλομένης ἀθανασίας, ἦν καὶ ἑαυτῷ οὕτω παρεσκεύασεν ὁ δαιμόνιος οὗτος καλλιτέχνης καὶ δημιουργὸς ἐναρμονίων ἑλληνικῶν ρημάτων καὶ λαμπροτάτων μέτρων τε καὶ ρυθμῶν.